

Ermış DANDAN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi
Muğla/TÜRKİYE
ermisdandan@gmail.com
ORCID

**BÜZÜRCMİHR'İN
ZAFERNAME'SİNİN TÜRKÇE
BİR ŞERHİ: OSMAN RASİH'İN
MÜKÂLEMÂT-I EDEBİYYE'Sİ**

A TURKISH ANNOTATION OF
BUZURCMİHR'S ZAFERNAME:
OSMAN RASİH'S MUKALEMAT-I
EDEBİYYE

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 21.08.2021	Received Date: 21.08.2021
Kabul Tarihi: 21.10.2021	Accepted Date: 21.10.2021
Yayımlanma Tarihi: 30.10.2021	Date Published: 30.10.2021

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Dandan, Ermış, "Büzürcmîhr'in *Zafername'sinin Türkçe Bir Şerhi: Osman Rasih'in Mükâlemât-ı Edebiyye'si*", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 7, Sayı 15, Güz 2021, s. 181-248.

Dandan, Ermış, "A Turkish Annotation of Buzurcmîhr's *Zafername: Osman Rasih's Mukalemat-ı Edebiyye*" *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 7, Volume 15, Fall 2021, p. 181-248.

10.28981/hikmet.985633

Yüksek Lisans Öğrencisi Ermiş DANDAN

**BÜZÜRCMİHR'İN ZAFERNAME'SİNİN TÜRKÇE BİR ŞERHİ: OSMAN RÂSİH'İN
MÜKÂLEMÂT-I EDEBİYYE'Sİ**

A TURKISH ANNOTATION OF BUZURCMİHR'S ZAFERNAME: OSMAN RÂSİH'S
MUKALEMAT-I EDEBİYYE

ÖZ

Türk Edebiyatı'nda zafernâme denildiği zaman akla "düşman ordusuna karşı elde edilen başarı neticesinde yazılan manzum veya mensur eserler" gelmektedir. Ancak İslamî Edebiyat geleneğinde Zafernâme ismiyle meşhur olan Farsça bir eser de bulunmaktadır. İran padişahlarından adaletiyle meşhur olan Nuşirevân'ın meşhur veziri Büzürcmihr tarafından kısa soru ve cevaplar şeklinde tertip edilen Zafername isimli eser, Nuşirevân'a adaleti sağlaması için gerekli tavsiyeleri içermektedir. Bu Zafernâme, diğer Müslüman topluluklarda olduğu gibi Türklerde de büyük ilgiye mazhar olmuş ve Türkçeye birçok defa tercüme edilmiştir. Şu ana kadar bu eserin Türkçede 13 tercümesi olduğu bilinmekte idi. Ancak çalışmada değinileceği gibi yakın zamanda Zafername'nin Türkçe iki şerhi de tespit edilmiştir. Bunlardan biri 16. yüzyıl şairi Tâb'î'ye, diğeri de 19. yüzyıl yazarlarından Osman Râsîh'e aittir. Çalışmamızda, Osman Râsîh'in 39 soru ve cevaptan oluşan Mükâlemât-ı Edebiyye adlı Zafernâme şerhi ele alınacaktır. Bu bağlamda, öncelikle eserin yapısı ve muhtevası incelenerek şerh usulü ortaya konulacak, ardından da eserin geniş özeti ve tam metni sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Zafernâme, Büzürcmihr, Mükâlemât-ı Edebiyye, Osman Râsîh, şerh, tercüme

ABSTRACT

When Zafernâme is mentioned in Turkish Literature, "verse or prose works written as a result of the success achieved against the enemy army" comes to mind. However, in the tradition of Islamic literature, there is also a Persian work that is famous with the name Zafername. It was organized in the form of short questions and answers by Büzürcmihr, the famous vizier of Nushirevan, who was famous for his justice, one of the Iranian sultans. The work named Zafername contains the necessary recommendations for Nushirevan to provide justice. This Zafername has been translated into Turkish many times, receiving great interest in Turks as well as in other Muslim communities. Until now, 13 translations of this work in Turkish were known. However, as we will mention in our study, two Turkish annotations of Zafername have been identified recently. One of them belongs to the 16th century poet Tâb'î and the other belongs to Osman Râsîh, a 19th century writer. In our study, Osman Râsîh's commentary on Zafernâme called Mükâlemât-ı Edebiyye, which consists of 39 questions and answers, will be discussed. In this context, first of all, the structure and content of the work will be examined and the annotation method will be presented, and then the broad summary and full text of the work will be presented.

Keywords: Zafernâme, Büzürcmihr, Mükâlemât-ı Edebiyye, Osman Râsîh, annotation, translation

Giriş

1. Büzürcmîhr’in Zafernâme’si ve Türkçe Tercüme ve Şerhleri

Türk-Edebiyatı’nda zafernâme denildiği zaman akla “düşman ordusuna karşı elde edilen başarı neticesinde yazılan manzum veya mensur eserler”; hükümdarların ülke içinde ve dışında otoritelerini korumak adına kazandıkları zaferleri göstermek ve güçlerini hissettirmek adına süslü ifadelerle yazılan mektup ve fermanlar aklımıza gelmektedir (Aksoy, 1995: 470). Mustafa Nedim’in *Zafernâme*’si, Hüsrev Efendi tarafından telif edilen *Zafernâme-i Sultan Süleyman*, Niyâzî adındaki bir müellifin kaleme aldığı *Zafernâme-i Ali Paşa* (Aksoy, 2002: 800-805) bu türün klasik örnekleri olduğu gibi 19. yüzyıl Tanzimat Dönemi şairlerinden Ziya Paşa’nın Ali Paşa’yı diplomatik başarısızlığı sebebiyle ironik bir üslupla hicvettiği *Zafernâme*’si de türün sıradışı bir örneği olarak gösterilebilir (Turan, 2012: 3182).

İslâmî edebiyat geleneği içerisinde *Zafernâme* adıyla bilinen ve konusu tamamen farklı olan bir eser daha bulunmaktadır. Bu eser Sâsânî hükümdarı Nuşirevân’ın meşhur veziri Büzürcmîhr tarafından kendisine nasihat etmek amacıyla soru-cevap şeklinde tertip edilmiş *Zafernâme*’dir (Çakır, 2013: 167-169). Pehlevicede olan bu eser daha sonra İbn Sina tarafından Nuh ibn Mansûr’un emriyle Farsça’ya tercüme edilmiştir. Eserin yazılış sebebi hakkında da muhtelif rivâyetler bulunmaktadır. Bunlardan en meşhuru şöyledir: Nuşirevân, bir gün veziri Büzürcmîhr’i yanına çağırarak ondan nasihat ve hikmetlerin yer aldığı çok da hacimli olmayan bir kitap yazmasını söylemiştir. Veziri Büzürcmîhr ise üstatlarına sorular sorup cevaplarını bir kitap hâline getirerek padişaha sunmuş ve karşılığında da padişah ona şehir bağışlamıştır. Hatta Nuşirevân bu kitaba bakarak tebaasını hükmettiği ve üstelik ömrünün sonuna değin onu hazinesinde saklayarak ülkesinin müşkil meselelerini çözdüğü söylenmektedir. Daha sonrasında bu kıymetli eserin Nuşirevân’ın çocuklarına kaldığı, başka padişahların da hazinelerine girecek kadar değer gördüğü ve tercüme yoluyla Türk-İslâm edebiyatına sirayet ettiği bilinmektedir (Çakır, 2015: 81-94).

Büzürcmîhr’in *Zafernâme* adlı eseri Türkçe tercüme ve şerhlere de konu edilmiştir. Eserin Türkçe tercüme hakkında “*Büzürcmîhr-i Hakîm’in Nuşirevân-ı Âdil Adına Yazdığı Zafer-nâme’nin Türkçe Tercüme Üzerine Bir Değerlendirme ve Bir Zafer-nâme Tercümesi*” başlıklı bir bildiri ve “*Öğütler Kitabı: Râhatü’l-İnsân ve Zafer-Nâme Metinleri*” adlı kitabın ikinci kısmında bu metnin bir tercümesini yayımlayan Müjgan Çakır’a göre bu eserin toplamda 13 Türkçe tercümesi bulunmaktadır (Çakır, 2015: 79). Çalışmasında bu tercüme buldukları kütüphanelere de işaret eden Çakır, bazı nüshaların başlıklarında ve tertibinde benzerlikler gösterdiğini, bazılarının ise muhteva bakımından farklılıklar içerdiğini ifade etmektedir. Çakır, ilgili kitap çalışmasında Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Roman Bölümü 109 numarada bulunan Hikâye-i Nuşirevân (*Zafernâme*) nüshasını neşretmiştir.

Biz de bu çalışmada *Zafernâme*'nin Tanzimat döneminde kaleme alınan Türkçe bir şerhini ele alacağız. Türk edebiyatında *Zafernâme*'nin şimdilik tespit edilen ilk şerhi XVI. yüzyıl şairlerinden Tâb'î tarafından kaleme alınan ve III. Murat'a sunulan *Zâfernâme* şerhidir. Süleymaniye Kütüphanesi Nuruosmaniye 3564 numarada bulunan bu şerh, 45 varaktan oluşmaktadır. Sultan III. Murat adına kaleme alınan bu eser, 50 soru ve cevaptan meydana gelmektedir. Yazarın kendi şiirlerine de yer verdiği bu şerhte Arapça ve Farsça şiirler ve sözler yanında ayet ve hadislerden de alıntılar yapılmıştır. Metnin en dikkat çekici yönü ise, neredeyse her soru ve cevabın şerhinde hazret-i Ali'nin bir sözünün alıntılanmasıdır¹. *Zafernâme*'nin bilinmeyen bir şerhi de XIX. yüzyıl velud yazarlarından biri olan Osman Rasih Efendi'ye aittir. Aşağıda Osman Rasih'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra bu eserin muhtevası, yapısı ve şerh usulü ortaya konulacaktır. Ardından da eserin çeviriyazı metni ve geniş özeti verilecektir. Çalışmamızda, eserin 1290'da Şeyh Yahyâ Efendi matba'asında basılan nüshası esas alınmıştır.

2. Osman Râsîh Efendi'nin Hayatı ve Eserleri²

Osmân Râsîh Efendi'nin hayatı hakkındaki malûmâta kendisinin kaleme aldığı *Âsâr-ı Hamîde-yi Aklâm* adlı eserindeki "*Tercüme-i Hâl li-Münşi'i'l-Fakîr Râsîh-i Pür-Taksîr*" başlıklı hâl tercümesinden öğrenmekteyiz. Bu hâl tercümesine göre, babası Enderunî Genç Ahmed Paşa'nın Nasuhzâde Alî Pâşâ ile berâber şehit olduğu 1237 (1821-1822) yılı Ramâzan ayının Kadir Gecesi'nde, Kumkapı yakınlarındaki Nişancı Atık Mehmed Paşa Câmî civârında bulunan Muhsine Hâtûn Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. 1247 (1831-32) yılına kadar eski sadrazam Mehmed Hüsrev Paşa'nın yanında yetişmiş ve aynı sene Soğuk Çeşme Mekteb-i Askeriyyesi'ne devam etmiş, 1249 (1833-34)'da ise Yahya Bey'in Eyüp'te bulunan yalısında bulunarak oğullarıyla beraber Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane'ye başlamıştır. 1255 (1839-1840) yılı Muharrem'inin ortalarında yeni öğrenci kıyafetlerinin padişaha sunulması için model elbiseyi giyen öğrenciler arasında yer alarak Beşiktaş Sarayı'nda padişahın huzuruna çıkmış, kendisinin yetim olduğunu, fakat padişahın lütuf ve inayetiyle söz konusu okulda ilim tahsil ettiğini söyleyerek dikkatleri üzerine çekmiş ve Sultan Mahmûd'un emriyle Tercüme Odası'nda kendisine görev verilerek burada hâcegân zümresine dahil olmuştur. Bu Tercüme Odası'nda önemli hocalardan dersler alarak Fransızca, Arapça ve Farsça çalışmış, tercüme yapımıştır. 1270 (1853-54) yılında Düvel-i Muavine-yi Askeriyye için Varna'da Osman Bey'in başkanlığında kurulan komisyona tayiniyle üye olmuş, 1271 (1854-55)'de ise Maliye Hazinesi'nde tercüman olarak görev yapmıştır. 1273 (1856-57)'te zimemât komisyonunda memur, 1275 (1858-59)'te İstikrazât-ı Hariciyye komisyonunda başkâtip olmuştur. Daha sonra Zarîf Mustafâ Paşa'nın

¹ Tâb'î'nin bu *Zafernâme* şerhi, hocam Prof. Dr. Mücahit Kaçar tarafından neşre hazırlanmaktadır. Henüz yayımlanmadığı bu metin ile ilgili bilgileri benimle paylaştığı için kendisine çok teşekkür ederim.

² Çalışmamızın bu bölümünde Osmân Râsîh Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkındaki bilgiler şu kaynaklardan derlenmiştir: (Râsîh, 1290: 2-6), (Tahir, 1972 :325), (Yüksel, e-makale).

başkanlığında kava'im-i nakdiyenin hark ve imhası için Hazîne-yi Hassa-yi Şahâne'de kurulan komisyonda geçici olarak bulunmuştur. 1283 (1866-1867) yılından itibaren de Hazîne-yi Celîle'de kurulan Orman Meclisinde aza görevinde bulunmuş ve Orman Meclisi'nde baş aza iken 1302 (1884-85) yılında vefât etmiştir.

Osman Râsih Efendi'nin kaleme almış olduğu eserler şu şekildedir:

Âsâr-ı Hamîde-yi Ahkâm: 1290 (1873-1874) yılında İstanbul'da basılmıştır. Yazar, yıllarca çalıştığı kalem ve tercüme odalarındaki tecrübelerini bu meslekte ilerlemek isteyen genç kâtiplere aktarmak ve katiplerin edebe riayet etmeleri konusunda nasihatlerde bulunmak maksadıyla eserini oluşturmuştur. Öncelikle katiplik mesleğinde ilerlemek isteyen kişinin gramer konularını yanlış yazmayacak şekilde öğrenmesine ve iyi bir kâtibin ilimlerin hepsini öğrenmesinin gerekliliğine değinmektedir. Yazısını güzelleştirmek isteyen katiplere de yeteneğinin gelişmesi konusunda acele etmemesini tavsiye ederek bu yeteneğin yavaş yavaş gelişmesi konusunda "Erişir menzil-i maksûduna aheste giden / Tîz-reftâr olanın pâyine dâmen dolaşır" beytini dikkat çekmesi bakımından alıntılar. Yer yer konunun mahiyetine göre ayet, hadis ve kelâm-ı kibarlar da başvuran yazar, edep kurallarını da aktarmaktadır. Bir kâtibin resmî adab, dinî ve ahlakî kurallar ile kendisinde olması gereken iyi özellikleri ve olmaması gereken kötü hasletleri de ifade eden yazar, herkesin bir gün öleceğini vurgulayarak iyi bir ad bırakmak için bir kâtibin kötü yollara tevessül etmeden ömrünü tamamlaması gereğini ifade etmektedir. Eserin baş kısmında müellifin kendi hayat hikâyesini aktardığı hâl tercümesi bulunmaktadır. Eser 27 sayfadır (Rasih, 1290: 8-13).

Menâkıb-ı Hayvân Berây-ı Teşhîz-i Ezhân: 1294 (1877-1878) yılında Muharrem ayının birinci günü Sultan Beyazıt civarında Tavşan Taşı'nda Bakırcıbaşızâde Süleymân Efendi'nin matbaasında 104 sayfa olarak basılmıştır. Yazar, eserinin yazma gâyesini şöyle ifade etmektedir: 1247-1248 târihlerinde Mekteb-i Tıbbiyye'de eğitim gördüğü sıralarda Fransızca risâlelerden görüp ezberlediği hikâyeleri, Hasîb Paşa'nın oğullarına geceleri Fransızca öğretmek için tercüme eden yazar, bu tercümeleri kaybolmaması için neşretmiş ve bu esere *Menâkıb-ı Hayvân Berây-ı Teşhîz Ezhân* adını vermiştir:

"...hekim-i kadîm-i meshûr Ezop ve sâ'irin mekteb-i tıbbiyye-yi şâhânedede kırk yedi kırk sekiz târihlerinde ezberden okumuş olduğum resâ'il-i Franseviyyesinden ba'zı fikirât-ı garîbeyi bî'l-intihâb 1273 sene-yi hicriyyesi hilâlinde cennet-mekân Hasîb Paşa hazretlerinin mâliye nezâret-i celîlesine şeref-bahş-ı iclâl oldukları hengâmda abd-i kemterleri dahı maliye hazîne-yi celîlesinin mütercim-i evvelî olduğum hasebiyle müşârü-nileyhin çâkerlerine şeref vâki' olan emri âlf-yi âsfâlarına imtisâlen nâsiye-yi hâllerinde âsâr-ı rüşd ü sedâd zâhir ü hüveydâ olan mehâdîm-i kirâmına geceleri Fransızcalarını ta'lîm ü tadrîs ve ma'nâlarını dahı Türkçe'ye hall ü tercüme etmiş olduğum işbu emsâl-i münâfi' iştîmâlin müsevvidâtı evrâk-ı perîşân içinde mahv u ziyân olmamasıçün bir dîbâce tertîbiyle menâkıb-ı mestûrenin netâyici zeyline birer münâsib kıt'a vü ebyât derc ü terkîm ederek bir sûret-i behîn ve tarz-ı dil-nişîn üzre ma'a'l-acz ve'l-kusûr-ı tanzîm ve Menâkıb-ı Hayvân Berây-ı Teşhîz-i Ezhân nâmıyla tesmiye eyleyerek takdîm..." (Rasih, 1294: 11-12).

Osman Râsîh Efendi'nin 43 hikâyeden oluşan bu eserde, yaşadığı dönemin edebî ortamına bakılacak olursa sade bir dil kullandığı gözlemlenmektedir. Hikâyeyi aktardıktan sonra kıssadan idrak edilen hisseye uygun olarak “Netîce-yi Kısâ”, “Mahsûl-i Kısâ” şeklinde başlıklar açarak hikâyenin mesajını bir ya da iki cümle içinde toparlamaktadır. Bu eserin muhtevâsı üzerine detaylı bir inceleme daha sonra tarafımızca yazılacak makale ile tanıtılacak ve tam metni verilerek araştırmacıların dikkatine sunulacaktır.

Mükâlemât-ı Edebiyye Fî Âsâr-ı Nushiyye: Bu eser üzerine aşağıda ayrıntılı olarak bilgi verilecektir.

3. Mükâlemât-ı Edebiyye fî Âsâr-ı Nushiyye'nin Muhtevâsı, Yapısı ve Şerh Usûlü

Şerhin sözlükteki temel anlamı “*bir şeyi kesmek ve içini açığa çıkarmak*”tır (Saraç, 2006:121). Kelime daha sonra anlam genişlemesi ile “*keşf etmek ve beyan etmek; müşkil, mübhem ve mahfî ma'kûlesini keşf ve izhâr eylemek; fehm eylemek; bir durumu açıklığa kavuşturmak; müşkil bir meseleyi açıklamak; kapalı ve gizli şeyleri ortaya çıkarmak; anlaşılması güç bir metni beyân, tefsîr ve keşf etmek*” gibi muhtelif manalar kazanmıştır (Yazar, 2011: 10-13). İslâm kültürü içerisinde “şerh” kavramı, Kurân-ı Kerîm’i daha iyi açıklamak için ortaya çıkan “tefsir” ilminin oluşturduğu zeminde vücûda gelmiştir. Haşiye, ta’lîk, telhîs, te’vîl ve tefsîr gibi çeşitli terimler etrafında şekillenen şerh metodu, kapalı ve gizli anlamları izah ederek metnin berraklığa kavuşmasına yönelik bir amacı üstlenmektedir. Klasik Türk edebiyatındaki şerh geleneğine bakıldığı vakit şerhe kaynaklık eden dilin Arapça, Farsça ve ekseriyeti Türkçe yazılmış tasavvufî manzumelerin olduğu bilinmektedir. Hemen hemen her sahada ve konuda şerhlerin mevcûdiyeti bilinmekle berâber Türkçe şerhe kaynaklık eden Arapça metinlerin umumiyetle dinî sahada kaleme alınan *Fıkhu'l-Ekber, Kâfiye, Maksûd, Emsile, Avâmil, Şâfiye, Ferâiz-i Sirâciyye*, hadis metinleri, *Kasîde-i Nuniyye, Kasîde-i Hamriyye* vb. eserler; Türkçe şerhe kaynaklık eden Farsça metinlerin ise edebî sahada yazılan Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Manevî'si*, Sa'dî'nin *Gülistan* ve *Bostân'ı*, Attâr'ın *Pendnâme* ve *Mantıku't-Tayr'ı* ve Hâfız, Örfî, Şevket-i Buhârî gibi şairlerin şiirleridir. Türkçe tasavvufî manzumelerin şerhleri de Hacı Bayrâm-ı Velî, Yunus Emre, Eşrefoğlu Rûmî, Niyâzî-i Mısırî gibi mutasavvıfların şiirlerine yapılan şerhler olduğu görülmektedir (Yazar, 2016: 396-397). Araştırmaya konu olan Büzürcmîhr'in *Zafernâme'si* de XIX. yüzyıl yazarlarından Osmân Râsîh tarafından Farsça metinden Türkçe'ye başarılı bir şekilde şerh edilmiştir. Biz de aşağıda *Mükâlemât-ı Edebiyye'nin* yapısı ve muhtevâsı hakkında malûmat vererek bu şerhin usûlü üzerine düşüncelerimizi aktaracağız.

Osman Râsîh Efendi eserinin giriş bölümünde Allah'ı, peygamber efendimizi ve onun ailesini, ashabını secili bir üslupla övmektedir. Dibace kısmındaki hamd, salat ve sahabelere duadan sonra şiir kaleme alan Osman Rasih, yine Hz. Peygamber'e, dört halifeye, Hz. Hasan ve Hüseyin'e ve diğer sahâbelere duâ ederek manzum kısmı bitirir. Daha sonra sultanın Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olduğu hadisini de alıntılıyarak bu eserin yazıldığı

dönemde padişah olan Sultan Abdülaziz Han hakkında süslü cümlelerle bir övgü bölümüne yer verilir. Bu bölümün peşinden de Sultan Abdülaziz'in oğlu Őehzade Yusuf İzzeddin Efendi hakkında “*Der-sitâyiŐ-i Őehzâde-yi Güzîn Devletlü Necâbetlü Yûsuf İzzeddîn Efendi Tavvelallâhu Ömrehu bi'd-Devleti ve'l-Âfiyeti bi-Hürmeti SûretüŐ-Őerîfe-yi Yûsuf Aleyhi's-selâm*” başlıklı bir Şiir kaleme alınmıştır. Bu Őiirde Yusuf İzzeddin Efendi övülmekte ve bu eserin de kendisine takdim edildiği özellikle belirtilmektedir:

Sezâdur bu kitâbum arz u takdîme hakîrâne
Cenâb-ı Yûsuf İzzeddîn-i âlî-Şân-ı devrâne

Vücûd-ı izzet-âlûdı ziyâ-yı dîn u devletdür
Zekâ vü re'y ü tedbîri Őerefür âl-i Osmâna

Hatt u nazm u nesrde hey'et u hikmetde yek-tâdur
Mu'âdildür Gamâd u Şevket u Vassâf u Hassâna

Muvaffak eylesün her bir umûr-ı devletinde hak
Misâlün görmemiş çeşm-i felek Őâhiddür ekvâna

Be-hakk-ı sûre-yi Yûsuf semiyi-yi mâh-ı Ken'âmı
BađıŐlasun Hudâ ömr-i mezîd ile Azîz Hana

Turup dîvân-ı iclâlinde takdîm-i kitâb itdüm
Olur lutf ile belki armagan makbûl-i Őâhâne

Kusûrum varsa da **Râsih** gider bâ'is olur 'özre
Rehîn-i afv olur özrün o Őehzâde-i hakana

Osmân Râsih, eserinin mukaddime bölümünde ilim ve fenni her Şeyden üstün tutarak padiŐahtan iltifat görmek hatta zamanındaki diğer ŐahıŐlar içerisinden sıyrılmak isteyen birinin öncelikle kendisini ilim ve marifetle süslemesi gerektiğini vurgulamaktadır. İnsanın akranları arasından öne çıkıp parmakla gösterilecek mertebeye gelene kadar eski âlimlerin, filozofların eserlerini incelemesini, ilim ve fenle donanmasını tavsiye eder. Daha sonra Osman Râsih konuyu Sâdî-i Őirâzi'nin Gülistan adlı eserinde bahsi geçen Büzürcmihir'in bir kitabına getirir. Büzürcmihir'in üstadıyla edebe dair soru ve cevap Şeklinde bir eser yazdđını ve Farsça yazılmış bu eserin isminin

Zafernâme olduğunu söyler. Uzun süredir bu eseri tercüme etme düşüncesinde olduğunu ifade eden Osman Râsih, kendisini edebî birikim açısından yeterli görmese de “İnsân için ancak çalıştığı vardır.” âyetini ve “Muhakkak ki Allâh sizin suretlerinize ve amellerinize bakmaz. O sizin kalplerinize ve niyetlerinize bakar.” hadisini alıntılarla tercüme ve şerh işine girişmeye cesaret ettiğini söyler.

Osman Râsih, eserdeki soru ve cevapların Farsça asıllarını verip Türkçe tercümelerini yaptıktan sonra bu soru ve cevabın muhtevası ile ilgili olarak şerhe giriştiğini, bunlardaki gizli manaları ortaya çıkarmak için meşhur edebiyatçıların, geçmişte ve kendi zamanında yaşayan alimlerin manzum ve mensur eserlerinden özellikle de Feridüddin Attar'ın *Pendname*'sinden şiir alıntıları yaparak bu eserin içindeki gizli incileri ve anlamları ortaya çıkardığını okuyucunun istifadesine sunduğunu ifade eder. Hattâ eserine “*Mükâlemât-ı Edebiyye fi Âsâr-ı Nushiyye*” ismini vermiş, sonrasında ise Bâkî'nin meşhûr “Bâkî kalan bu kubbede hoş bir sadâ imiş” mısraını alıntılarla nasihate dair bir eser olarak kabul edilmesini amaçlayarak kaleme aldığını söylemiştir.

Eserin genel yapısına bakıldığı zaman öncelikli olarak soru ve cevapların Farsça asıllarının verildiği görülmektedir. Bu soru ve cevaplar, “me’âl-i su’âl” ve “me’âl-i cevâb” başlıkları ile tercüme edildikten sonra detaylı bir şekilde şerh edilmektedir.

Osman Rasih, konuyu anlatırken vereceği nasihatın ehemmiyetine göre muhtelif alt başlıklar oluşturmuştur. Bu başlıklar ve metindeki sayıları tenbîh (5), mütalaa (6), telmîh (2), istitrâd (6), tevcîh (6), ihtâr (6), rumûz (2), meviza (2), tercîh (1), temhîd (1), hâtıra (3), fâide (2), hikâye (2), mûlahaza (1), hikmet (2), lahika (2), fâide-i fâika (2) şeklindedir. Okuyucunun dikkatini çekip uyardığı sırada ihtar başlığını, kimi durumda konu üzerinde fikir ve görüş belirtmek için mütalaa başlığını, kimi durumda ise iyiliğe ve doğruluğa yönlendirmek amacıyla meviza başlığını kullanmaktadır. Osman Rasih, vereceği nasihata uygun olarak hikâye anlatımında da bulunmaktadır. Örneğin, sükûtun hikmetini ve çok bildiği hâlde az konuşan insânın önemini açıkladığı on sekizinci mükâlemde hazret-i Lokman'ın bir hikayesini okuyucuya iletmektedir. Hikâyeye göre hazret-i Lokman bir gün Hz. Davut'un yanına gittiğinde onun bir zırh yapmakla meşgul olduğunu görmüştür. Ona “meşgul bulunduğunuz şey nedir?” diye sorduğunda ise Hz. Davut sükût etmekteki hikmete uygun olarak bir sene boyunca bu şekilde cevap vermeden çalışmaya devam etmiş ve bahsi geçen zırhı bitirdikten sonra “bu savaş esnasında giymek için güzel bir gömlektir” diye cevap vermiştir.

Anlatımı güçlendirmek adına yer yer şiirlere başvuran Osman Rasih, mısra (7'si Türkçe, 5'i Farsça), nazm (3'ü Türkçe, 1'i Arapça) ve beyt (34'ü Farsça, 14'ü Türkçe, 1'i Arapça ve 1'i de mülemmâ) alıntılar. Sadi-i Şirâzî ve Hâfız gibi meşhur şairlerin şiirlerine yer verildiği görülse de alıntıların çoğunluğunu Attar'ın beyitleri oluşturmaktadır.

Osman Rasih, Şerhinde ayet (11), hadis (40) ve büyükler tarafından söylenen atasözü hükmündeki meŐur sözleri de alıntılar. Bunların içerisinde hadis kullanımını mühim bir yer tutmaktadır. Anlattığı mükâlemenin içeriğine uygun bir Şekilde alıntılanan hadisler, konunun iyi anlaşılmasını sağlaması adına mühim bir işlevi üstlenmektedir. Yine büyüklerin söylediği meŐur sözlerin işaret yoluyla, mantık kaidesine beyan edilmesi nasihatın etkisini arttırmaktadır. Bu tür alıntıların hemen peşinden “mefhumunca”, “medlulunca”, “müfâdıncı”, “fehvasınca” gibi kavramların kullanılmasıyla alıntılanan sözün genel kabule mazhar olduğuna ve akla uygunluğuna vurgu yapılır.

Çalışmamızda, *Mükâlemat-ı Edebiyye*'nin geniş özeti de sunulacağı için eserin muhtevası ve genel yapısı hakkında bu kadar bilgiyi yeterli olarak görmekteyiz. AŞağıda *Mükâlemât-ı Edebiyye*'nin çeviriyazılı metni ve geniş özeti sunulmuŐtur.

4. Mükâlemât-ı Edebiyye'nin Geniş Özeti

Bu bölümde Osman Rasih'in eserindeki anlatım özellikleri korunarak metnin bazı Farsça beyitler ve sanatlı ifadeler dışındaki bölümünün dil içi çeviriye yakın geniş bir özeti sunulmuŐtur.

Osman Rasih kitabın dibace kısmında Cenab-ı Hakk'ı, peygamber efendimizi ve onun alini ve ashabını seci açısından oldukça dikkat çekici, süslü cümlelerle övmektedir. Özetle Cenab-ı Hakk'ın levh-i mahfuz, kürsü ve arŐ-ı a'zamın yaratıcısı olduğunu, insanları ve alemi sadece “ol” demesiyle var ettiğini söyleyerek sonsuz ve haddsiz bütün övgülerin ve yüceltmelerinin Cenab-ı Hakk'a ait olduğunu söyler. Peşinden de Hz. Muhammed hakkında söylenmiş olan “Sen olmasaydın, sen olmasaydın seni ve felekleri yaratmazdım” hadisi ile “Muhakkak biz seni alemlere rahmet olarak gönderdik” âyetini alıntılararak bütün selâm ve salât incilerinin ona yanî arzın ve feleklerin ve ayın ve güneŐin yaratılmasının sebebi olan hazret-i Peygamber'e layık olduğunu söyler. Sonrasında ise Peygamber efendimizin aline ve ashabına tertemiz dualar, onlardan Allah'ın razı olması için gerekli olan güzel duaların, övgülerin onlara ait olduğunu söyler, onlara yüz binlerce tazim ve saygıda bulunulmaya layık olduklarını beyan eder. Peşinden de Peygamber efendimiz için yazdığı bir Őiire geçer.

Dibace kısmındaki hamd, salat ve sahabelere duadan sonraki Őiirde Osman Rasih yine Hz. Peygamber'e, dört halifeye, Hz. Hasan ve Hüseyin'e ve diğer sahabelere dua ederek manzum kısmı bitirir. Daha sonra sultanın Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olduğu hadisini de alıntılararak bu eserin yazıldığı dönemde padişah olan Sultan Abdülaziz Han hakkında süslü cümlelerle bir övgü bölümü bulunmaktadır. Peşinden de Sultan Abdülaziz'in oğlu Őehzade Yusuf İzzeddin Efendi hakkında bir Şiir söylenilir ve bu Őiirde Yusuf İzzeddin Efendi övülerek bu eserin kendisine takdim edildiği özellikle belirtilir. Őiirden sonra kitapta mukaddime bölümü baŐlamaktadır.

Osman Rasih, eserinin mukaddime bölümünde özetle Şunları söylemektedir:

İlim ve kemal sahibi olmak bu dünyada yaratılmanın en önemli amaçlarından birisidir. Hatta Sadi-i Őirazi'nin bir beytinden alıntı yaparak yaratılıő ağacının yapraklarının ilim ve marifet olduğunu vurgular. Daha sonra zamanın padiőahının ve diğer padiőahlarının da yanında en kıymetli olan Őeyin ilim ile Őeref bulmak olduğunu belirterek eđer bir kimse padiőahtan iltifat görmek istiyorsa ve o zamandaki arkadaőlarının arasından sıyrılmak istiyorsa öncelikle ilim ve marifetle süslenmesi gerektiğini vurgular. Osman Rasih, bir kiői eđer insanların çıkabileceği en yüksek noktaya ulaőmak istiyorsa bunun için geçmiő alimlerin eserlerini tetkik etmek, ilim ve fenle donanmak gerektiğini belirtir. Böyle yapan bir kiőinin insanlar arasında parmakla gösterilecek bir seviyeye gelecek kadar akranlarından sıyrılıp öne çıkacağını söyler. Bunu belirttikten sonra Osman Rasih konuyu Gülistan'da bahsi geçen Büzürcmihr'in bir kitabına getirir. Buna göre zamanın en önemli alimlerinden ve biricik vezirlerinden biri olan Büzürcmihr, kendi meőhur üstadıyla soru ve cevap şeklinde meydana gelen otuz dokuz soru ve cevaptan oluőan edebe dair bir eser yazmıőtır. Farsça yazılmıő bu esere de "Zafername" ismini vermiőtir. Osman Rasih, kendisinin Orman Meclisi'nin bir üyesi olduğunu ve bu "Zafername" isimli eseri uzun süredir tercüme etmeyi düőündüđünü belirttikten sonra kendisinde bu eseri layık olduğu şekilde çevirebilecek bir inőa kudreti olmadığını ve edebi sermaye açasından zayıf olduğunu belirtir. Ancak peőinden de Necm Suresi 39. ayetteki "İnsan için ancak çalıőtıđı vardır." ayetini ve Cenab-ı Hakk'ın bir hadıs-i kudsidede "Muhakkak ki Allâh sizin sűretlerinize ve amellerinize bakmaz. O sizin kalplerinize ve niyetlerinize bakar." hadısini alıntılararak bunlardan aldığı cesarete binaen bu iőe giriőtıđini, tercüme ve Őerhini yaptığını belirtir. Osman Rasih ardından da Feridüddin Attar'ın bir beytini de delil göstererek belagat ve fesahatin kuralları ile süslenmiő bir eserdeki bütün ifadelerin en fazla sűs olduğunu, bunlarla süslenmemiő ibarelerin de ibarelerden oluőan kitapların da geçerli olduğunu belirtir. Ve kendisinin de bu eserinde belagat ve fesahat, inőa ve sűslü nesir yoluna gitmediğini, bunlardan sarf-ı nazar ederek hemen herkesin istifade edebileceği bir dille bu eserini kaleme aldığını ifade eder ve bunu da herkesin anlaması için özellikle gündelik dildeki Türkçe ile yazdığını kendi ifadesiyle kaba Türkçe kelimelerle yazdığını beyan eder.

Osman Rasih bu eserinin muhtevasından da bahseder. Buna göre Osman Rasih, bu eserdeki soru ve cevaplarını Farsça asıllarını verip Türkçe tercümelerini yaptıktan sonra bu soru ve cevabın muhtevası ile ilgili olarak Şerhe giriőtıđini, bunlardaki rumuzları ve gizli manaları ortaya çıkarmak için meşhur edebiyatçıların, geçmişte ve kendi zamanında yaşayan alimlerin manzum ve mensur eserlerinden özellikle de Feridüddin Attar'ın Pendname'sinden Şiir alıntıları yaparak bu eserinin içindeki gizli incileri, manaları ortaya çıkardığını ve okuyuculara sunduğunu ifade eder. Büyük bir iltifata ve itibara mazhar olması için duada bulunduktan sonra eserine "Mükâlemât-ı Edebiye Fî Âsâr-ı Nushiyye" ismini verdiğini belirtir. Daha sonra

Baki'nin “baki kalan bu kubbede hoş bir sada imiş” mısraını alıntıylaarak eseri bu dünyada kendisinden güzelce anılması ve nasihate dair yazılmış eserler içinde bir eser olarak kabul edilip böyle sayılması amacıyla tanzim ve tertip ettiğini söyler. Osman Rasih klasik eser girişlerindeki usule uyararak bu eserini okuyup istifade edeceklerden kendisini hayır dua ile yad etmelerini ve görecekleri kusur ve hataları da görmezden gelmelerini rica eder. Burada “Tövbe yâ Rab hatâ râhına ben gittim ise / Safha-i kâğdı sehv ile siyah ettim ise” beytini alıntıylaarak kendisinde bu tür hataların farkında olduğunu ama okuyuculardan ve Cenab-ı Hak'tan muhtemel hatalar için af beklediğini ifade eder.

Osman Rasih eserinin “Lahika” kısmında Şunları söylemektedir:

Geçmiş ediplerin karşılıklı konuşma şeklinde yani iki veya daha fazla kişinin karşılıklı konuşmalarının yazıya çevrildiği eserlerin olduğuna, İnan ve Yunan geleneğinde bunun çok yaygın bulunduğuna işaret ettikten sonra Eflatun'un yani Plato'nun da bu şekilde karşılıklı konuşmaya dayalı birçok eseri olduğunu belirtir. Osmanlı'da da geçmiş hikmet sahibi kişilerin ilim ve fenne dair bazı eserlerini bu şekilde karşılıklı konuşma usulüne göre yazdıklarını belirten Osman Rasih, bu usulün iki büyük faydası olduğunu söylemektedir. Bunların birincisi bahsedilen konu hakkında gelmesi muhtemel olan itirazların giderilmesi ile meselenin daha iyi anlaşılması, ikinci faydası da bu tür eserlerin okuyucuya sıkıntı vermemesi, okuyucunun bunu bir tür eğlence gibi mütalaa ederek, eğlenerek, sıkılmadan ilmî konuları öğrenmesini sağlanmasıdır. Osman Rasih bunu belirttikten sonra kendisi de zamanında pek bilinmeyen bu usule bir örnek olması açısından bu eseri ele aldığını ve eserinde soru ve cevap şeklindeki usule uyduğunu ve böylece mükâleme tarzındaki eserlere bir örnek ortaya koyduğunu söylemektedir. Osman Rasih bu bölümün sonunda Büzürcmihir'in kendi zamanındaki meşhur bir üstatla karşılıklı konuşmalarından oluşan bu eserdeki otuz dokuz soruyu ve cevabını içeren kendi eserini aşağıda sunacağını söyleyerek soru ve cevaplarını oluşan eserin asıl kısmına geçmektedir.

“Mükâlemât-ı Edebiyye”de otuz dokuz sorunun cevapları ve bu cevaplarla ilgili açıklamaları bulunmaktadır. Aşağıda Osman Rasih'in eserinde yer alan sorular ve cevapları ile bu cevaplar hakkında yapılan açıklamalar tarafımızca özetlenmiştir.

Birinci Soru: Cenâb-ı Hak'tan kendim için ne istersem hayırlı olur?

Birinci Sorunun Cevâbı: Önce sağlık, sonra emniyet ve sonra servet istenmesi iyidir.

Osman Rasih bu sorunun ve cevabın peşinden Şu açıklamalarda bulunmaktadır:

Cenâb-ı Hak'tan her zaman sağlık ve afiyet istemenin en önemli talep olduğunu ve Sultan Süleymân'ın “Olmaya cihanda bir nefes sıhhat gibi” mısra'ı alıntılanarak konunun ehemmiyetine dikkat çekilmiştir. Yanî sağlığın önemi bu

beyitle ve Attâr'ın "Pendnâme"sinden alıntılanan beyitle vurgulanmıştır. İkinci talep olan emniyetin de insânın istemesi gereken önemli hususlardan biri olduğu söylenerek kişinin emniyette olmadığı zaman hayatından zevk alamayacağı, dolayısıyla güvenmediği kişilerin sözlerine itimat etmemesi ve daima kendisini tehlikelerden koruması gereğine işaret edilmiştir. Bu bölümde de Attâr'ın Farsça bir beytine yer verilmiştir. Cenâb-ı Hak'tan istenecek üçüncü şeyin de servet olduğunu belirten Nuşirevan'ın metninde geçen servet bahsi ile ilgili olarak da Osman Rasih kişinin başkalarına muhtaç olmayacak ve ölmesine sebep olmayacak kadar bir mâla ve yiyeceğe sahip olmasının yeterli olduğunu, kanaat eden kişinin şeref bulacağını, etmeyenin ise bu dünyada zelîl ve rezîl olacağını konuyla ilgili ayet ve hadislerden istifade ederek belirtir. Bu bölümde "Kanadı bitse bir mûrun sanur hayra delâletdür / Velîkin bilmez anı kim zevâline işâretdür" ve "Gönül anka-sıfat kâf-ı kanâ'at gûşesin ister / Geçüp bu kâr-ı âlemden ferâgat kûşesin ister" Türkçe beyitleri de alıntılanarak kanaatin ne kadar önemli bir hazine olduğunu ve elindekiyle kanaat eden kişinin yaşaması yetecek şekillerde mâla ve mülke sahip olan kişinin daha fazlasını istemeyerek yaşayacağına işaret edilmiştir. Ayrıca bu bölümde istitrâd başlıklı iki ek açıklamayla kişinin Kârûn kadar zengin olmasını sağlayacak haram mâla sahip olmasından ise şerefiyle yaşayacağı az mâlın daha kıymetli olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca zalim kişilerin zulüm ederek sahip olduğu servetin ve varlığın ve bu sayede elde ettikleri şöhretin kendilerine hiçbir menfaati olmadığı eninde sonunda bu açgözlülük ve hırslarının belasıyla belalara yakalanmış oldukları okuyucuya belirtilmiştir.

İkinci Soru: İşimi kime sipariş ve havale etmeliyim?

İkinci Sorunun Cevâbı: Kendine uygun gördüğün kişilere işlerini teslim etmelisin.

Bu sorunun ve cevabının verilmesinden sonra Osman Rasih konuyla ilgili şu açıklamayı yapar:

Attâr'ın bir beyti verilerek akıllı kişilerin yapması gereken şeyin işlerini o işe ehil olmayan, o işten anlamayan kişilere vermemek olduğunu söyler. Çünkü böyle kişilere iş verilirse bunlar o işin hakkından gelemedikleri için işin sonu pişmanlık olur. Dolayısıyla her işi o işten anlayan, iş bilir kimselere havale etmek gerektiği hakkında ayetler olduğuna değinilerek bu işin önemi belirtilmiştir. Bu bölümde mütalaa başlığı altında şunlar söylenmektedir: Kötü ahlakın en çirkini hıyanettir, hıyanetin de sonu mutlaka pişmanlık olacaktır. Dolayısıyla bir işi tecrübesi olmayan veya daha önce denenmemiş kişilere itimat etmenin caiz olmadığı belirtilmiştir. Bölümün sonunda tenbih başlığında düşmanların kol kuvvetiyle elde ettikleri şeye sevinmemek veya başkalarının muhabbetiyle gururlanmamak ve bundan korkmak gerektiği belirtilmiştir.

Üçüncü Soru: Kime emniyet edeyim?

Üçüncü Sorunun Cevabı: Kıskaç olan dostuna emniyet etme.

Osman Rasih bu soru ve cevabının izahında Attâr'dan, Türk şairlerden ve ayetlerden alıntılar yaparak özetle şunları söyler: Kişi kıskançlıktan kalbini temizlemediği sürece kendisini tevhid ehli müminlerden saymamalıdır. Zîrâ en kötü huy olan kıskançlık her şeyden önce şeytanda ortaya çıkmıştır. Çünkü şeytan, Hz. Adem'i kendisine halife seçmesini kıskanmıştır. Ve bu kıskançlığından dolayı lanete ve ebedi azaba layık olmuştur. Kıskançlığın mahv edilmesi ve ortadan kaldırılması düşmanlığın ve kînin ortadan kaldırılmasından da zordur. Bu kötü huy ancak insan ölünce ortadan kalkar. Bu yüzden kişi dostum dediği kişilerin kıskançlık sahibi olmadığından emin olmalıdır. Çünkü kıskanç insanlar başkalarına dert, eziyet ve keder gelmesi karşılığında kendilerine de zarar ve ziyan gelmesini kabul edecek kadar şeytan tabiatlıdır. Bu yüzden en kötü huyun kıskançlık olduğu çok yerde söylenmiştir. Hüner, marifet ve makam sahibi olan kişilerin çoğu hırs ve haset sahibi kimseler olursa da kişinin kendisini her zaman kıskançlıktan korumaya, hüner ve marifet sahibi olmaya çalışması iyidir. Kıskançlık kişiyi öyle zor durumlarda bırakır ki asla düzeltilemez. Ama kıskançlığın da kişiden giderilmesi çok zordur. Taşların içindeki ateşin suyla söndürülmemesi gibi kişinin vücudundaki kıskançlık da kişiyi ömür boyu yakar, kolay kolay sönmez. Kıskanç kişi, kıskandığı kişinin mutluluğundan dertlenir. Bu kişinin rızka mazhar olmasından dolayı kendisi sürekli keder ve sıkıntı çeker. Bu yüzden haset kişiye dünyada daimi ve şiddetli bir azaptır.

Dördüncü Soru: İnsanların yanında hakir görülen ve ayıplanan şey nedir?

Dördüncü Sorunun Cevabı: Kendi kendine sürekli söz söylemek yani çok konuşmak.

Bu bölümde Osman Rasih tenbih başlığı altında bu soru ve cevabı şöyle izah etmektedir:

İnsanlar kendisinden bir şey sormadıkça, sormadıkları halde çok fazla söz söylemek ve başkaları ondan bir şeyler dinlemeye istekli olmadığı halde sürekli konuşmak kötü huylardandır, bunu terk etmek gerekir. Bütün durumlarda kendisine sorulmadıkça konuşmamak güzel adap kurallarından biridir. Çok fazla konuşmaya mecbur olmadıkça başvurmamak Allah dostlarının da mahzur gördüğü bir iştir. Ahmak ve cahil olan kişilere cevap vermektense susmak, onlarla laf kalabalığına girişmemek iyidir. Eğer böyle bir işe girilirse eninde sonunda bunlarla uyum sağlanamayacağından boşuna söz söylenmiş olur. Ayrıca başkalarının sıkıntıları ve eziyetlerinden mutlu olmamak insanlarla iyi geçinmeye çalışmak, iyi geçinebileceğin durumlarda kötü huyluluk, kabalık göstermemek ve sözleriyle işlerinin birbiriyle uyumlu olması güzel ve övülmüş özelliklerdendir.

Beşinci Soru: Bir dosttan uygunsuz ve kötü bir hareket görüldüğünde ondan nasıl uzaklaşmalıdır, muhabbet nasıl kesilmelidir?

Beşinci Sorunun Cevabı: O kötü dostun ziyaretine gitmemek, halini hatırını sormamak ve ona rastladığın yerde ondan bir şey talep etmektir.

Osman Rasih bu soru ve cevabın açıklamalarında Hz. Peygamber'in Şu hadisine yer verir; "Sizin kadrinizi bilmeyenlere gitmeyin, onları ziyaret etmeyin". Bununla alakalı olarak Lokman aleyhi's-selamın bir sözü aktarılır. Buna göre Lokman aleyhi's-selam Şöyle demiştir: "Üç Şey vardır ki üç durumda kişide var olup olmadığı bilinir. Bunlardan birincisi bir kimsenin halim, selim ve iyi huylu olup olmadığı onun gazabı ve korkusu vaktinde bilinir. Kişinin cesur olup olmadığı savaş ve öldürölme esnasında ve kişinin dost ve arkadaş olup olmadığı da kendisinden bir Şey istendiği zaman bilinir". Bu bölümde ihtar başlığı altında Şunlar söylenmiştir: "Akıllı olan kişilerin üç Şekilde hareket etmesi gerekiyor. Bunların birinci ilim ve kemal ehli olan kişilerle arkadaşlık etmesi, güzel ahlak sahibi kişilerle arkadaşlık etmesi ve kötü niyetli olmayan, aç gözlü olmayan kişilerle arkadaşlık etmesidir. Akıllı kişiler aynı zamanda üç grup insandan da ve onların muhabbet ve sohbetlerinden de uzak durmalıdır. Bunlar günah ehli olan kimseler, yalan söyleyip ihanet edecek olan kimseler ve aptal ve anlayıŐsız kimselerdir. Burada Farsça "Akıllı düşman aptal dosttan daha iyidir" sözüne ver verilir ve bu kainâtın herkesle iyi geçinmek sayesinde ayakta durduğu söylenerek Şu Őiire yer verilir: "Tahammül güctür ammâ tavrı nâ-bercâsına halkın / Medâr-ı râhat-ı âlem rehîn olmuş müdaraya". Burada müdara kelimesi vurgulanarak yani herkesle iyi geçinmenin gereği vurgulanarak akıllı ve insaf sahibi kimselerin kendisi için de olsa diğer insanların menfaati de olsa herkesle iyi geçinmeye dikkat edeceği belirtilir.

Altıncı Soru: Kişinin bahtı ve talihi çalıŐmakla mı elde edilir yoksa bu tamamen kaza ve kadere bağlı olarak mı meydana gelir?

Altıncı Sorunun Cevabı: Kişinin çalışması, gayret etmesi ve uğraŐması ancak kaza ve kaderin meydana çıkması için bir sebeptir. Nitekim "Kul tedbir alır, Allah takdir eder" denilmiştir. Yani kişi tedbir almayarak kadere iftirada ve bühtanda bulunmamalıdır. Kişinin sebeplere müracaat etmesi hikmete de uygundur.

Osman Rasih bu açıklamalara ek olarak Türkçe iki beyit daha verir ve tenbih başlığı altında Şu izahları yapar:

Kişi kendisine faydalı olacak işlerde kendisine gereken tedbirleri almazsa birçok zarar görür. Dolayısıyla akıllı kişi, iŐinin meydana gelmesinde ne faydalıysa onları en kolay Şekilde arayıp bulmalı ve yerine getirmelidir. Yani kişinin sebeplere baŐvurması onun zekasını gösterdiği gibi kişinin sağlam tedbirler almasıyla bütün amaçlarına ulaŐabileceđini bilmesi de gerekir. Bu bölüm Şu beyitle biter: "İtme tedbîrinde noksân gerçi takdîrindür iş / Hüsn-i tedbir ile emrinde Hüdâ takdîr ider".

Yedinci Soru: Gençlerden beklenen güzel özelliklerin en güzeli, en yücesi nedir ve yaŐlılardan beklenen en güzel haslet ve özellik nedir?

Yedinci Sorunun Cevabı: Gençlerde edep, haya ve cesaret; yaşlılarda da ilim, bilgi ve düşünerek hareket etmektir. Akıllı olan kişi, her zaman bütün hareketlerinde düşünerek ve acele etmeden davranmalıdır. Zira “Acele etmenin meyvesi pişmanlıktır” denilmiştir. Genç ve yeni yetişmiş insanların da edep ve haya ile vasıflanmaları, akla uygun olan nasihatlere ve tedbirlere uygun olarak hareket etmeleri gereken yerlerde gayret ve cesaretle davranmaları onlardan beklenen övülmüş özelliklerdendir. Bu beyan edilmeye bile gerek olmayan bilinen şeylerdir. Osman Rasih bu bölümde ihtar başlığı altında şunları söyler: Cesur olan insanların doğru olması ve doğru yolda gitmesi gerekir. Dost ve arkadaş olanların da gerçek yüzleri sıkıntı zamanında ve hastalık zamanında ve ihtiyaç ve zaruret zamanında ortaya çıkar Çünkü Cenab-ı Hakk'ın verdiği en büyük nimetin akıl olduğu söylenmiştir. Dolayısıyla insan vücudunun sağlığı yanında en büyük nimet insanın kâmil bir akla sahip olması ve her şeyi düşünerek hareket etmesidir. Zira “Tecrübeler akı artırır” denilmiştir. Dolayısıyla kişinin akli ve zekâsı bu hayattaki tecrübelerinin çokluğuna bağlıdır. Osman Rasih tevcih başlığı altında da şunları söylemektedir: Normalde bir şeyin fazlalığı o şeydeki şerefin ve izzetin gitmesine, bir şeyin nadir olması da kişinin bu konuyla ilgili şerefinin artmasına sebep olur. Ancak ilim, kemal, hüner ve akıl da bunun tam tersidir. Bu meselelerde kişide ne kadar çok fazlalık olursa kişinin haysiyeti ve şerefi ve değeri o kadar çok artar. Nitekim şöyle denilmiştir: “Kişinin şerefi, akılla kemalle ve edepledir. Kişinin soyu soppu, malı ve makamı ile artmaz”. Dolayısıyla akıldan, ilimden nasibi olmayan insanlar istedikleri kadar yüce mertebelere ve makamlara sahip olsunlar bunlar gerçek bir övgüye ve saygıya mazhar olmazlar. Velhasıl akıllı olan kişi soy sahibi değilse, asil bir aileden gelmiyorsa bile kendi milleti ve kavmi içinde değer görür, derecesi yüksek olur. Elbette ilimden ve akıldan daha çok sevilen bir mal ve cehaletten ve bilgisizlikten daha zor olan bir hal yoktur. İnsana verilen akıl ve anlayış Cenab-ı Hakk'ın en büyük nimetlerinden biri olduğuna dair birçok deliller getirilmiştir.

Sekizinci Soru: Büyüklük en çok kime layıktır?

Sekizinci Sorunun Cevabı: Büyüklük şu kişiye en uygun ve layıktır. O kişi anlayışıyla iyiliği ve kötülüğü bilir ve her işi, o işin erbabı olan, işten anlayan kimselere teslim eder ve faydalı işlerin gereğini hakkıyla bilen tecrübeli kişilerle istişare edip onlara tanıştıktan sonra işlerini yoluna koymak üzere harekete geçer. Bu kişiye büyüklük layıktır. Osman Rasih ihtar başlığıyla bu soru ve cevabı şöyle açmaktadır: İşlerin yoluna girmesi için gereken sebepleri hiç göz önüne almayan, layıkıyla bilmediği hâlde bir şeyi bilirim diye inat eden kişinin bu hareketleri onun ahmaklığın işaretidir. Çünkü sadece kendini akıllı zannetmek ve kendi düşüncesinden başkasının düşüncelerini beğenmemek kişinin aptallığına işaret eder. Kişinin aklının mükemmel olduğuna delil de gereğinden fazla söz söylememesi ve konuşma anında sadece gerekli olan şekilde konuşmaktır. Bu tür kişilerin gıpta edilecek olan akılları ve övülecek hareketleri ile sürekli olarak her iş için gerekli olan yetenekleri kazandıkları ve her işte mükemmel bir maharet elde ettikleri görülür. Bu hususa dikkat

edilmelidir. Osman Rasih bu bölümü Şu beyitle bitirir: "İlim ve irfan sebab-i rifatdır / Alim olmak ne büyük devlettür."

Dokuzuncu Soru: Bu dünyada kimden korkmalıdır?

Dokuzuncu Sorunun Cevabı: Mal sahibi ve zengin olup da cimrilik yapan kişiden korkulmalıdır. Zira servet sahibi olduğu halde cimri ve eli kısa olan kişinin heybeti yoktur, başkalarının korkusu ile yaşar, insanlar arasında sevilmez, insanlar ona karşı kalplerinde kin ve nefret büyütürler ve bu tür kişilerin, insanların gözündeki haysiyeti yok olur, kendisi de hakir olur. Osman Rasih bu soru ve cevabın peşinden telmih başlığında Şunları söylemektedir: Kişide kalbinden mal sevgisi, hırs ve açgözlülük yer aldığında bu kişide mevcut olan diğer güzel ahlaklar da mahv olur. Zira kişinin cimriliği ve alçaklığı onu kötü ahlakından olduğu gibi israf ve günahlara dalması da övülecek huylardan değildir. Bu iki kötü huyun ortası cömert, kanaat ve iffet sahibi olmaktır. Dolayısıyla bir kişi övülecek huyların orta derecesine tecavüz ettiği zaman aşırı yapması veya hiç yapmaması durumunda ortaya çıkacak huylar kötülenmiş huylardır. "Kişiyi alçaltan, zelil eden Şey onun açgözlülüğüdür" sözü gereği bu tür fiillerden korkmak lazımdır. Makam ve mevki sahibi kimselerin bunları kaybetme sebebi genellikle aç gözlülükleridir. Aynı şekilde cimrilik ve kıskançlıkları da ellerindeki mallarını ve mülklerini kaybetmelerine sebep olur. Bu durum akıl sahibi olan kimselerin malumudur.

Onuncu Soru: En cömert kişi kimdir?

Onuncu Sorunun Cevabı: En cömert kişi iyilik yaptığı zaman son derece mutlu ve mesut olan, yaptığı işten memnuniyet duyan kişidir. Nitekim Peygamber Efendimiz bir hadiste "Kişi günâhkar olsa bile cömert olan kişi Allah'a sevgilidir, bir kişi dindar olduğu halde cimri ise Allah'ın düşmanıdır." diye buyurmuştur. Bu hadis, kişinin cömertliği kendisini cennete, cimri ve kıskançlığının da kendisini cehenneme götüreceğini gösterir. Başka bir hadiste de "Cahil olan cömert, cimri olan alimden daha ziyade Allah'a sevgilidir." buyurulmuştur.

On Birinci Soru: Bu dünyada iyilik yapmak mı güzeldir, yoksa iyilik yapmayıp da kötülükten geri durmak mı daha uygundur?

On Birinci Sorunun Cevabı: Kötülük yapmaktan uzak durmak bütün iyiliklerden daha yüce bir harekettir. Osman Rasih bu bölümde rumuz başlığı altında Şu açıklamaları yapmıştır: Kişi ömrü boyunca insanlar arasında bozgunculuk ve fesat çıkarmaktan uzak durmalı ve elinden geldiği kadar da samimiyetle insanların iyiliği için çalışmaya istekli olmalıdır. İnsanlar arasında nifâk sokmak, ayrılık tohumları ekmek, yalan gibi kötü bir huydur. Bu kötü huyu yani insanların arasına nifak sokmayı huy edinen kişiler akıllı bile olsa insanların nefretine mazhar olur. Peygamber efendimizin "İnsanların en hayırlısı onlara en faydalıdır." hadisine uygun olarak kişi elinden geldiği kadar insanlar için hayır istemeli, Cenab-ı Hakk'ın rızası için insanlara iyilikte bulunup onlara merhamet etmelidir. "Allah size işlerinizde yardımcı olacaktır" sözü gereği kişi gönlü uyanık bir şekilde her zaman güzel hareketlerde bulunmalıdır. Peygamberimizin "Dünya, ahiretin tarlasıdır." hadisine uygun olarak ileri

görüşlü olan insanlar daima uyanık olmalı, eninde sonunda döneceği ruhlar alemi düşünmeli ve ona göre hareket etmelidir. Osman Rasih burada Attar'ın bir beytini vererek şöyle tercüme eder: “İnsanların kendisinin huylarından hoşnut olmadığı kişi Cenab-ı Hakk'ın kapısında da asla değer ve şeref bulamayacaktır. Bu kişilerden olabildiğince uzak durmak gerekmektedir”.

On İkinci Soru: Bu dünyada sonradan ayıba dönüşen bir hüner var mıdır?

On İkinci Sorunun Cevabı: Onlara minnet ederek cömertlik yapmak ve daha sonra başkalarının yanında bunu tekrar tekrar söyleyerek serzenişte bulunmak kötümüş fiillerdendir. Osman Rasih bu soru ve cevabının açıklamasından sonra şöyle demektedir: Cihanda dört şey vardır ki ikisini unutmamalı, ikisini de daima düşünmelidir. Halkın cefasını ve halka eylediğin iyiliği ferâmûş eylemelisin yani unutmamalıdır. Ama Cenab-ı Hakk'ı zikretmeyi ve ölümü sürekli hatırlamalıdır. Kişi “Ölüm müminlere bir hediyedir” sözünü bilmelidir. Osman Rasih daha sonra meviza başlığı altında şunları söylemektedir: Zatında hamiyet olan ve vatanını seven kişiler iyi bir şöhret kazanmak istiyorlarsa cömertlik ve iyilikte bulunmalı, isimlerini bu cihanda ebedi bırakacak hayır ve hasenat işlerine girişmelidirler. Hatta sadakayı bile kendisinden istenmeden gizlice vermelidir. Kişilerin sadakayı bile kendisinden istenmeden gizlice vermelerinin gerekli olduğu iyiliğin temel bir kuralıdır ve bu siyer kitaplarında yazılıdır.

On Üçüncü Soru: Kişinin yiğit olduğuna delil nedir?

On Üçüncü Sorunun Cevabı: Gücü yettiği halde Al-i İmran suresindeki “Öfkelerini yenenler ve insanları affedenler” ayetine uygun şekilde muhababını affederek ona muamelede bulunmaktır. Osman Rasih bu soru ve cevabın izahında Attar'dan bir beyit alıntılıyarak şunları söylemektedir: Düşmanını düşmanına karşı zafer kazandığı anda onun günahlarını bağışlamak ve eli altında çalışan hizmetçilerin ve zayıf kişilerin kusurlarını görmezden gelmek kişinin ahlakının güzelliğine işarettir. Öfkelenildiği zaman öfkesini terk etmek kişinin bütün ahlaki özellikleri kendisinde toplandığına işarettir. Ve öfkelenmek ve gazaplanmak ise kişinin kötü ahlak özelliklerine sahip olduğunu gösterir. Bu hayatta sürekli olarak bahtlı ve talihli olmak isteyen kişi öfkelenildiği anda öfkesini yenmeli, hışmını hazm etmeli ve düşmanla üstün geldikten hemen sonra onu affetmeye meyletmelidir. Çünkü ileri görüşlü olan ve hikmet gözüyle bu kâinata bakan kişi bu alemin hakiki bir alem olmadığını bilir. Bu durumda elbette bunu bilen bir kişi her zaman hayır ve merhamet yoluna meyleder, bunlara rağbet eder.

On Dördüncü Soru: Kendisinde asla kusur ve ayıp olmayan kişi kimdir?

On Dördüncü Sorunun Cevabı: Kendisinde asla kusur ve ayıp olmayan, asla ölmeyecek olan kişidir. Bu mukaddes sıfat da sadece Cenab-ı Hakk'ın zatına mahsus olduğu için ayıpsız ve kusursuz insan olamaz. Nitekim “İnsan unutmaktan ve noksanlıklardan oluşmuştur” denilmektedir. Osman Rasih bu bölümde mütalaa başlığı altında şunları söylemektedir: İnsanlık gereği herkesin bilerek veya bilmeyerek yaptığı işlerinde bir çeşit ayıbı ve hatası vardır. Bu yüzden herkes bu ayıp ve hatalarının düzeltilmesine gayret etmeli,

gelecek olan her türlü zarardan korunmak, zatını ve devletini ve milletini kötülüklerden korumak için dikkatli bir şekilde işlerini yapmalıdır. Kişi her zaman meydana gelen olaylardan ibret almalı, geçmiş olayları inceleyerek onlardan tecrübeler elde etmeli ve fenalığı belli olan şeyleri kendinde tecrübe etmek yoluna gitmemelidir. Zaten fenalığı bilinen bir şeyi tekrar kendine tecrübe etmek o fenalığı kişinin de mazhar olacağı anlamına geldiği için kişi bundan sakınmalıdır. Her zaman hüner ve marifet sahibi kişilere uymalı, dini ve milleti için gayret sarf etmeli, her şeyin hayırlı olması için duada bulunmalı ve iyilik yapmakta ve kötülük yapmakta aşırılıktan kaçınmalıdır. Kişi her işinde ölçülü hareket etmelidir. Yani bütün işlerin iyisinin orta halli olduğunu bilmeli ve bir işi ya hiç yapmamak, aşırı yapmak huylarının fena olduğunu bilerek bunlardan çekilmelidir. Övülmüş olan ahlaki özellik ifrat ve tefritten uzak durmak, orta yollu olmaktır, kişi bunu iyice anlamalıdır. Nitekim Haşr Suresi ikinci ayette şöyle denilmektedir: “Ey basiret sahibi olanlar! İbret alın.”

On Beşinci Soru: İnsana fazlasıyla zarar ve ziyan bulaştıran şey nedir?

On Beşinci Sorunun Cevabı: O şeydir ki kişi ondan haberdar değildir. Yani kişi akıllı ve hüner sahibi olmadığı için kendisine zararlı olan şey kendisine gizli kalmıştır. Bu yüzden o kişi hiçbir yerde rağbet ve hürmete nail olmaz, sürekli zarar görür ve herkesin yanında ayıplı olur. Osman Rasih bu soru ve cevabın izahı olarak “takrir-i dil-pezir” başlığı altında şunları söylemektedir: Devletin ve memleketin mamur olması her ne kadar nüfusun çokluğu, ziraat, sanat, sermaye, ticaret ve halkın çalışması ile oluyor ise de bunlar tümüyle akla bağlıdır. Dolayısıyla kişi her zaman ilim sahibi olmak için gayret göstermelidir. Kişi herhangi bir ilmin ve marifetin hangi memlekete ve hangi millete ait olduğuna bakmadan elde etmeye çalışmalıdır. Nitekim hadiste “İlim Çin’de de olsa onu arayınız, bulunuz” emredilmiştir. Bu şekilde milletler arasında münasebetler gelişir ve ticaretin de gelişmesiyle devlet mamur olur. Olaylara bakıldığında daha çok fazla milletler arasında ilişkiler ve faydalar ortaya çıkacağı apaçık bir şekilde ortadadır. Bu yüzden kişi, zamanın gereğine göre hareket etmesi güzel bir marifet örneğidir.

On Altıncı Soru: Kimin fermânına uymak lazımdır?

On Altıncı Sorunun Cevabı: Şu dört kişinin fermânına uymak lazımdır. Cenab-ı Hakk’ın iyiliği emretmek kötülüğü de engellemek şeklindeki emrine uymak, akıllı kişilerin fermanlarına uymak, kerem sahibi olan padişahların fermanına uymak ve şefkatli anne ve babanın fermanına uymak. Cenab-ı Hakk’ın Nisa Suresi 59. ayette buyurduğu “Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin ve sizden olan idarecilere de itaat edin” ayetine uymanın gerekliliğini izah etmeye gerek yoktur. Bu ayet gereğince kişi her şeyden önce her şeyi yaratmış olan Cenâb-ı Hakk’ın fermanına uymalıdır. İkinci olarak da Hz. Peygamber’in emirlerine uymak gerekir. Üçüncü olarak da “Sultan, Allah’ın yeryüzündeki gölgesidir” hadisine uyarak cihan padişahının emir ve fermanlarına uymak gerekir. Dördüncüsü de “Cennet, annelerin ayakları altındadır” sırrına uyarak şefkatli ve merhametli olan anne ve babanın emirlerine ve tenbihlerine her halde ve durumda uymak lazımdır. Bunların aynı şekilde padişahlar dışındaki diğer

idarecilere de uymak gerektiği bilinmelidir. Osman Rasih bu bölümde istitrad başlığı altında anne ve baba ile ilgili şu açıklamayı da yapmaktadır: Kişinin annesini ve babasını isimleri ile çağırması, onların her türlü gönlünü hoş tutarak dalkavukluk yapması güzel bulunan amellerdendir. Kur'an-ı Kerim'de Saffat suresi 102. ayette hikayesi anlatılan İsmail aleyhi's-selamın babasına "Ey babacığım! Allah'ın sana yapmanı emrettiği şeyi yap" demesi gibi kişi anne babasına son derece itaatkâr olmalıdır.

On Yedinci Soru: Dindar kimselerin amellerini mahveden, boşa çıkaran şey nedir?

On Yedinci Sorunun Cevabı: Dindar kişinin zalimleri övmesi ve onlara yardım etmesi onun amellerini boşa çıkarır. Nitekim dindarın yardım ettiği zalim daha sonra gelip ona musallat olacaktır. Nitekim hadis-i şerifte "Kim zalime yardım ederse Allah o zalimi ona musallat eder" buyurulmuştur. Osman Rasih bu bölümde tenbih başlığında şunları söylemektedir: Her kim ki bir işin ehli olmayan kişilerle sohbet edip cahil kişilere arka çıkarsa onun akıbeti pişmanlık olur. Dolayısıyla kimsenin suretine, elbisesini, dindarlığına, şöhretine aldanmamak lazımdır. Ayrıca "Köpekte vefa olur, kadında vefa olmaz" sözü gereği kadınlara çok itimat etmek ve onların hilelerine aldanmamak gerekir. Ayrıca sana bağlılığında fazla mübalağa gösteren, sürekli sana bağlı olduğunu ifade eden kişiye de itimat etmemek gerektir.

On Sekizinci Soru: Bu dünyada en akıllı kişi kimdir?

On Sekizinci Sorunun Cevabı: Bu dünyada en akıllı olan kişi çok bilir, çok bildiği halde az konuşan kişidir. Osman Rasih bu sorunun şerhinde bir hadis alıntılararak "Allah'a inanan bir müminin en güzel ahlaki özelliğinin sükût etmek olduğunu ve insanîyetin bir zorunluluğu olan konuşmak gerektiğinde de az konuşması gerektiğini" söyler. Kişinin parlak ve saf ayar bir altın derecesinde olan kalp hazinesi boş sözler ile dolduğunda ve taşımaya gücü yetmeyeceği renkli sözlerle doldurulduğunda artık pula değmez bir dereceye düşerek mahvolur. "İnsanın selameti dilini korumasındadır" sözüne uygun olarak kişinin rahat bir ömür yaşamasını sağlayan on şeyin dokuzu susmasıdır, geri kalan biri de "Konuştuğunuzda ancak hayır konuşun" sözüne uygun olarak hayırla konuşmak ve boş sözler söylememektir. "Sükutta hikmet vardır" denilmiştir. Bu sırra mazhar olan kişi dünya ve ahiret mutluluğunun selametine ulaşacağını geçmiş kitaplarda sayısız delillerle gösterilmiştir. Osman Rasih bu bölümde bir hikâye nakletmektedir. Hikâyeye göre Lokman aleyhi's-selam bir gün Hz. Davut'un yanına gittiğinde onu bir zırh yapmakla meşgul olduğunu görmüş ve ona "Meşgul bulunduğunuz şey nedir?" diye soru sormuş. Hz. Davut sükût etmekteki hikmete uygun olarak bir sene boyunca bu şekilde cevap vermeden çalışmaya devam etmiş ve bahsi geçen zırhı bitirdikten sonra "Bu savaş esnasında giymek için güzel bir gömlektir" diye cevap vermiştir.

Velhasıl konuşmaya başlamakta öncelikle besmele ve hamdele ile sözü süslemek gerekir. Ardından da insanlara "Akıllarının derecesine göre konuşunuz" hadisine uyarak herkesin anlayabileceği şekilde konuşmak ve

sözlerini anlaşılmaz, karmaşık kelimeler ekleyerek insanların zihnini karıştırmamak gerekir. Ayrıca konuşma esnasında acele etmek veya gayet yavaş bir şekilde konuşmak dinleyiciye sıkıntı ve bezginlik getirir. Dolayısıyla kişinin kelimeleri eğer sayılacaksa “İşlerin en hayırlısı orta hallidir” kuralına göre mümkün olduğunca konuşacağı sözleri düşünüp tane tane söylemeli ve belagat ve fesahate uyuyacağım diye son derece ağır ve anlaşılmaz bir şekilde konuşmalıdır. Bütün bunlar konuşmada yasaklanmıştır.

Herkesin bildiği gibi kişinin bir oka benzeyen sözleri ağız yayından çıktıktan sonra hedefine isabet etmezse başka bir yere doğru gider ve bunun açacağı yara bir türlü kapanmayacak bir şekilde kişilere zarar verebilir. Dolayısıyla bu şekilde düşünmeden söz söyleyip de pişman olmaktansa kişi sözlerinin önünü ve arkasını iyice düşündükten ve kendisine zarar gelmeyeceğini bildikten sonra sözlerini söylemelidir. Aksi durumda bu şekilde hareket etmeyen kişi eziyet pençesine yakalanacağı, sözlerinden dolayı zarar göreceği şüphesizdir. Ayrıca akıllı kişilerin sakince ve ihtiyatla hareket etmeyi her zaman öncelikli olarak benimsedikleri unutulmamalıdır. Buna uygun olarak her sözün nerede kullanılacağını, kullanılma yerlerini bilmeden sarf edilen sözler kişiye hedeflediği kolaylığı getirmediği gibi zorluğa ve söyleyen hakkında zarara ve sıkıntılara sebep olacağı insanlar arasında çok bilinen bir gerçektir. Osman Rasih bu bölümün sonunda Şu mısrayı alıntılar: “Kelamından olur malum kişinin kendi mikdarı”. Bu mısrayı alıntılaman Osman Rasih kişinin sözlerinin az, susmasının ise çok olması sayesinde başkaları tarafından saygı göreceğini ve konuştuğunda da doğru düzgün konuşarak güzel ameller elde edeceğini belirtir.

On Dokuzuncu Soru: Kişiyeye aşığılanma ve zillet nereden gelir?

On Dokuzuncu Sorunun Cevabı: Başkalarını incitmek ve onlara fenalık yapmaktan aşığılık ortaya çıkar. Yani bu fani alemde kötü huylu olup insanların kalplerini inciten ve onlara fenalık yapan kişinin bu işi ayıplanmıştır. Bu alem pazarında insanlar samimi dostlar elde etmeye çalışmalı ve kendisi için iyi şeyler isteyenleri elde etmelidir. Bundan daha faydalı bir ticaret olamaz. İnsanların tümüne fayda sağlamak ve onların yararına olacak işler yapmak onların kalplerini kendine doğru çeker ve sevgilisi haline gelir. Bu hareket aynı zamanda onlardan gelir. Aynı şekilde insanlara zarar vermek ve kötülük yapmak da onların nefretini ortaya çıkarır. Bütün zamanlarda cihanın halleri ancak bir oyun ve istekten ibarettir. Elbette oyun baki olsa bile oyuncular zaman ilerledikçe değıştikleri için bu oyunculara güvenmemek gerekir, güvenmek caiz değildir. Osman Rasih bu bölümün sonunda hatıra başlığı ile Şunları söylemektedir: İnsanların dostları ve düşmanları üç türdür. Dostların birisi kendi dostu ve diğeri de dostunun dostu ve düşmanının düşmanıdır. Düşmanlarının birisi kişinin kendi düşmanı, diğeri dostunun düşmanı, diğeri de düşmanının dostudur. Kişi hayatında bu bahsi geçen nüktelere dikkat ve özen göstermelidir.

Yirminci Soru: Kişinin başkalarından bir şeyler istemesine ve onlara ricada bulunmasına sebep olan şey nedir?

Yirminci Sorunun Cevabı: “Muhakkak ki Allah tembelleri sevmez” hükmüne göre kişinin başkalarından bir şey istemesi onu tembelliğinden ve fesat da kişinin halinin kötülüğünden ve nefsinin şehvetine uymasından ortaya çıkar.

Yirmi Birinci Soru: Kişinin muradına kavuşmaması nedendir?

Yirmi Birinci Sorunun Cevabı: “Acele etmek şeytandan ve düşünerek hareket etmek de Rahman’dandır” kuralı gereğince kişi bütün işlerinde eğer acele eder ve süratle hareket ederse amacına ulaşamaz. Bu bölümde Osman Rasih mütalaa başlığı altında şunları söyler: Sabretmek ve düşünerek hareket etmenin sonu selamettir. Süratle ve aceleyle iş yapmanın sonu ise pişmanlıktır. Akıllı olan kişi bütün işlerinde her zaman düşünerek hareket eder, acele etmekten sakınır. Eğer kişi muradına ereyim derse buna uymalıdır. Kişi kıskançlık gereğince veya başkalarına kötü emelle taşıdığı hileye veya acele iş yapmaya başvurursa “Kim iyi bir iş yaparsa kendi lehinedir, kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir.” ayeti gereğince muhakkak bu yaptığı işlere karşılık daha sonra keder ve zarar görecektir.

Rasih ihtar başlığı altında da şunu söyler: Adalet ve hakkaniyetin aleyhinde iş gören kişi bunun karşılığında hiçbir vakit iyi olamayacaktır. Kişinin her zaman bu tür hareketten dolayı zarar göreceği basiret ehli olan kişilerin yanında bilinen bir gerçektir.

Yirmi İkinci Soru: Hangi durumda kişinin yükünün hafif olması iyidir?

Yirmi İkinci Sorunun Cevabı: Yalnızlıkta lazımdır. Nitekim “Allah tektir ve tek olanı sever.” sözü gereğince kişinin tek başına olması ona selamet getirir. Ayrıca insanlardan uzak durmak ve tek başına yaşamak yolunu tercih eden kişi eğer aza kanaat edip kendi şahsî işlerini yapar ve ibadetlerine devam ederse dünyada ve ahirette izzet ve saadet sahibi olur. Telmih başlığında ise şunlar söylenmiştir: Dünyadan elini eteğini çekmenin ne kadar değerli olduğunu bilmeyen kişi bu dünyada afiyet bulamaz ve kanaat ehli olmayan kişi dünyada rahat edemez. Sadî'nin bir beytinde geçtiği gibi “Denizde elbette sayısız menfaat vardır, fakat selamet istiyorsan selamet kenarda olmaktadır.” sözü gereğince kişinin uzlete çekilmesi, tek başına yaşayarak ibadetleriyle uğraşarak vakit geçirmesi olur olmaz zamanlarda kötü ahlaklı halkla oturmasından çok daha iyidir.

Yirmi Üçüncü Soru: Padişahın yüceliğini arttırması için gerekli olan şey nedir?

Yirmi Üçüncü Sorunun Cevabı: Padişahın yücelik elde etmesi adalet ve doğruluk gibi övünmüş özelliklere sahip olması sayesinde elde edilir. Çünkü kalbi uyanık olan bir padişah ve iyiliklerle dolu olan bir Şâh bir kişiyi gizli ve önemli bir işe memur ettiğinde kişi “İki kişinin bildiği sır değildir.” kuralı gereği bunu gizlemeli ve kimseye söylememelidir. Ayrıca padişahın huzurunda söz söylerken yalancılık yoluna gitmeye cesaret etmemek ve Hucurât Suresi 12. ayette “Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetleri araştırmayın.” ayetini uyarak kimsenin arkasından gybetini yapıp onu kötülemek herkesin sahip olması gereken edep kurallarındandır. Padişah ayrıca her sözünde ve fiilinde

istikamet üzere olmalıdır, güzel bir şekilde hareket etmelidir. Nitekim “Kurtuluş doğruluktur.” denmiştir. Dolayısıyla bu sözün gereğince doğru davranmak iki cihanda da kişinin selamet bulmasını sağlar.

Bu bölümde mülâhaza başlığı altında şunlar söylenmiştir:

Kişiye istikamet yolundan saptıran şeyler şunlardır: Birisinin rızasını kazanmak için tamamen çalışmak veya onu razı olmadığı şeyleri yaparsan benim hakkımda zararı olur düşüncesiyle onun kötülüğünden korkarak istikametten veyahut şahsî ve ortak bir menfaat için doğruluktan sapmak. Bu tür şeyler için kişi doğruluktan sapsa ve başkalarının rızasını kazanmak veya menfaat elde etmek için zararlı şeylere rıza gösterirse kişi meşru daireden çıkmış olur. “Selamet istikamettir.” sözünü asla hatırdan çıkarmamak gerekir. Akıllı kişiler bunu kendilerine düstur edinirler. Aksi durumda bu şekilde hareket etmek haramdır ve kötülenmiştir, bu tür işlerden sakınmak gerekir.

Yirmi Dördüncü Soru: Kişi neyden dolayı utanır?

Yirmi Dördüncü Sorunun Cevabı: İnanç sahibi ve mütedeyyin olanlar din korkusundan utanırlar ve inançsızlar da cehaletlerinden dolayı utanmaz olurlar. Telmih başlığı altında da şunlar söylenmiştir: Dininin ve mezhebinin devam etmesi için tam bir inanca sahip olan kişiler korkularından dolayı bazı işleri yapmaktan utandıkları gibi cahil ve bilgisiz olan kişilerden her ne kadar güzellik sahibi olsalar da bu kişilerin sohbetinden uzak durmak ve korkmak gerekir. Çünkü cahil kişinin güzelliği onun kötü işlerini, kötü huylarını gidermez. Nitekim “Kılıç ne kadar parlak ve güzel olsa da işi kötüdür”. Meviza başlığı altında şunlar söylenmiştir: Kişi Cenab-ı Hak'ın verdiği çeşit çeşit nimetlere daima şükretmelidir ve bir hadiste geçen “Hikmetin başı Allah korkusudur.” sırrı gereğince dinine ve mezhebine dikkat etmeli, Cenab-ı Hak'tan korkmayı kalbinde sürekli düşünmeli ve bu fânî dünyada başına gelen her bir fenalığın ancak Cenab-ı Hak'tan korkusu olmayan kişilerden dolayı başına geldiğini anlayarak daima dininin, inancının ve mezhebinin gereğine saygı göstermelidir. Zira din işlerinde sağlam olmayan kişi dünya ve ahiret işlerinde de “Allah'tan korkandan insanlar korkar.” hadisinin gereğince insanların yanlarında da gerçek bir itibara sahip olur ve tam bir hürmete layık olur. Fakat kişi dindar olmakla taassup sahibi olmayı birbirinden fark etmelidir ve güzel faziletlerle kendini donatma yoluna gitmelidir.

Fâ'ide-i fâ'ika başlığı altında şunlar söylenmiştir: Kişinin ırzını ve namusunu korumak uğruna canını ve malını feda etmesi gereklidir. Bütün zamanlarında kişi korku ve ümit arasında bulunmalıdır. Çünkü dinde fazlasıyla taassup göstermek Allah katında makbul olmadığı gibi taassup gereği yapılan işler kişinin kendisine ve devletine ve milletine de nice nice zararları getireceği tarih ehlinin rivayetler ile herkesin bildiği bir gerçek haline gelmiştir.

Yirmi Beşinci Soru: Dünyada en korkulacak şey nedir?

Yirmi Beşinci Sorunun Cevabı: Padişahların gazap ve hiddet sahibi olmaları, zenginlerin de cimri ve kıskanç olması, kötülere yakın olmak gibi şeylerdir. Zira

zengin olup da aşağı olan kişilerden yardım istemenin caiz olmadığı “Hayrı güzel yüzlülerden talep edin” hadisince ortadadır. Fakat padişahın gazabından korunmak için daima Cenab-ı Hakk'ın emirlerine ve padişahın fermanına uymak ve itaat göstermek gerekir. Ayrıca şeriatin nehy ettiği şeyleri yapmaktan korkmak ve bu tür şeyleri yapmak töhmetinden korunmak için çabalamak gerekir. Bunlara nail olabilmek için şu işlere dikkat etmek gerekir: Cenab-ı Hak'tan gelen bütün emirlere teslim olmak, güzel şekilde hareket etmek, memuriyetine ve rütbesi yakışmayan işlerde bulunmamak, kişilere zulmetmekten çekinmek, neslini korumak için olsa bile din ve devlet işlerinde hıyanete başvurmamak, her işinde itidali elden bırakmamak, boş yere mal saçmak veya yersiz yere cimrilik yapmaktan kaçınmak, işlerinde ihmale başvurmamak yani halin gereği her ne ise onu yapmak, başkalarının özelini karıştırmaktan çekinmek, açgözlülüğten ve devlet malına göz dikmekten kaçınmak, daima ihtiyaç üzere bulunmak, bahtsız ve kötülük ehli olan kişilere karışmamak, onlarla bir arada bulunmamak, kardeşlerinin ve ibadet ehli kişilerin kendi dilinden ve elinden zarar görmesini engellemek, iyiliği onlardan uzak tutmamak, hiç kimse hakkında aşırılıkta bulunmamak, iç yüzünü bilmediğin şey için inat ve ısrarda bulunmamak, kendisinden yüce olan kişilerle inatlaşma, kavga ve münakaşada bulunmamak, kötülere yakın olmaktan kaçınmak, kötülüğünü isteyen kişinin dostluğundan kaçınmak, her işin ince noktalarına dikkat etmek, padişaha muhabbet ve itaatte sebat göstermek. Bu gibi itina gösterilmesi gereken işlere dikkat ve özen gösteren kişi hem kendisini kurtarır, hem de onun böyle davranması insanîyet ve şeriat gereğidir.

Yirmi Altıncı Soru: Tedbiri kimlerden alayım?

Yirmi Altıncı Sorunun Cevabı: Apaçık İslam dini ile mütedeyyin olup iyilerin muhabbetiyle kendini süsleyen ve ayrıca hüner ve maarif ile kendisini donatan, iyilik sahibi kişilerden tedbiri sormak ve onlardan usulü öğrenmek gerekir. Lahika başlığı altında da şunlar söylenmektedir: Dinin ve mezhebin bekâsını sağlayan manevi kuvvet kişinin inancının tam olmasıdır ve bu dünyanın düzenini sağlayan şey korkudur. Dolayısıyla temiz bir din, iyilerin muhabbeti ve marifet gibi üç güzel sıfatla kendisini donatmış olan kişilerden tedbir sorulmalı, onlarla meşveret edilmelidir. İşte tevhid sahibi olan mümin kişi her işinde daima düşünerek hareket etmesi güzel bir hareket olduğu için akıllı kişilerle işini istişare etmesi gibi yani “İşlerinde onlarla danış” ayeti gereğince bütün işlerinde o işin ehli ve erbabı olan kişilerle meşveret ederek ona göre güzel hareket etmeli ve “Güvenilir kişilerle istişare edin” hadisine uyararak bütün işlerini maslahatına göre yapmış olmalıdır. Fakat kendisiyle istişare edilecek kişide salih kimselere muhabbet, dininde sebat sahibi olması gerektiği bildirilmiştir. Fâ'ide başlığında ise şunlar söylenmiştir: Bir kişi yukarıda belirtilen istişare kurallarına uyararak danışır ise kendisi ne helak olur ne de hak yoldan başka bir yola sapmış olur.

Yirmi Yedinci Soru: Yüce padişah hazretleri için gereken şey nedir?

Yirmi Yedinci Sorunun Cevabı: Padişah hazretlerine gereken şey akıllı, olgun, bilgili, faziletli kişileri yanında bulundurmasıdır. Ayrıca bu kişiler kendisine

yaklaştıkça onlarla arasındaki resmî ilişkilerin adabına daha çok dikkat etmesi kaçınılmazdır. Osman Rasih ihtar bölümünde şunları ifade etmektedir: Padişah hazretlerine yakın oldukça daha çok itaat ve sadakat göstermek, onu kalben olgun bir şekilde sevmek, onun duasını kazanmak kişinin bağışlanması için bir vesile olduğunu bilmesi gerekir. “Ben de seninim gönlüm de senindir ey sevgili / Kulun elinde efendisi elinde hiçbir şey var mıdır” beytinin anlamına uygun olarak kişinin padişaha kulluğunun gereğini yapması üzerine zorunlu bir vazife olarak görülmelidir. Bunun aksi şeklinde hareket edenler hiçbir zaman rahat ve huzur bulamayacakları gibi “Bir şeye sebep olanlar en zalimdir, en haksız olanlardır” hükmü gereğince itaatsizlik yoluna sebep olanlar her yönden dışlanırlar, kötü isim kazanırlar ve ayıplanmaya uğrarlar. Peygamber efendimizin “Sultan’a ihanet eden Allah’a ihanet etmiştir” hadisinin de gösterdiği gibi kişiler türlü türlü belalara, felaketlere maruz kalırlar, nihayetinde de halleri çok vahim bir duruma düşer. Bunu tarih ehli birçok örnek ile açıklamıştır. “Gaddar kişinin emeline ulaşacağını sanma / Bu kişinin ya başı kesilir ya da asılır” beytini unutmamak gerek. Osman Rasih hikmet bölümünde şunları söylemektedir:

Devlet ve millet hizmetinde bulunacak güzel hizmet sahibi kişilerde aranacak özellikler şunlardır: Dirayetli olması, namuslu olması, emanete sahip çıkması, doğru yolda olması, sağlam olması, merhametli olması, gayretli olması, insanlık gereği güzel hallerde bulunması, sabırlı olması, yiğit olması, süratle hareket edebilmesi, olumsuzluklar karşısında sabretmesi ve padişaha sadakat göstermesi gerekir. Bu gibi güzel ve hikmetli hasletlere sahip olan kişiler devlet hizmetlerinde çalıştırılmalıdır. Bütün bu sıfatlara ek olarak kişinin hünerli, marifetli ve birçok tecrübeye sahip olması da beklenir. Bahsi geçen bu güzel sıfatların aksi olan şu kötü sıfatlardan da korunmak gerekir: Hırs, açgözlülük, cehalet, zulüm, kıskançlık, baskı, ihanet, gaflet, güzel ahlak konularında hafiflik göstermek, aptallık, tembellik, insanlara zulüm etmek, insanların arasını bozmak, onlara kin gütmek, intikam hisleri beslemek, onları öldürmeye çalışmak gibi kişinin nefsinin hoşuna giden kötü huylardan sakınılmalı ve yukarıda bahsedilen kötü neticelerden korunmak için de her zaman dikkat edilmelidir.

Yirmi Sekizinci Soru: Gurbette garip kalmamak için ne yapılmalı, nasıl hareket edilmelidir?

Yirmi Sekizinci Sorunun Cevabı: Her şeyden önce “Töhmüt altında kalacağınız yerden uzak durun” hadisine uygun olarak töhmüt ve iftiraya uğrama ihtimali olan yere gitmekten sakınılmalıdır. Attar’ın “Töhmüt olan yerden kör bir kimsenin geçip gitmesi gibi geçiniz, kendi yoluza gidiniz” beytinde olduğu gibi bu tür mekanlardan uzak durulmalıdır. İkinci olarak hiç kimsenin kalbini kırmamak gerek. Üçüncü olarak her zaman resmî ilişkilerle belirlenmiş kurallara ve adaba elinden geldiğince uymaya çalışmak gerek. Çünkü akıl sahibi kişiler sekiz sığata sahip olan kişilerden uzak durulmasını yani bu türden kişilerle dostluk kurulmasını tavsiye etmişlerdir. Bu kişiler şunlardır: 1. Kendisine iyilik yapanların iyiliğini bildiği halde bunu inkâr eden ve onlara

karşı gelmekten sakınmayan kişiler. 2. Sebepsiz yere hiddetlenip öfkesi merhametine galip olan, üstün gelen kişiler. 3. Kul hakkına riayet etmeyen kişiler. 4. Her zaman zulmetmeyi ve hile yapmayı kendine adet yapmış kişiler. 5. Yalancılığı ve ihaneti alışkanlık haline getiren kişiler. 6. Şehvetine uyan ve utanmazlıkla bilinen kişiler. 7. Sebepsiz yere insanlar hakkında kötü düşünceler taşıyan kişiler. 8. Elinde herhangi bir delili olmadan akıl sahibi kişileri itham eden kişilerden uzak durmak gerekir. İhtar bölümünde Osman Rasih şöyle demektedir: Kişi gerek vatanında gerekse de gurbette olsun, bu kötü fiilleri işleyen kişilerden uzak durmaya ve bunlardan dolayı itham edilmemenin yoluna bakmaya çalışmalıdır.

Yirmi Dokuzuncu Soru: Büyüklerin küçükler üzerindeki hakkı nedir?

Yirmi Dokuzuncu Sorunun Cevabı: Büyüklerin sırlarını ve gizli hallerini gizlemek ve onların nasihatlerini kabul ederek ona göre hareket etmektir. Osman Rasih ihtar başlığında şunları söylemektedir: Akıllı kişilerin malumu olduğu üzere insanı daima şerefli, saygı gören ve kendi yaşlıları arasında makbul ve saygıdeğer bir yere koyan en mühim özelliklerinden birisi sır gizlemek, başkalarının gizli hallerini korumak ve kendisine emanet edilen şeyleri saklamaktır. Bu güzel sıfatlara sahip olan kişiler, büyüklerin sırlarını ve gizli hallerini saklı tutmak, onların nasihatlerini her zaman kulaklarına süs yapmakla herkesin yanında sevilirler ve muteber olurlar, itibar görürler. Allah korusun ağzına gelen her türlü kötü sözü söyleyenler ve üzerlerine vazife olmayan işlere bulaşanlar, beğenilmeyen işleri yapmaya cüret eden kişiler insanlar arasında kötülenirler ve hoş muamele görmezler.

Otuzuncu Soru: Kişinin ihtiyaçları kaç şeyle tamamlanır?

Otuzuncu Sorunun Cevabı: Öncelikle talebini “Güzel yüzlü kişilerden bir şey talep edin” hadisine uygun olarak güzel ahlak sahibi olan kişilerden istemelidir. Fakat ilk şart şudur ki sen talep ve arzu ettiğin şeye müstahak ve layık olmalısın. O kişiden talep ettiğin şey, kabul edilebilir türden olmalıdır. Ayrıca daima ihtiyaçlarını çirkin yüzlü ve kötü huylu kişilerden talep etmekten sakınmalısın. İhtiyaçlarını her zaman ahlakı ve yüzü güzel olan iyi insanlardan istemeye bakmalısın. Velhasıl her bir şeyi merhametli ve güler yüzlü olan kişilerden talep etmelidir. Bundan daha iyisi her şeyini, her ne arzu ediyorsan manevi olarak dıştan ve içten, bütün ruh halini birleştirerek her şeyin sahibi olan Cenab-ı Hak'tan bütün ihtiyaçlarını beklemek en güzel amellerden olduğunu tevekkül ehli kişiler söylemişlerdir.

Otuz Birinci Soru: Kendisinden uzak durulamayan şey nedir?

Otuz Birinci Sorunun Cevabı: Akıllı kişi danışılmaktan, kahraman kişi savaşmaktan, sofular da ibadetten asla uzak duramazlar, bu işlerden yüz çeviremezler. Osman Rasih fa'ide-i azime başlığında şunları ifade etmektedir: Övülmüş özelliklerin ve tam olgun ibadetin en önemlisi, en gereklisi mütedeyyin ve inançlı olmaktır. Kişi, Cenab-ı Hak'ın rızasına muhalif sözler söylememeli, Kur'an-ı Kerim okumalı ve “Allah'ı zikretmek kalplere şifadır” sözü gereğince daima Allah'ın zikri ile meşgul olmaya devam etmelidir. Çünkü

insanı dünyada ve ahirette, şerefli ve muhterem eden şey bu güzel şekilde yapılan dindarlıktır. Osman Rasih mütala'a başlığında şunları söylemektedir: Dini yönü zayıf olan kimseler fırtınalı havada, deniz ortasında, buharsız bir şekilde kalmış bir gemiye benzerler. Nitekim bu şekilde buharsız kalmış olan gemi, denizin ortasında batmaya ve telef olmaya mecbur olacağı gibi inancı zayıf olan insanlar da Cenab-ı Hakk'ın gazabını ve insanların da nefret bakışlarını ve lanetlerini üzerine çeker, bu dünyada berbat olurlar ve gönüllerinden geçen her şeyden mahrum kalırlar. Hatta insanlar arasında ayıplanma ve ötelenmeye maruz kalarak helak olurlar, hiçbir muratları da yerine gelmez. Bu hususların hepsinin olacağı kesindir, bu konulara dikkat buyurulmalıdır. Nitekim Türkçe bir beyitte de şöyle demiştir: “Dünya gidip din kaldığında bu dert değildir / Dert odur ki dünya kalır din gider”.

Otuz İkinci Soru: Hangi hususlarda mü'min, kafir, dost, düşman herkesi eşit tutmak lazımdır?

Otuz İkinci Sorunun Cevabı: Hem dost ve düşman hem de ruh sahibi olan bütün canlılara karşı ahde vefa göstermek herkesi bu konuda eşit tutmak gereken en büyük husustur. Hatta Cenab-ı Hak, Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsmail'i Meryem Suresi 54. ayetinde “Şüphesiz sözünde duran bir kimse idi, bir Resul, bir nebi idi” diyerek övmüştür. Osman Rasih konuyla ilgili şu hikâyeyi anlatmaktadır: Bir gün bahsi geçen peygamber Hz. İsmail, bir kimseyle bir yerde görüşmek için sözleşmişler. Kendisi söz verdiği üzere o yere geldiğinde öbür kişinin gelmemiş olduğunu gördüğü halde orada üç gün hazır bir şekilde beklemiş. Dolayısıyla kişinin ahde vefa göstermesi, sözünde durması en güzel ahlak özelliklerinden birisidir.

Sözünde durmak, ahdine vefa göstermek imanın ve doğru yolda olmanın işareti olduğu gibi sözünden dönmek, va'dine ihanet etmek münaflığın göstergesidir. Kişi, kendisine emanet edilen bir şeye ihanet etmemekle, ayrıca kendisinden bir şey isteyenlere eğer gücü yetiyorsa bunu geri vermemekle sorumludur. Bu gibi şeylerde kardeşlik hukukunu uygulamak ve elinden geldiğince yardımsever olmak gerekir.

Otuz Üçüncü Soru: Kişinin gönlünden gam ve kederi def eden şey nedir?

Otuz Üçüncü Sorunun Cevabı: Sadık dostunu görmek ve hakiki dostuyla sürekli sohbet etmektir. Hadiste “Arkadaşlarınızı çoğaltın. Çünkü kıyamet gününde kerim olan Cenâb-ı Hak arkadaşları arasında kişiyi azap etmeyi kendine uygun görmez” denilmiştir. Bu yüzden kişi bu dünyada dostlarıyla gam ve kederini def edebildiği gibi ahirette de yine dostları sayesinde menfaat elde edeceği görülmektedir. Buna hadis kesin bir şekilde işaret etmiştir. Osman Rasih mütalaa başlığında şunları söylemektedir: Kişinin gönlündeki hüznün ve keder vücuduna da tesir eder, büyük zarara uğratar. İnsan mümkün olduğu kadar kendisini gam ve kederden korumaya çalışmalıdır. Kişiye gam ve elem veren halleri kendi muasırlarından görerek tecrübe etmeli ve onlardan ibret almalıdır. “Bir hâl var mı anda nihayet görünmedi” mısraının işaret ettiği üzere hiçbir halin sürekli devam etmeyeceğini, kolaylığın ve zorunluğun ikiz kardeş

gibi hep beraber olmayacağını düşünüp teselli bulmalıdır. Elbette hadiste “Muhakkak ki Allah hüzün sahibi kalpleri sever” denilmiştir. Bunu da düşünüp hüzünden de çok elem çekilmemelidir. Enderunlu Vasıf'ın “Mihneti kendüye zevk itmedür âlemde hüner / Gam u şâdî-yi felek böyle gelür böyle gider” sözünü de düşünerek kişinin kalbinin sebat göstermesi ve sağlam olması, iyi ve kötü hallerin de sürekli kendisine tesir etmeyeceğini düşünmesi lazımdır. “Kadere iman eden kederden emin olur” sözü gereğince aklını, kalbini, dirayetini hem iyi hallerde hem de kötü hallerde eşit tutar. Kişi sürekli olarak ırz, şeref ve namusunu muhafaza etmelidir. Çünkü şerefini ve namusunu düşünen kişi, şerefli kişilerin yanında asla mahcup olmaz, iyi ve kötü hallere göre kendi durumunu değiştirmez. Akıl ve dirayetten nasipsiz olan kişiler, ikbalini kendi marifeti zannederek gurura kapılırlar ve böylece dostları ve düşmanları yanında kendilerinden nefret duyulur. Kişiyi edeplendirecek, halini ve vaktini düzeltecek en mühim şey nefsini şehvetten yani istediği her şeyden uzak tutmaktır. Elbette her ikbalden sonra bir talihsizlik yani “Her iyi halden sonra bir kötü hal gelir” sözünü hatırlayan kişi iyi durumlardan sonra kötü hallerin geleceğini tecrübe etmeli ve böylece iyi zamanında iken gelecek kötü halleri düşünerek tedbirler almalıdır, bu konuya dikkat emelidir. Çünkü ikbal ve itibar, kişinin makam, mertebe ve iyi halleri yavaş yavaş zaman içinde elde edilir. Ancak zarar ve kötü haller ise birdenbire meydana gelir. Bu sebepten dolayı sağlık ve mutluluk içinde yaşarken kötü zamanların geleceğini unutan ve bu zamanlar için tedbir almayan kişi, o kötü zamanlar geldiği anda bunları def etmeye çalışırsa elinden hiçbir şey gelmez, bu zararı def edemez. Dolayısıyla övülmüş faziletlere sahip olan kişinin yapacağı iş, kötü haller gelmeden önce tedbirini almalıdır. “Ey akıl sahipleri! Bu konudan ibret alın”.

Otuz Dördüncü Soru: İlimden kaynaklanan afetler ve belalar neden dolayı ortaya çıkar?

Otuz Dördüncü Sorunun Cevabı: Düşmanlık etmek, kibir göstermek, başkalarına zulmetmek ve ben artık alimim, fazilet sahibiyim diyerek gurur göstermek, başkalarına minnet ettirmek ve bundan mutlu olmaktır. Osman Rasih istitrad bölümünde şunları söylemektedir: Aslında dünyada ilim ve kemalden daha yüksek bir şey olmadığı Peygamber efendimizin “Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz” hadisince ortadadır. İlim tahsil etmek, marifet elde etmek için fazlasıyla gayret göstermek insan-ı kâmil için büyük bir nimettir. Fakat ilmiyle amel etmemek, arkadaşlarına bu konuda düşmanlık ve kibir göstermek, aşırı gururundan dolayı kimseyi beğenmemek gibi şeyler insanın başına getireceği afetlerden sayılmıştır. Çünkü Allah'ın yardımı ve inayetlerinin en hayırlısı akıl olduğu gibi bu dünyadaki musibetlerin en kötüsü de cehalettir. Cahil insanlarda bilinen bazı özellikleri vardır. Mesela cahiller arkadaşlık ettikleri, kendilerinden bir şeyler öğrendikleri kişilere zulmederler. Kendilerinden aşağı olanlara baskı yaparlar, kendilerinin üstünde olan kişilere ise onlara üstün gelmek fikriyle sıkıntı verirler ve söyledikleri sözlerin kendi aleyhlerindeki zararını hiç düşünmeden bu sözleri söylerler. Herhangi bir kimsede fazilet eseri olan şeyler gördüklerinde o kişiden yüz çevirerek ona zulmetme yolunu seçerler. İşte bunlar ilme ve kâmil olmaya zıt olan çirkin

özelliklerdir, bunların bir faydası olmadığı Siyer kitaplarında yazılmış ve bu işi bilenlerin de malum olan bir husustur. Attar'ın da bir beytinde söylendiği gibi “Kişinin ilmi ne kadar az olursa olsun yine de onu aşağılamamak, az görmemek lazımdır. Çünkü ilmin şerefi, kadri ve kıymeti sayısızdır.

Otuz Beşinci Soru: Hangi şeyi gizlemek insanlığın ve mertliğin işaretidir?

Otuz Beşinci Sorunun Cevabı: Öncelikle ortaya çıkan kazalara ve Allah tarafından meydana gelen sıkıntılı hallere sabretmek, hasta halde iken kimseye şikâyetle bulunmamak ve sadakatli olmaya çalışarak ayrılık arzusunda olmamak gerekmektedir. Osman Rasih tevcih başlığında şunları söylemektedir: İnsan sabrederek bulunduğu durum içinde şikâyet etmemeli ve sızlanmamalıdır. Çünkü şikâyet, belaları ortadan kaldırmaya uygun değildir. Bir hadiste “Sabır, başarının anahtarıdır” denilmiştir. Attar bir beytinde “Şikâyet etmeden sabredersen hâlinin sonu güzel olur” diyerek bu konuya işaret etmiştir.

Otuz Altıncı Soru: Hangi amel boşa gider?

Otuz Altıncı Sorunun Cevabı: Attar'ın beytinde söylenildiği gibi öncelikle nasihat kabul etmeyen ahmak kişilere boş yere mesaj vermektir. Çünkü birisinin hayrını isteyen kişinin sözüne uymayan ve o yolda gitmeyenlerin akıbeti vahim olur. Nitekim Türkçe bir beyitte “Kazâ gelmez kula Hak yazmayınca / Belâ gelmez kula kul azmayınca” söylenmiştir. Buna göre nasihat dinlemeyen kişi eninde sonunda belaya tutulur ve ondan kurtulamaz. İkinci olarak da öğrettiği ilimle amel etmeyeceğini bildiğin kişiye boş yere ilim ve fen öğretmek. Üçüncüsü kendi geçimini harcamayacağını bildiğin kişilere iyilik yapmak. Peygamber efendimizin de bir hadisinde belirttiği gibi Kötülüğe harcayacak kişilere yaptığın iyilik, iyilik değildir, fenalıktır”. Çünkü kötü olan kişiye iyilik yaptığın zaman bunları zararlı şeylere harcayacağı tecrübe edilmiştir. Bu yüzden Sadi'nin de bir beytinde söylediği gibi “Alçak ve aşağılık kişilere iyilik yapmaktan uzak durmak gerekir”. Osman Rasih tevcih başlığın altında bu hususu şöyle izah eder: Kötü insanlara yapılan iyiliği bu kişiler götürüp ailelerine harcamazlar. Bunun yerine zararlı şeyler elde etmeye ve iyilikle elde edilen malı mülkü zararlı şeylere harcamaya çağırdıkları için bu husus kötü olduğu gibi bu tür insanlara karşı cimri olmak ve iyilik yapmaktan sakınmanın da faydalı olduğu tecrübe edilmiştir.

Otuz Yedinci Soru: Yapılan iyiliğe karşı ne şekilde teşekkür etmek ve övmek lazımdır?

Otuz Yedinci Sorunun Cevabı: İyiliği yapana tamamıyla usulüne uygun teşekkür etmek, onu dille övmek ve yapılan güzellik karşısında bütün hareketlerinden memnun olduğunu ifade etmektir. Osman Rasih mütalaa başlığında şunları söylemektedir: Akıl sahibi kişilere malumdur ki düşmanlarımız hakkında bile onların yaptıklarına aynıyla karşılık vermek doğru değildir. Bunun yerine mecburen onlarla iyi geçinmeye çalışarak düşmanını geçiştirmek gerekir. Hafız'ın bir beytinde “Bu iki dünyada düzeni sağlamak iki şeye bağlıdır; dostlarına iyilik, düşmanlarına dalkavukluk

yapmak” dediği gibi kiŐi, dostlarına karŐı daima iyilikte bulunmalı, dűŐmanlarıyla da iyi geçinmeye çalıŐmalıdır. Bu hareket, akıl sahibi kiŐilerin yanında güzel ve hoŐ karŐılanan bir hareket olduğu birçok delille ispatlanmıŐtır.

Otuz Sekizinci Soru: Geçim işine hanel gelmemesi için ne tür Şeylerden sakınmak lazımdır?

Otuz Sekizinci Sorunun Cevabı: Bu işlerde hizmetçiler, köleler ve yarım akıllılarla eğlenmek ve ŐakalaŐmaktan uzak durmak gerekir. “Âdemiyet dâd-ı hakdur herkese olmaz nasıb / Sad-hezâr terbiye itsen bed-asl olmaz edîb” Türkçe beytinde de görüldüğu üzere ayıplanmıŐ ve kötülenmiş bir karakterde olan ve doğası gereği kötü olan insanların deđiŐmesinin imkânsız olması gibi fitratı, tabiatı alçak olan kişilere iyilik yapmaktan, onlarla vakit geçirmekten sakınmak gerekir. Çünkü dostluğun ve sohbet arkadaŐılıđının neticesi, en Şiddetli tesiri dostluktan sonra kişinin kendi dostuna benzemesidir. Osman Rasih istitrad başlığı altında konuyu Şöyle toparlamaktadır. Çünkü insanın asıl karakterinde saflık ve temizlik olduğu için kişi, hangi insanlarla arkadaş ve dost olursa onların halleriyle hallenir ve onlara benzer. Bu durum insanoğlu doğasındadır, buna dikkat edilmelidir.

Otuz Dokuzuncu Soru: Yenilip içilmediği halde vücuda faydalı olan Şeyler nelerdir?

Otuz Dokuzuncu Cevabı: YumuŐak, güzel elbiseler giymek ve “Allah güzeldir, güzeli sever” sözü gereğince güzel yüzlü ve olgun insanlarla dostluk yapmak, akıllı insanlarla beraber hareket etmek ve “Temizlik imandandır” hadisine uygun olarak ruhun ferahlandığı ve manevi gıdasını aldığı ve sevdiği güzelliklerden biri olan hamamda ferahlamak ve güzel kokular sürünmek gibi Şeyler insanın vücuduna faydası sağlar. Peygamber efendimizin bir hadisinde “Beden Şu üç Şeyle ferahlanır: Güzel koku sürünmek, yumuŐak ve güzel elbiseler giymek ve bal yemek” hadisi bu hususa güzel bir delildir. Nitekim hamamlar hakkında da Peygamber efendimizin “Hamam ne güzel evdir, onunla beden temizlenirken cehennemi de hatırlatır” sözü üzerine hamam, insanın vücudunu ve bedenini temizlediği gibi cehennem azabını hatırlattığı için faydalıdır.

Osman Rasih, eserin sonunda Allah'a Őükrederek *Mükâlemât-ı Edebiyye* adlı eseri bitirdiğini belirtmekte ve Peygamber efendimize yazılmış olan İmâm Hüseyin'in mahdûm-i mükerrerleri İmâm Zeyne'l-Âbidîn hazretleri tarafından Kerbelâ fâciasından hemen sonra inŐad ettiği kasidenin ilk beytini alıntılanmaktadır.

Bā-ḥuşûş ol reh-i taḥkîke refîk
Luṭf-ı Ḥaḫḫ ya' nî Cenâb-ı şiddîk

Daḫı ol müntehabât-ı ezeli
‘Ömer-i ‘âdil u ‘Oşmân u ‘Ali

Hem iki naḫl-ı gül-i bî-hem-tâ
İki şeh-zâde-yi dünya [vü] ‘uḫbâ

Dâ‘imâ mazḫar-ı iḥsân olalar
Zînet-i ravza-yı rıdvân olalar

Nazm-ı ‘âlisi daḫı zîver-i zebân-ı raḫiyyet u iftiḫâr kılındıktan sonra hemîşe Cenâb-ı Ḥaḫ ve feyyâz-ı muṭlaḫ ḫâzretleri *السلطان ظل الله في الارض* ḫadîs-i şerîfi muḫtezâ-yı münîfi üzere sebep-i işlâḫ-ı ‘âlem ve beḫâsı mücib-i nizâm ve intizâm-ı aḫvâl-i ümem olan pâdişâḫ-ı dil-âgâḫ ve şehinşâḫ-ı ma‘ârif-iktinâḫ şevketlü kerâmetlü mehâbbetlü ‘adâletlü ḫudretlü velî-ni‘ met-i bi-minnetimiz ve velî-ni‘ met-i cihân ve şemsü’l-ma‘ârif-i mecelle-yi zamân es-sultân ibnü’s-sultân es-sultân ‘Abdü’l-‘azîz Ḥan ibnü’s-sultânü’l-gâzî Maḫmûd Ḥan ibnü’s-sultânî’l-gâzî ‘Abdülḫamîd Ḥan *eyyedallâhu’l-ḫilâfeti ve’s-salṭanati mâ-dâmetü’l-ekvân ve mâ-ta‘âkabe’l-melevân* efendimiz ḫâzretlerini kemâl-i şân ü şevket ve mezîd-i ‘ömr ü şîḫḫat u ‘âfiyet ile zîver-i erîke-yi mu‘allâ-yı ḫilâfet u salṭanat buyurmak da‘avât-ı mefrûza-ı icâbet-âyâtı zîver-i nâḫka-yı ‘ubûdiyyet ve zibâyîş-efzâ-yı şaḫâyif-i dibâce-yi raḫiyyet olarak işâl-i bargâḫ-ı cenâb-ı Ḥayy-ı İlâḫ kılındı.

**Der-Sitâyîş-i Şeh-zâde-yi Güzîn Devletlü Necâbetlü Yusuf ‘İzzeddîn Efendi
Tavvela’llâhu ‘Ömrehu Bî’d-Devleti Ve’l-‘Âfiyeti bi-Hürmeti Şüreîü’s-Şerife-yi
Yûsuf ‘Aleyhi’s-Selâm**

Nazm:

[Mefâ‘ ilün / Mefâ‘ ilün / Mefâ‘ ilün / Mefâ‘ ilün]

Sezâdur bu kitâbum ‘arz u taḫdîme ḫaḫîrâne

Cenâb-ı Yûsuf ‘İzzeddin-i ‘âlî-şân-ı devrâne

Vücûd-ı ‘izzet-âlûdî ziyâ-yı dîn u devletdür

Zekâ vü re‘y ü tedbiri şerefdür âl-i ‘Oşmâna

Ḥaṭṭ u nazm u neşrde hey’et u ḫikmetde yek-tâdur

Mu‘âdildür Gamâd u Şevket u Vaşşâf u Ḥassana

Muvaffağ eylesün her bir umûr-ı devletinde hağ
MiŐâlûñ görmemiş çeşm-i felek Őāhiddür ekvāna

Be-hağğ-ı sûre-yi Yûsuf semiyy-i māh-ı Ken'ānı
BağıŐlasun Ĥudā 'ömr-i mezîd ile 'Azîz Ĥana

Ťurup dîvān-ı iclālinde tağdîm-i kitāb itdüm
Olur luğf ile belki armağan mağbûl-i Őāhāna

ĤuŐûrum varsa da **Rāsîh** gider bā' iş olur 'özre
Rehîn-i 'afv olur 'özrûñ o Şeh-zāde-i hağan

El-Muqaddime

Nezd-i haqâyık-ı vefd-i erbâb-ı kemâl u me'ârifde pûşide vü nihân olmadığı üzere 'ilm u kemâlât kâffe-yi eşyâ-yı mu'tenâ-bihânın eşref u ebhâsı ve kân-ı mekân-ı imkânun cevher-i bî-behâsı olmağla meşâyih-i 'ulemâ-yı râsihîn ve udebâ-yı kâmilîn ü fâzîlinden Şeyh Sa'dî-yi Şirâzî 'aleyhi'r-rahmetü'l-Bârî hazretlerinin nâtika-pirâ-yı kerâmet oldukları

Beyt:

برك درختان سبز در نظر هوشیار

هر ورقی دفتر است معرفت کردگار

me'âl-i nazm-ı 'âlisince eşraf-i haşâ'il-i cemîle-yi 'ilmiyye ile kesb-i şeref ü meziyyet iden zevât-ı güzidenün sāye-i me'ârif-vāye-i hazret-i pâdişāhîde mazhar olageldikleri rûteb ü imtiyâz u ri'âyet ancak taşşil-i 'ulûm u fûnûndan neş'et etmiş bir netice-i behice olduğına çeşm-i inşâf ile nazâr eden zevâta 'ulûm-ı lâzime-yi âliyye vü 'âliyye taşşiliyle fâ'ikü'l-aqrân ve fûnûn-ı edebiyeden dağı ba'zî âşâr-ı bedî'a-yı eslâfa kesb-i vukûf u ittîlâ ile istihşâl-i tabâyi'-i hâş u 'âm birle intâc-ı netâyic-i merâm ederek vâşıl-ı zirve-i bâlâ-yı tabakât-ı nâs u enâm olarak beyne'l-emşâl müşârün bi'l-benân olmağ ancak tetebbu'-ı âşâr-ı bülegâ-yı selef ve istikrâ-yı mü'ellifât-ı aşhâb-ı fâzıl u şeref etmekle taşşil-i ma'lûmâta mütevaqqıf u münhaşır idüğü külfeyi beyândan müstağnî olmağla Şeyh-i müşârünileyh hazretlerinin *Gülistân* nâm kitâb-ı müsteşâbında maşûr şâhib-i hikâye-yi vâkı'a Büzürümîr nâm âşaf-ı meşhûrûn kendi 'aşrının fâzıl-ı yegâne ve 'allâme-yi zamânesi olan meşhûr üstâd-ı hikmet-nihâdî beyninde su'âl u cevâb tārîkiyle cereyân eden "otuz tokuz" mükâlemât-ı naşîhat-âmîzi hâvî Fârisiyyü'l-'ibâre "**Zafernâme**" ismiyle müsemmâ olan mü'ellefti dânişinün *min gayri liyâkat* şerhi Orman Meclisi ser-a'zâsı bu 'abdi kem miqdâr ya'nî "**Osman Râsih**"-i şadâkat-şî'ârîñ hayli vaktten berü hâtır-ı güzâr bulunmuş ise de fenn-i cemîl-i inşâda bî-vāye ve nağd-ı hüner ü me'ârifden tehî hemyân-ı ser-māye olması cihetiyle ifâ-yı emr-i mezkûrdan bi'z-zarûre 'udul ile ma'lûl olmuş ve fağat ⁴أَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ naşş-ı celîli huţûrî bâdî-yi şevk-i tecdîd-i efkâr olmuş ve cenâb-ı Haqqın nazâr-ı ilâhiyyesi ان الله لا ينظر الى صوركم ولا الى اعمالكم buyurulduğu der-kâr bulunmuş idüğine ve binâ'en 'alâ-zâlik Şeyh Ferîdüddîn 'Attâr *quddise sirruhu'l-gaffâr* hazretlerinin nâtika-pirâ-yı kerâmet oldukları

Beyt:

آنکه در بند عبارت میشود

بی شك از اهل خسارت میشود

me'âl-i beyt-i 'âlisi dağı müdde'â-yı mezbûre diger bir delîl-i müstezâd olup fî'l-haqqîka isti'mâl-i feşâhat-i lisân ve nezâket-i zebân mücerred zînet-i dünyâ kabîlinden bulunduğı delâ'il-i 'adîde-yi râsiha ile müstefâd olundığına nazârân feşâhat u belâğat ile inşâ-yı şanâyi'-yi neşriyyeden şarf-ı nazârla hemân herkesin istifâde idebileceğı vechle risâle-yi naşîhat isâle-yi mezkûrenin cevâhir-i cihân-ıqadr

⁴ "İnsan için ancak çalıştığı vardır." (Necm, 53/39).

olan münderecât-ı naşhiye-yi merğübesine nakd-i cân ile harîdâr ve kâlâ-yı veşâyâ-yı mensüce-yi mazrûfasına ez-dil u cân taleb-kâr bulunan zevât-ı me' âlî-güster tarafına mükâleme tarîkiyle 'âcizâne bir hoşça hediye-yi behiyye-i râsiha-i nevâsir olmak ümniyye-yi hayriyyesiyle kaba Türkçe güftâr-ı perîşân-reftâr ile bâ'- avn-ı Hâk min gayr-ı istiḥkâk ḥal ü tercümesine muvaffak olarak mazrûfât-ı ḥikmet-mermüzâtı meşâhîr-i üdebâ-yı müteḥaddimîn u müte'ahîrîrînüñ ba'zı âşâr-ı manzûme vü meşvere-yi maḳbûle ve ḥuşûşıyla Şeyḥ-i müşârünileyh ḥazretlerinîñ *Pendnâme*-i 'âlisinden teyemmünen intihâb-yâfte-yi tab'-ı 'âcizânem olan ba'zı ebyât-ı münâsebe ile tezyîn birle ṭabaḳçe-yi sâmi' a-yı mütetebbi'ânî tuḥaf-ı dürer-i şehvâr-ı neşâyih ile memlû vü teşḥîn ederek kîse ser-be-mihr-i dehen pür-cevâhir-i veşâyâdan nukûd-ı pend-i müfidi nihâde-yi küşe-yi sem'-i ḳabûl ü i' tîbâr olup her bir âşâr-ı ḥâlişü'l-'ayârından kesb-i ḥazz u şevḳ ve celb-i 'aşḳ u zevḳ edilmek maḳşad-ı ḥayr ile meşşâta-i ḥâme-i ṭurfe-nigâr ile şüret-ârâyîş-i nizâmına bezl-i efkâr ḳılınmış olmaḡla eyâdi-yi aḥlâf-ı müveddet-ittişâfda pîrâye-baḡş-ı ruḡsâre-i levḥa-i âşâr-ı rûzigâr ve elsine-i muḥibbânda *Mükâlemât-ı Edebiyye fi Âşâr-ı Nuşhiyye* nâmıyla yâd u tezkâr ya' nî

Mışrâ' :

Bâkî kalan bu ḳubbede hoş bir şadâ imiş

mü'eddâsınca risâle-i mezkûre bir âşâr-ı nuşhiyyeden 'add u şumâr buyurulmak niyâzı ile tanzîm u tertîb olunmuşdur. Ma' mā-fih işbu gülşen-i esrâr-ı naşîhat-âşâra ḥavâle-i nazar-ı raḡbet ve imâle-i küşe-i çeşm-i 'inâyet buyuran ḳârî'în-i kirâm tarafından fezâ-yı pehnâ-yı me'ânî ve sâha-yı âdâb-ı ḥikmet nişâb-ı nihânîsinde geşt-i bâḡ-ı râḡ-ı ma'ârif ve ictinâ-yı gül ü sünbül-i 'avârif ve istişmâm-ı râyiḥa-i fâyiḥâ-yı ezhâr-ı behâr-ı ḥikmet ve iḳtiṭâf-ı eşmâr-ı nûkhet-baḡş-ı esrâr-ı ḥaḳîḳat ve istikşâf-ı me'ânî-yi ma'rifet ve tehzîb-i aḥlâk birlenîl-i nehc-i şerî'at ve taḡşîl-i âdâb-ı tarîḳat edilerek istîfâ-yı kemâl-i inbisât-ı derûn ve tercümân-ı 'aşḳ u niyaz olan hezâr hezâr âşînâ-yı ḡonce-i gül-i'zâr-ı gülzâr-ı râzîñ terennüm-sâz ve sâmi' a-i nüvâz-ı âḡâz olmasıyla istimâ'-ı âḡânî-i neşât-ı gûnâgûn edildikçe ve işbu eşer-i mebrûr ilâ yevmi'l-ḥaşri ve'n-nüşûr zîbâyîş-efzâ-yı mecâlis-i şîḡâr u kibâr ve zîver-ârâ-yı şahâyif-i rûzgâr olarak kesb-i zevḳ u şafâ-yı câvidânî ve ḥazz u cünbiş-i rûḥânî olundukça işbu râḳım-ı ḥurûf ve kemter-i bî-vuḳûf ilâ yevmi't-tenâd ḥayr ile zîkr u yâd ve vâḳi' olan hefevât u ḥaṭayâtı

Beyt:

Tevbe yâ Rab ḥaṭâ râhına ben gitdim ise

Şafḥa-i kâḡıdı sehv ile siyâh itdim ise

i' tirâfinca maḳrûn-ı 'afv ve şafḥ-ı celîl olarak mesrûru'l-fu'âd buyurmaḡlığım mültemes ü der-ḥâstdur.

Naẓm:

Küy-ı fenaya şevḳle püyân olup gider

Güyâ gelen bu dehre peşimân olup gider

Ɛaldık esîr-i merkez-i ĥāk-i ten u Őaķîl

Cûlar su-yı muĥîte Őitâbân olup gider

me'âl-i nazmı ve كَلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ⁵ müfâd-ı Şerîfî üzereŐu cihân-ı fânîde ibkâ-yı nâmını mücib olarak ba'zı âşâr-ı nâdîde vü mü'eŐŐir ber-güzîde vü 'âmmeye Őâmil olabilecek ĥayrât u ĥasenât-ı dâ'ime vü nâfi'a vaz'ına muvaffaķ olmalıdır. Zîrâ ان الحسنات يذھبن السيئات ĥavl-i Şerîfî vârid olmuşdur *vallâhi'l-hādî ilâ sevâ'is-sebîl*.

⁵ “Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır.” (Rahmân, 55/26).

Mükâlemât-ı Edebiyye
Bi'smi'llahi'r-raĥmâni'r-raĥîm
Lâĥıķa

Üdebâ-yı sâlifeniñ mükâleme Őüretinde yâ iki veyâĥûd daha ziyâde birkaç kişi beyninde muĥâvere tarîķiyle pek çok te'lifât u taŐnîfâtı vâki' olduğı ve bu uşûl-i meĥâsin-Őumûlûñ Yunan u İrânda daĥı mesbûķ idügi ĥattâ Felâṭun 'uñ bu uŐûlde ĥayli âŐarı mevcûd u meŐĥûd bulunduğı der-kârdur. Memâlik-i 'OŐmâniyye'de ĥükemâ-yı müte'ahĥirîn 'ulûm u fûnûna dâ'ir ba'zı mü'ellefâtlarını uşûl-i mezkûre üzere taĥrîr u tanzîm etmiş oldukları ve bu uŐûluñ iki büyük fâ'idesi olup birisi beyân olunan mâdde ĥaĥķında vârid olan i'tirâzâtı def' u izâle eylediğinden vuzûĥ-ı tām ile istifâde-i merâm olmasını ve diğer mevzû'ı-baĥŐ olan mâdde her ne ĥadar mesâ'il-i 'amîķadan olsa ĥârî'ine mücib-i kelâl olmayup Őevķ u rağbetle müĥâla'â ĥılınmasını ve mükâlemât-ı edebiyye vü ĥikemiyye erbâb-ı müĥâla'âya 'azîm bir eglence olduğundan mâ'adâ taĥŐil-i 'ulûm u fûnûna küllî medâr u medĥali bulunması mücibdür. Ve bu uşûl-i meĥâsin-Őumûlûñ bizce meĥûl olduğundan ebnâ-yı vaṭana bir 'ilm-i icmâli olmak üzere risâle-i mezkûra su'âl ü cevâb tarîķiyle bi-'ibârethâ derc ü taĥrîr u tercümelere daĥı Őırasıyla ketb ü taŐîr olundu. Büzürcmihr nâm âsaf-ı meŐĥûruñ 'asrınıñ fâzıl-ı yegâne ve müfred-i zamânesinden olan üstâd-ı ĥikmet-nihâdı beyninde nuŐ u pend tarzında su'âl u cevâb tarîķiyle vuķû' bulan mükâlemât-ı ĥikmet-âmîzi ĥâvî âti'z-zıkr otuz Őoķuz es'ile-i cemîle ile ecvibe-i es'ile bi-'ibârethâ işbu mecelle-yi cemîleye derc u taĥrîr u nikât ve me'ânisi yek-diğerini müte'âķib terķim u taŐîr ĥılındı.

Birinci Mükâleme

(Su'âl 1)

از خدای تعالی چه خواهم

تا همه نیک خواسته باشم

(Cevâb)

سه چیز تند رستی و ایمنی و تو انگری

Me'âl-i Su'âl: Cenâb-ı vâhibü'l-^ç atâyâdan hakkımda ne şey taleb ve istid'â itsem de hayrlı olur?

Me'âl-i Cevâb: Evvelâ şîhhat u ^ç âfiyet, sâniyen emniyet, sâlisen şervetdir deyü telmîh ü işâret kılnmıdır.

Tevcih: Vâkı'â her an ve zamân cenâb-ı rabb-i müste'ân hazretlerinden ol emrde şîhhat u ^ç âfiyeti taleb a^ç zam-ı ma'lab idüğü cennet-mekân-ı firdevs-âşiyân merhûm Sultân Süleymân Han-ı evvel *'aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân* hazretlerinin fem-i ^ç âli-yi dürer-bâr-ı hazret-i şehriyârîlerinden şeref-sâdır olan

Mışra' :

Olmaya ^ç âlemde devlet bir nefes şîhhat gibi

nuṭk-ı şerîfî bu müdde'âya delîl-i cemîl olduğı gibi müsted'iyât-ı selâşe-yi mezkûre hakkında Şeyh Feridüddin Mehemmed ^ç Atṭâr *ḳuddise sırruhu'l-gaffâr* hazretlerinin *Pendnâme*-yi ^ç âlisinde maşṭûr olan

Beyt:

ایمنی و نعمت اندر خانه دان

تند رستی و فراغت بعد زان

naẓm-ı dil-ârâsı daḫı işbât-ı müdde'âya bir delîl-i diğerdır.

Taleb-i Emniyet: Bu daḫı mâl u cân hakkında şâyân-ı diḳḳat u i^ç tinâ ve ḫuzûr-ı bâl u iṭmi'ân-ı ḳalbi mü'eddî olacaḳ bir emr-i mu'tenâ olmağla mümkün mertebe erbâb-ı kînden hiçbir vaḳt emîn olmayıp ve hoş-âmed sözlerine ve talṭîflerine i^ç timâd etmeyip dâ^ç imâ mütabaşşırâne hareket ederek ḫayrû'l-ḫâfızın üñ ḫıfz-ı Sâmedânîsine ilticâ etmek ḫuşuş-ı lâzımü'l-manşûşı daḫı

'Atṭâr Beyt:

از خدا ترس و مترس از دشمنان

کز همه دارد خدایت درامان

me'âl-i beyt-i ^ç âlisinden istidlâl olunur.

Taleb-i Şervet: Bu daḫı ḫadd-ı kifâyede nâ^ç il-i ni^ç met olacaḳ ve def^ç-i zârüret edilecek mertebede istenilecek şeyden ve *من العصمة أن لا تجد* feḫvâsınca belki râh-ı ḳanâ^ç ate sâlik ve ḳût-ı lâ-yemûta mâlik olmaḳdan ^ç ibâretdir.

Tevcîh: Çünkü insân-ı kâmile lâzım olan hüsn-i zindegâni ve refâh-ı hâl ile bi't-
ta⁶ ayyüş âhere muhtâc olmamaktır. Yoğsa taleb-i farı-ı servet ve ğinâ-yı vefret⁶ وُلُوْهُ
وَلَوْ أَنَّهُ لَرَزَقَ لِعِبَادِهِ لَبَغُوا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ يُنَزَّلُ بِقَدْرِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ
dâ⁶ i-yi bağy vü şekâvet olduğu müstedeldir.

Bejt:

Çanadı bitse bir mûruñ şanur hayra delâletdür

Velikin bilmez anı kim zevâline işâretdür

mefhûmunca işte hâşılı iddihâr-ı nuċûd ve teċşîr-i vâridâta bezl-i vücûd etmeyip her
hâlde cenâb-ı Haċķıñ luţfuna tevekkül üzere olarak tedâbir-i lâzımede dağı tecvîz-i
kuşûr u tekâsül etmemelidir. Mesken u mekseb vesâ'ir bu maċûle şeylerde çanâ'at
üzere olup الشهرة آفة medlûlünce öyle farı-ı iċbâle heveskâr olmamalıdır.

Bejt:

Göñül 'anċa-şîfat ċâf-ı çanâ'at güşesin ister

Geçüp bu kâr-ı 'âlemden ferâğat güşesin ister

mazmûnıyla 'âmil olup القناعة كنز لا يفنى müfâd-ı şerîfince muċadderât-ı ilâhiyyeye
çâ' il u râzı olup zuhûrâta tâbi' olmalıdır.

İstitrâd: Vâċı' a her şahşın bir gûne maţlûbı ve murâd u maċşûdı olup nefis-i insân ise
murâd u maċşûdını her ne çarîċ ile olur ise olsun almak ister ise de sefk-i dem ċaşr-
ı 'ömre ve ĥırş u çama' zevâl-i ni' met-i mevcûdeye delâlet eder. عز من قنع وذل من طمع
sırr-ı şerîfiyle 'âmil olmalıdır. Çünkü aşl-ı mâl u şervetden murâd maĥz-ı mâl-ı helâl
olup yoğsa Çârûn gibi mâl-ı ĥabîş rehîn-i ðalâl olmadığı ba'zı âşâr-ı şerîfeden
müstefâd ve helâlin ĥesâbı ve ĥarâmın dağı 'azâbı mev'ûd cenâb-ı âlihi serî' ü'l-
ĥisâb ve emr-i celîl-i rabbü'l-'ibâd olmağla bu bâbda su'âl-i ĥisâb dağı bir nev'
rehîn-i 'azâb idügi vâreste-yi çayd-ı eşkâldir.

İstitrâd: Egerçi zâlim istihşâl-i şervet ü sâmân ider ise de devlet ü milletine menfâ'atı
toċunmayarak ve kendüsü dağı kesb-i şân u şöhret-i memdûĥa idemeyerek ĥayr ile
ibċâ-yı nâm edemediğinden mâ'adâ iltizâm eylediği ĥırş u çama' belâsıyla nice nice
ortalara düçâr olduğı emşâli delâletiyile der-kârdır.

İkinci Mükâleme

(Su'âl 2)

کار خود را بکه سپارم

(Cevâb)

بدان کس که خود را شایسته باشد

Me'âl-i Su'âl: İşimi kime sipâriş u ĥavâle edeyim?

⁶ “Allah, kullarına (tümüne birden) nızkı bol bol verseydi, yeryüzünde mutlaka azgınlık ederlerdi. Fakat O, nızkı dilediği ölçüde indirir. Şüphesiz O, kullarından hakkıyla haberdardır ve onları hakkıyla görendir.” (Şûrâ, 42/27).

Me'âl-i Cevâb: Kendüye münâsib gördüğün zâta tefvîz-i umûr eyle demekdür. Fî'l-ḥaḳîḳa şıfat-ı 'âḳilânda maşṭûr olduğı üzere

' **Aṭṭâr Beyt:**

کار خود بی ناسزا نکند رها

مردمی نکبند بجای ناسزا

me'âl-i beyt-i 'âlîsınca kendü işini nâ-ehle tefvîz etmemelidir. Zîrâ 'uhdesinden gelmege ḳâdir olamayacağı cihetle sonra nedâmeti çekilür her işi erbâbına ve kârdân kimselere havâle itmek lâzım geldiği âyât-ı beyyinâtda daḳı zıkr u beyân buyurulmuştur.

Müṭâlâ'â: Çünkü aḳlâḳ-ı seyyi' eniñ aḳbeh ü eşne' i ḥıyânetdir. Ve ḥıyânetiñ encâmı nedâmet u feẓâḥatdır. Tecrübe olunmayan şaḳşa i' timâd câ' iz degildir.

Tenbîh: Düşmeniñ ḳol zoruyla mesrûr ve da'vâ-yı muḥabbetle maḡrûr olmamaḳ gerekdür *el-ḥazer*.

Üçüncü Mükâleme

(Su'âl 3)

ایمن بر که باشم

(Cevâb)

بر دوستی که حاسد نباشد

Me'âl-i Su'âl: Kime emniyet ideyim?

Me'âl-i Cevâb: Ol dostu emniyet ile ki ḥasûd-ı bed-vücûd olmaya.

' **Aṭṭâr:**

از حسد اول تو دلرا پاک دار

خویشتن را بعد ازین مؤمن شمار

beyti mefhûmunca insân ḥasedden ḳalbini pāk ṭutup sonra kendini mü'min-i muvaḥḥid 'add u şûmâr eylemelidir. Zîrâ bu ḥulḳ-ı zemîm ibtidâ şeyṭân 'aleyhi mâ-yestaḥaḳda vâḳi' olup Âdem 'aleyhi's-selâmıñ ḥalîfe-yi Ḥaḳ olmasına ḥıḳḳ u ḥased itmekle *el-'ıyâzu billâh* ⁷ قَالَ فَأَخْرَجُ مِنْهَا فَاِنَّكَ رَجِيمٌ وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ *naşş*-ı celîli üzere maẓhar-ı la'net ü mü'ebbeden düçâr-ı 'uḳûbet olmuş olduğuna işâret buyurulmuştur.

İstîrâd: Ḥasediñ maḡv u işlâḳı buḡz u 'adâvetiñ def' u imḥâsından müşkildir ve bu ḥased fi'l-i kerîhi mevt-i şaḳîḳe ile maḡv olur. O cihetle hemân ḥased olmayan muḥibb-i şâdıḳdan emîn olmaḳ lâzım gelür zîrâ erbâb-ı ḥased âḳere irâş-ı zarar ve işâl-i renc u keder itmek ḳaşdıyla kendü zarar u ḥaşârını daḳı iḥtiyâr iden şeyṭân-la'în gibi *el-'ıyâzu billâh* hem-çünin insân-ı bî-intibâḥ *الحسد بس الشعر الحسد* mefhûmı ve

⁷ “Allah; “öyleyse çık oradan, çünkü sen kovuldun. Şüphesiz hesap gününe ka dar lânet senin üzerinedir” dedi.” (Hicr, 15/34 ve 35).

Mışra' :

Olur her devlet ehlinüñ hasûdı

mantûkınca erbâb-ı hüner ü ma' rifet ve aşhâb-ı câh u devlete pek çok hased iden bulunur ise de ehl-i dâniş ü şu' ūra göre hasûd olmayup hemân taḥşil-i hüner ve kesb-i ḥayşiyet itmege sâ' i vü gayūr olmalıdır.

Beyt:

Ḥased-i ḳalb ' add u lüṭuf ile zâ' il olmaz

Sengde muzmer olan âteşe āb itmez eşer

feh vāsınca evşâf-ı zemîmeden ziyâde ḥaşâ' il-i ḥasene mûcib-i ḥased ve bādî-yi buğz u ' adâvet olur.

Nazm:

Her ne deñlü ḥasûda lüṭf itsen

Ḳatı gönündeki ḥased gitmez

Seng ü âhen içindeki nârı

Āb ile kimse munṭafî itmez

neşîdesince ḥased-i insâna şol mertebelerde ḥacâleti müstelzim olur ki ikrârını hîç bir vaḳtde kimse taşdıḳ itmez çünkü ḥased cesedde bir âteş-i lehebidür ki ḥāsidi dâ' imâ iḥrâḳ ider ve maḥsûdınıñ vaḳt-i neşât u sūrında maḡmûm u mütena' im u merzûḳ oldığı hengâmda mükeddîr ve mehmûn olması ḥāsîde dünyâda ' azâb-ı eḻim u şedîddür.

Dördüncü Mükâleme

(Su' āl 4)

كدام حق است نزد مردم حقیر نماید

(Cevāb)

از خود باز گفتن

Me' āl-i Su' āl: Ḳangı şeydür ki nezd-i insânda be-ḥaḳḳ ḥaḳîr u mezmûm görünür?

Me' āl-i Cevāb: Kendiliginden mükerrer söz söylemekdür.

Tenbîh Tekşîr-i kelâma mecbūr olmamak ve bir şey kendüsinden şorulmadıḳça tefevvüh ü tekellüm ve tekrâr tekrâr i' âde-yi kelam eylememek ve her kelâm ki müstemî' istimâ' indan imtinâ' ide anuñ tekellümüne bî-hod iḳdām itmek âdâb-ı mergûbe iḳtizâsındandır. Çünkü tekşîr-i kelâma mecbūr olmamak nezd-i evliyâ-yı umûrda maḳbûl oldığı gibi aḥmaḳ u câhil olanlara sükût ile muḳâbele etmek ve kendüden olur eyle lec u lâc ile mükâleme etmek ' âḳıbet dâ' i-yi sū-i imtizâc olacağından bu mişillü tefevvühât u ' inâddan berîü'l-iḥtiyâc olmak ve hîçbir kimseniñ zuhûr-ı ḡamm u rencile şādân olmamak ve nâsa müdârâ ile müdârât idecek

Altıncı Mükâleme

(Su'âl 6)

کارها بکوش است یاقضا

(Cevâb)

کوش قضا را سبب است

Me'âl-i Su'âl: Emr-i t'âlî' sa'y u gûşîş ile mi hâşıl olur, yoḥsa ḳazâ u ḳadere ta'lik ile mi vücûda gelür?

Me'âl-i Cevâb: Bezl-i mesâ'î vü gûşîş u iḳdâm u verziş ancak ta'alluḳ-ı ḳazâ vü ḳadere bir sebeb vü isti'dâd verişdür. Çünkü العبد یدبر والله یوقدر müfâd-ı 'âlîsince tedbîrde noḳşân idüp de ḳadere bühtân itmemelidir. Teşebbüs-i esbâb muvâfiḳ 'ayn-ı hikmet nişâbdır.

Nazm:

Re'y ile gerçi bozulmaz taḳdîr

Yine sen eyleme sū'-ı tedbir

Sū'-ı tedbîrini yâd etmeyeler

Maḳz-ı taḳdîr-i Ḥudâdur diyeler

Tenbîh: Kişi umûr u meşâliḥinde sū'-ı tedbîriniñ mażarrat vâḳı'asını hisâbsız müşahede ideceğinden işiniñ taraf-ı sühûletini arayup bulup maḳlûb u maḳşûdına muvaffaḳ olmak feḫânet-i zâtiyye ve tedâbîr-i şâ'ibe ile hâşıl olacağına diḳḳat u i'tinâ itmelidir.

Beyt:

İtme tedbîriñde noḳşân gerçi taḳdîriñdür iş

Ḥüsn-i tedbîr ile emriñde Ḥudâ taḳdîr ider

Yedinci Mükâleme

(Su'âl 7)

از جوانان چه بهتر واز پیران چه نیکوتر

(Cevâb)

از جوانان شرم و دلبری ودرپیران دانش و آهستگی

Me'âl-i Su'âl: Civânlardan muntazar olan ḥaşâ'îl-i güzîdeniñ en 'alâsı nedür ve pîr ü sâl-ḥurde olanlardan eñ güzel ḥaşlet nedür?

Me'âl-i Cevâb: Civânlarda edeb u ḥayâ vü şecâ'at ve müsinn ü pîrânda 'ilm u dâniş u te'ennî ile ḥüsn-i hareket lâzımdır. 'Âḳil olan zât cemî' zamânda te'ennî vü te'emmüle mâ'il olmak ve şitâb u ta'cilden ictinâb itmelidir. Zîrâ ثمرۃ العجلة الندامة dinilmiştir. Ve genc ü dinc olan nev-resîdegân daḥı edeb u ḥayâ ile muttaşîf olup

hakk u ma' kûl olan neşâiyih u tedâbire muvâfaqat ve icâb-ı hâle göre ' arz-ı gayret u şecâ' at itmek haşâ' il-i memdûhadan idügi külfе-i beyândan müstagnîdür.

İhtârât: Ehl-i şecâ' atıñ şıdık u istikâmeti evkât-ı mu' âmelede ve ehibbâ vü dostuñ haqîqati zamân-ı miñnet ve âvân-ı nekbet ve vaqt-i ihtiyâc u zarûretde ma' lûm olur. Çünkü *ما اعطى الله عباده احسن من العقل* mışdâkıncı insân-ı kâmile mevhibe-i subhâniyye olan ni' emât-ı celîle-i ilâhiyyeniñ eñ a' zamı ve ziyâde teşekküre şâyân bulunanı şihhat-ı vücûd ile berâber ' aql-ı ekmele ve her bir şeyi ' aql u dirâyetle qarîn-i tetmîm ü mükemmel olmağa muhtâçdur ve *التجارب زيادة في العقل* me' âlince ' aql u kiyâset dağı tecârib-i ' adîdeye menûtdur.

Tevcih: Gerçi her bir şeyiñ keşreti mûcib-i izâle-i ' izzeti ise de ve yine her şeyiñ nedreti müstevcib-i şeref-i ' izzeti olduğı gibi ancak ' ilm u kemal ve hüner u ' aql bunun ' aksine olup bunlar insânda ne kadar çok olsa kıymet ve haysiyyet-i zâtiyye ol kadar terekkiyâtda olur *شرف المرء بعقل وكمال و ادب لايحسب و بمال و بجاه و نسب* müfâdı üzre ' aql u ' ilmden ' ârî olan insân her ne kadar rûteb-i ' âliyyeye ve menzilet-i refî' aya nâ' il u vâşıl olsa kendüye mûcib-i fahr-i şahîh ve müstevcib-i temeyyüz şarih olamaz.

Beyt:

' Aql u ' irfân u kiyâset elbet

Neseb u câha muqaddem haşlet

İşte el-hâşıl ' âkil olan zât her ne kadar şahîb-i hasebu neseb olmasa bile kavmi içinde qadr u menzileti refî' u ' âlîdür. Zîrâ ' ilm u ' aqldan ziyâde ehabb mâl ve cehl u nâdâniden ziyâde eşedd faqr-ı hâl olamaz. ' Aql u dirâyet insâna ' ahiyye-yi Şamedâniyyeniñ eñ büyüğü olduğı berâhin-i ' adîde ile müstedleldir.

Sekizinci Mükâleme

(Su' âl 8)

مهتری کرا شاید

(Cevâb)

انرا که از بد بدانند و کار بکار دانان سپارد

Me' âl-i Su' âl: Büyüklük kime elyağ ü ahrâdur?

Me' âl-i Cevâb: Büyüklük ol âdeme elyağ ü ensebdür ki kuvve-yi fâhimesiyle nîk ü bedi bilir ve umûr u meşâlihî dağı ehl-i erbâbına ve kâr-dân kimselere tefvîz ü ihâle ider. Ve meşâlih-i vâkı' a-yı mühimmede erbâb-ı tecrübe ve umûr-dîde olan zevât ile ba' de'l-meşvere tesviye-yi umûra kıyâm eyler.

İhtâr: ' Avâkıb-ı umûra nazar itmek ve lâyıkiyla bilmedigini bilirim i' tikâdiyla ' inâd itmek ' alâmet-i hamâkatdır. Çünkü bütün bütün kendüyi ' âkil bilmek ve kendü re' yinden başkasını tahsîn itmek ' adem-i dirâyeti işbât u işhâd ider. Ancak kemâl-i ' aqla delîl dağı iktizâsından ziyâde söz söylemeyüp hîn-i tekellümde işâbet üzre olmaqdır. Gıpta-fermâ olacağı ' aql-ı selâmet u istikâmet ve hilye-yi memdûha ve tecrübe-yi fi' liyye ile iktisâb-ı meleke ve mahâret-i kâmile itmekdür diğkat buyunla.

Beyt:

‘İlm [u] ‘irfân sebep-i rıf atdür
‘Âlim olmağ ne büyük devletdür

Toğuzuncı Mükāleme

(Su‘āl 9)

حذر از که باید کرد

(Cevāb)

از خسیس که توانکی شود

Me‘āl-i Su‘āl: Bu dünyāda kimden hāzer itmelidir?

Me‘āl-i Cevāb: Mütamevvil ve zengīn olup da hāsīs u baḥīl olan zātdan iḥtirāz itmelidir. Zīrā aṣḥāb-ı şervetden olup da baḥīl u nākīs olan zātdan heybet-i meslūb ve kendūsinden āḥerīñ ḥavf u ḥaṣyete mefḥūd ve beyne’ n-nās müstaşkal ve ḳulūb-ı nāsda mebgūz ve ‘uyūn-ı nāsda vaḳārı zā’ il ü ḥaḳīr olur.

Telmīḥ: Çünkü ḥubb-ı māl ve ḥırş u ṭama‘ ḳalbe galebe eyledikde**Mıṣra‘ :**

Bīgāne-yi merām ḳalur āşinā-yı ḥırş

mıṣdāḳınca ḳişiniñ kendünde mevcūd olan sā’ir aḥlāḳ-ı ḥasene daḥı maḥv u zā’il olur. Zīrā buḥl u denā’et mezmūm-ı aḥlāḳdan oldığı mişillü isrāf ve sefāhat daḥı maḳbūl u memdūḥ ḥūylar degildir. Bunlarıñ ortası seḥāvet ve ḳanā’at u ‘iffetdür. Her bir ḥaṣā’il-i memdūḥa derece-yi mu‘tedilesini tecāvüz itdiği gibi aḥlāḳ-ı zemīme-yi rezīle ḥükmine netice virür *ذال المرء فى الطمع* mefḥūmunca bu mişillü ef’ālden hāzer itmek lāzımdur. Ekşeriyā erbāb-ı cāḥ u iḳbālīñ zevāline ṭama‘ u irtikāb sebep-i müstaḳil oldığı gibi buḥl u ḥased daḥı sebep-i zevāl-i māl u menāl olageldiği erbāb-ı ulu’l-elbāba ma’lūmdur.

Aṭṭār Beyt:

باش از بخل بخیلان با حذر
تا نسوزد مر ترانار سقر

Onuncı Mükāleme

(Su‘āl 10)

سخی تر مردم کیست

(Cevāb)

آنکس که چون بخشد خرّم گردد

Me‘āl-i Su‘āl: Ziyāde cömerd ādem kimdür?

Me'âl-i Cevâb: Ol âdemdür ki ihsân u mürüvvet itdiği vaqt ğāyet hürrem u şādî ve izhâr-ı memnūniyyet ü messerret eyler السخى حبيب الله ولو كان فاسقاً والبخيل عدالله ولو كان كان hadîş-i şerîfî me'âl-i 'âlîsince cūd u semāhat insānı cennete ve buhl u hisset cehenneme qadar götürecegi ve diğér العالم البخيل الله من العالَم المervîdür.

Attâr:

روى جنت را كجا بيند بخيل

پشه افتاده اندر پای پيل

beyt-i 'âlîsi daħı müdde'â-yı mezkûreye delîl-i cemîldür.

On Birinci Mükâleme

(Su'âl 11)

نيكويى كردن به از بدى باز ايستادن

(Cevâb)

از بدى باز استادن از همه نيكويها بهترست

Me'âl-i Su'âl: Bu dünyâda eyülük itmek mi ahsendür, yoħsa eyülük itmeyüp de kötülük itmekden de girü tırmaħ mı ensebdür?

Me'âl-i Cevâb: Kötülük itmekden girü tırmaħ yapılacak iyiliklerin kafesinden daha 'alâdur.

Rumûz: Cemî' zamânda fesâd u nifâqdan ihtirâz ve her hâlde ıslâh-ı umûr ve ihlâş-ı bâl ile hayr-ħāhlığı izhâr u ibrâz itmelidir. Zîrâ nifâq kizb u dürûğ mişillü fî-ħadd-i zâtîhi rezâ'il-i ħişâlden idüğine ittifaħ vardır. Bu şüret-i rezîleyi irtikâb iden 'uqâlâdan bile olsa yine menfûr-ı 'âlem ve mezmûm-ı ümem olur. خیر الناس من ینفع الناس hadîş-i şerîfî me'âl-i 'âlîsince elden geldiği mertebe cümle nâs ħaqqında hayr-ħāh olup li-vechillāhi bezl-i luft u merħamet ederek كل الامور kavli-i şerîfine mazhariyetle dil āgāh olarak aña göre ħüsn-i ħareket itmek ve الدنيا مزرعة الاخرة müfâd-ı 'âlîsince şāhib-i başîret olup kesb-i intibāh eyleyerek kişi dā'imâ masîr-i qadîmini tefekkür ü te'emmül itmek lâzım geldiği bî-reyb u iştibāhdur.

Attâr Beyt:

هر كه خلق از خلق اوخشنود نيست

هيچ قدرش بر در معبود نيست

Ya'nî her kimse ki anuñ tabî'atinden hoşnüd degildür. Ĥaħ te'âlânıñ qapusunda anuñ ħiç qadr u şerefi olmayacağı cihetle bu gibilerden

Mışra':

زنهار از قرين بد زنهار

fehvasınca ba'id olmalıdır.

On İkinci Mükâleme

(Su'âl 12)

حکمت - HİKMET - ۱۱

هیچ هنر هست که وقتی عیب شود

(Cevāb)

سخاوت بامنت و باز گفتن پیش مردم

Me'āl-i Su'āl: Bu dünyāda hīç bir hüner var mıdır ki bir vaqt ola ki 'ayb ü nā-maḳbūl ola?

Me'āl-i Cevāb: Minnet ile seḫāvet edip soñra herkesiñ yanında tekrār tekrār söylemek ve tevbiḫ ü serzeniş eylemek ef'āl-i zemīmesidür. Çünkü cihānda dört şey vardır ki ikisini ferāmūş idüp ikisini dā' imā fikr itmeli. Ḥalk'ın cefāsını ve ḥalk'a eylediği luṭf u 'aṭāsını ferāmūş eylemeli. Ve hemīşe ḥaḳḳı zıkr ve mevti fikr itmeli ve الموت تخفة المؤمنین sırr-ı şerīfini bilmelidir.

Mev'ıza: Zīrā ḥamiyyet-i zātīyye ve ḡayret-i vaṭaniyyesi olup ḥüsn-i şit ü iştihāre raḡbet iden zevāt-ı 'ulüvv-i himmet ve seḫā vü mürüvvet aşḫābı olarak ḥuşūşıyla şu cihānda ibḳā-yı nāmını mücib olacaḳ mü'eşser bir güzīde vü 'āmmeye şāmil olabilecek ḥayrāt u ḥasenāt-ı dā'ime vü nāfi'a vaz'ına muvaffaḳ olmalıdır. Ve şadaka'yı bile ḳable's-su'āl ḥafice virmek şī'ār-ı mürüvvetden idüğü kütüb-i siyerde mastūrdur.

'Aṭṭār Beyt:

هر که کارش از برای حق بود

کار او پیوسته بارونق بود

On Üçüncü Mükāleme

(Su'āl 13)

چه چیز است که بر دلیری نشان بود

(Cevāb)

عفو کردن بعد از قدرت

Me'āl-i Su'āl: Ne şeydür ki yiğitlik üzerine delil ü nişān olur?

Me'āl-i Cevāb: Muḳāvemete ḳudret u kuvvetiñ ta'alluḳ itdiği ḥālde **el-āyet** وَالْكَاطِبِينَ وَالْعَظِيمِينَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ⁸ naşş-ı celilince 'afv ile mu'āmelede bulunmaḳdır.

'Aṭṭār Beyt:

بر عدوی خویش چون یابی ظفر

عفو پیش آور ز جرمش در کنر

neşidesince düşmene ḡalebe ve zaferde anıñ cürmini 'afv itmek ve zīr-i destānıñ ḳuşūr u kūsūrında iḡmāz-ı 'ayn eylemek aḫlāḳ-ı ḥasene iḳtizāsından oldığına telmiḫ ü işāret buyurulmuşdır.

Tenbiḫ: Terk-i ḡazab müstecmi'-i cemī'-i meḫāsini- aḫlāḳ ve eḫāsini- ḥişāldir. Ve ḥişm ü ḡazab müstelzim-i cümle ḳabāyiḫ-i a'māl ve fezāyiḫ-i ef'āldir.

⁸ “Öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir.” (Âl-i İmrân, 3/134).

Tercih: Fî'l-ḥaḳîka devlet-i müstemirreyi mûcib ü cāmi' olan ḥaşlet-i memdūḥa ḡayzı kaẓm ve ḥıṣmı haẓm ve hengām-ı ḡalebe ' aḳıbinde meyl-i cānib-i ḥilmidir.

Temhîd: Çünkü her kim ki başarı başiret ve ' ayn-ı ḥikmet u ' ibret ile nazar idüp bu ' ālem ' ālem-i mecāzāt oldığına ' ālim ola. Şek yokdur ki her ḥâlde cānib-i ḥayr u merḥamete meyl u raḡbet ider.

On Dördüncü Mükāleme

(Su' āl 14)

آنکست که درو هیچ عیب نیست

(Cevāb)

آنکس که هر کز نمیرد

Me' āl-i Su' āl: Ol kimdür ki aṣlā kendinde ' ayb u ḳuşūr olmaya?

Me' āl-i Cevāb: Ol zātdur ki ḳaṭ' ā ve aṣlā fevt olmaz. Bu şıfāt-ı muḳaddise-i celile daḥı ^{السيد هو الله} sırr-ı şerifince ancak ḥayy u lā-yemūt olan vācibü'l-vücūd ḥazretlerine maḥşüş şıfāt-ı zātiyye ve şübütiyyeden bir şıfat-ı dā' ime-i ilāhiyye olmaḡla öyle ' aybsız ve ḳuşürsuz insān olamaz demekden kināye idügi istifāde olunur. ^{الانسان مركب بالنسيان والنقصان} ibāresiyle cevāb virilmiştir.

Müṭāla'a: Ḥasbe'l-beşeriyye meşāliḥ vāḳı' ada bilerek bilmeyerek ḳişinin bir ḡüne ' ayb u ḥaṭāsı zuḥūr ider ise işlāḥ u ta' diline ḡayret iderek maẓarrat-ı ḥāliyye vü ātiyyesinden devlet ve millet ve zātını muḥāfazaya şarf-ı dirāyet u diḳḳat eyleyerek her bar vukū'āt-ı zamāniyyeden ' ibret alarak ve tecrübe-i maşlahatda aḥvāl ü sābıḳayı emsāl ittiḥāz iderek aḥvāl-i mücerribeyi tekrār nefsinde tecrübe itmek vādisinde bulunmamalı ve ḥaṭāsı sebḳat itmiş olan meşāliḥe ziyādesiyle diḳḳat iderek yine dūḅār oldığı muḥātaraya bir daḥı giriftār olmaḡdan şaḳınmalı ve aṣḥāb-ı hüner ü ma' ārife ri' āyet ve erbāb-ı ihtiyāca bezl-i himmet ü mürüvvet ve devlet ü milletine ' ulüvv-i himmet şāḥibi olup cümle ḥāzıra ḥayr-ḥāḥ olarak mu' āmelātda ve luṭf u sitemde erbāb-ı ifrāt u tefrītten olmayup ez-her-cihet i' tidāl üzere ḥareket itmeli ve emr-i i' tidālde dā' imā ḥayrū'l-umūr olan evsaṭ-ı ḥālden infikāk itmeyüp ifrāt u tefrītñ fenālığı bir oldığını bilmeli ve aḥlāḳ-ı ḥamīde bu iki ḥāliñ ortasında bulunan meḥāmid ü feẓā' il olduğunu anlamalıdır. ^{فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ}

On Beşinci Mükāleme

(Su' āl 15)

کدام عیب شخص را زیانکار تر است

(Cevāb)

آنکه بروی پوشیده بود

Me' āl-i Su' āl: Ḳangı şeydür ki insāna ziyāde zarar u ziyān irāş ider?

⁹ “Ey akıl sahipleri! İbret alın.” (Haşr, 59/2).

Me'âl-i Cevâb: Ol şeydür ki aña mestür u nihân ola ya' nî kişi 'âkıl u hüner-ver olmayup her şey kendüsine mestür u püşide olmağla hiç bir yerde rağbet u hürmete nâ' il olamaz. Ve zarar u ziyândan hâlî qalamaz. Ve cümle 'indinde ma' yüb olur.

Taqrîr-i Dil-pezir: Ma' mürîyyet-i mülk ü memleket keşret-i nüfûs u zirâ' at ve şan' at u ser-mâye vü ticâret ve âhâlîce sa' y u gayret ile hâşıl olur ise de bu dağı 'aql u 'ilme menû' u muhtâc olmağla taḥşîl-i ma' lûmâta iḳdâm itmelidir. İşte bu şeyler şu iḳlîm ü memlekete ve bu kavm ü millete munḥaşır diyerek kâffesine insân işi nazarıyla bakarak esbâb istiḥşâline gayret itmelidir. اطلبوا العلم ولو بالصين buyurulmuşdur. 'İlmi taḥşîle çalıḫ Çinde ise var ara bul mışrâ' 1 bu kelam-ı vaḫy-itisâmın tercümesi olabilir. Zirâ bu mişillü esbâb-ı teshîliyye teḫşîr-i münâsebât-ı millîyye ve tevfir ü tezyîd-i ticaret ü ma' mürîyyet-i mülkiyyeyi mücib olmağdadır. Böyle sür' at-i keşret üzere zühûra gelen şanâyî' ü iḳdâsâta nazaran daha nice şeyler vücuda geleceği bedîhiyâtındadır. Hemân hâl-i vaḫte göre hareket o da bir ḫüsn-i ma' rifetdir. 'Atḫâr Beyt:

عبرتی کبر از زمانه ای جوان

تانباشی از شمار مدیران

On Altıncı Mükâleme

(Su'âl 16)

از فرمانها کدامست که بیاید داشت

(Cevâb)

فرمان حق سبحانه و تعالی و فرمان خرمندان و فرمان پادشاهان و فرمان مادر و پدر

Me'âl-i Su'âl¹⁰: [Hangi fermâna uymağ lâzımdır?]

[**Me'âl-i Cevâb:** Fermân-ı Ḥudâ olan emr-i bi'l-ma' rûf u nehy-i 'ani'l-münker emr-i celîl-i subḫânîye muṭâva' at birle fermân-ı 'uḫalâ vü fermân-ı pâdişâhân-ı kerem-fermâ ve fermân-ı vâlideyn-i mâcideyn-i şefkat-nümâdır. Külfe-i beyândan mustağnî oldığı üzere mü' min-i muvaḫḫid olan insân-ı kâmil الأمر وأولي الأمر أطيعوا الله وأطيعوا الرسول وأولي الأمر منكم 11 âyet-i celîlesince evvelâ Ḥâlîḫ-ı kevn ü mekân olan rabb-i muste'ân ḫâzretlerinin emr u nehy-i şerîfini şâniyen tebliğât-ı seniyye-i peygamber-zîşâmî şâlisen الأرض ظل السلطان ḫadîş-i şerîfine imtişâlen pâdişâh-ı 'âlem-penâh ḫâzretlerinin emr u fermân-ı cihân-ı metâ' ımı râbi' an الجنة تحد اقدام الامهات سیرر-ı şerîfine ittibâ' en vâlideyn-i mâcideyniñ evâmir ü tenbihâtını her ḫâl u kârda ṭutmağ lâzıme-i şî'âr-ı insâniyyet ü raḫiyyet ve diğere ḫadîş-i şerîfde bi'l-cümle ulu'l-emre iṭâ' at vâcibe-i 'ubûdiyyet iḫtiżâsından bulunmuşdur.

İstitrâd: Peder u mâderini isimleriyle çağırılmamağ ve anlara temelluğ u tabaşbuş müsteḫab olup ḫâzret-i İsmâ' il 'aleyhi's-selâmın el-âyet 12 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا تَأْتُوا بِالْحَمْلِ وَالْأَثَرِ

¹⁰ Metinde me'âl-i su'âl başlığı altında soru metninin tercümesi yapılmamış, onun yerine doğrudan cevabın tercümesi verilmiştir. Anlama bağılı kalarak soru metni köşeli parantez şeklinde vermişmiştir."

¹¹ "Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de." (Nisâ, 4/59).

¹² "Ey babacığım! Emrolunduğün şeyi yap." (Sâffât, 37/102).

celîli üzere ey baba Rabb *te' ālā* hazretleri tarafından ne vechle emr-i ilāhî ile ma' mūr buyurulduñ ise ol vechle işle buyurdığı mişillü peder ü mādere kemāl derece itā' at u inkiyād itmelidir.

On Yedinci Mükāleme

(Su' āl 17)

چه چیز است که کار زاهدان تباہ کند

(Cevāb)

مدح ظالمان کفتن

Me' āl-i Su' āl: Ne şeydür ki zāhidleriñ ' amel ü kārını maḥv u tebāh ider?

Me' āl-i Cevāb: Zāhid olan zālimleriñ medḥ u şenāsında olmaḥ ve zālimlere yardım itmek şoñra bi'l-āḥire kendüsine musallaḥ peyda eylemektir. Nitekim **el-āyet**¹³ من أعان ظالما سلطه الله عليه buyurulmuşdur.

Tenbīh: Her kim ki yād-ı nā-ehl ile muşāḥabet ihtiyār idüp yārān-ı nā-dān ile müstazhar ola ' āḳıbeti nedāmeti mü' eddī olur. Ve öyle herkesiñ şüret ü kisvetine ve zühd ü şalāḥ ile şöhretine firīfte olmamaḥ lāzımdur. Ve bir de

Mışra' :

سك وفا دارد ندارد زن وفا

ḳavlince tā' ife-i nisāya i' timād itmek ve mekr ü firīblerine aldanmaḥ ḳaḥ' ā cā' iz degildir. Ve bir ādem ki her bar izḥār-ı şadāḳatinde mübālaḡa ider aña i' timād itmemek gerekdür.

On Sekizinci Mükāleme

(Su' āl 18)

خرد مندترین مردم کیست

(Cevāb)

آنکه کم کوید و بیش داند

Me' āl-i Su' āl: Eñ ziyāde ' aḳıllı ādem kimdür?

Me' āl-i Cevāb: Bu dünyāda eñ ziyāde faḥīn ü ' āḳıl olan zāt oldur ki çok bilür az söyler. Ḥadīş اعشار العافية فيه تسعة افضل خصال المؤمن الصمت وفيه تسعة اعشار العافية سیر-ı şerīfince mü' min-i muvaḥḥidiñ efdāl-i aḥlāḳından eñ ziyāde mergūb u maḳbūl olan ḥaşlet sükūt olup zarūret-i beşeriyeden ziyāde tekellüm itmemesinden kināye oldığı ya' nī

' Aḥḥār Beyt:

دل زپر کفتن بمیرد دربند

کرچه کفتارش بود درّ عدن

¹³ Metinde ayet olarak belirtilen bu ifade hadistir.

ma^ç den-i müfâdından istihrâc olunan cevâhir-i girân-bahâ-yı pend ü naşîhat zîver-i gûş-ı hûş u rüviyyet kılınmak lâyiğ u münâsibdür. Zirâ zer-i hâlişü'l-^ç ayâr-ı ziyâdâr olan hâzîne-i kalb nuğûd-ı mağşûşe-i kelimât-ı mâlâyânî ve belki taḥammülünden efzûn mütekabil-i kelâm-ı rengîn ile imlâ kılındığı ḥâlde ^ç aksine kalb olarak bir pul degmez ve bir aqçe itmez dereceye gelerek maḥv u tebâh olur. سلامة الانسان في حفظ اللسان muktezâ-yı münîfi üzere ḥüsn-i ^ç âfiyyetiñ on cüz^ç inden toquzu sükût ve bir cüz^ç i daḥı لاتتطفوا الا بالخير maẓmûn-ı ḥikmet meşḥûnınca ḥayr ile tekellüm ü tefevvüh itmekden ve السكوت حكمة sırr-ı ^ç âlisine maẓhariyetle selâmet-i dâreyne nâ^ç il olmağdan ^ç ibâret idügi ber-minvâl-i muḥarrer berâhîn-i ^ç adîde-i râsiḥa ile müstedeldir.

Hikâye: Ḥazret-i Lokmân ^ç aleyhi's-selâm Ḥazret-i Dāvūd ^ç aleyhi's-selâmı bir gün zırh-ı kisve i mâliyle meşğûl olduğunu gördükde “meşğûl bulduğunuz şey nedir?” deyü su^ç âl buyurduğda ḥikmet bâ^ç iş-i sükût olup bir sene-i müddet bu minval üzere tereddüde ḳalup zırh-ı mezkûr itmâm u tekmiil olup cenâb-ı Dāvūd ^ç aleyhi's-selâm iktisâ vü telebbüs buyurduklarında ol vaqt نعم الدرع للحرب ya^ç nî “eşnâ-yı muḥârebe geymek için ne güzel gömlektir” deyü cevâb-ı ḥikmet-nişâb ile mütekellim olmuşlardır. İşte tekellümde daha nice mürâ^ç ât olunacak şeyler vardır. Ez-cümle fetḥ-i kelâmda besmele ve ḥamdele zîver-i zebân-ı maḳâl olmağ ve كلمو الناس على قدر عقولهم ḥadîş-i şerîfince herkesiñ fehm ü derk idebilecek şüretde tekellüm itmek ve sözlerine öyle luğât-ı muğlağa ^ç ilâvesiyle güftâr-ı elsine-i muḥtelife serd ü tefevvüh ile sâmi^ç ini iz^ç âc ile tercümâna muḥtâc eylememek lâzımdır. Çünkü bu mişillü kelâm söylemek kibr ü ^ç azâmet göstermekdir. Ve bir de eşnâ-yı kelâmda isti^ç câl-i da^ç i-i eşkâl ve ḡayet beṭâ^ç et ile tekellüm itmek daḥı sâmi^ç ine bâ^ç iş-i fütür u kelâl olup mütekellimiñ güftârını şâyed bir zât ta^ç dâd itmek murâd idecek olsa خير الامور وسطها feḥvâsınca mümkün olduğca söylenilecek sözleri sencîde-i mîzân-ı tefekkür ü te^ç emmül iderek söylenilen sözi bilmiş olduğu gibi öyle feşâḥat ü belâğat üzere söz söyleyeceğim deyü külfetle tekellüm-i memnû^ç olduğına انا و اتقياء امتى براء من التكلف ḥadîş-i şerîfi delîl-i cemîldir. Müstağni-i beyân şâhibü'l-iz^ç ân olduğu üzere bu daḥı âdâb-ı kelâmdandır ki كل لفظ في كل فلفظ kelâmı müfâdınca siḥâm-ı kelâm ḳavv-i dehândan çıkup gitdikden sonra i^ç âdesi ḡayr-ı mümkün ve hedef-i işâbete teşâdüf etmeyüp de semt-i ḥilâfa gitdiği ḥâlde açacağı yara ḳâbil-i iltiyâm olamayacağı cihetle bilâ-tefekkür söz söyleyüp de sonra nedâmet çekmekden ise

Beyt:

Kâr-ı evvelde kişi ^ç âḳıbet-endiş gerek

Her işiñ ^ç âḳıbeti ^ç âḳile der-pîş gerek

fehvâsınca evvelce tefekkür ü mülâḥazadan sonra maẓarratı da^ç vet itmeyecegi ve fevâ^ç idden bir fâ^ç ideyi müntic olacağını yaḳinen cezm eylemedikçe söz söylemek kişiyi giriftâr-ı pençe-i ıztırâb idecegi bî-reyb ü gümândır.

Mısra^ç:

İtdi cezm ü ihtiyâtı pişe erbâb-ı ^ç uḳûl

tecrübesi iḳtizâsınca ḥikmet-şinâsân-ı zamâne rüşen ve erbâb-ı daḳâyıḳ u başâ^ç ir ^ç indinde müberhen olduğu üzere her kelâmıñ mevâki^ç -i isti^ç mâlâtını bilmeyerek sarf olundığı ḥâlde maṭlûb olan yüsret mübeddel-i ^ç usret olacağından başḳa ḳâ^ç ili

hakkında zarar u ziyân ve haybet ü hüsrân terettüb idecegi ve beyne'n-nâs mezmûm olacağı der-kârdır.

Mısra' :

Kelâmından olur ma' lûm kişiniñ kendi miğdân

kelâm-ı ' âlisi müdde' â-yı mezkûre delîl-i celîldir.

Tevcîh: Kıllet-i kelâm ve keşret-i sükût mehâbete vesîle ve nuṭṭ u kelâmıda şıḍḍ-ı ' adâlet ü celâlete zerî' a-i ḥasene olur.

On Toḫuzuncı Mükâleme

(Su' âl 19)

ذل از چه خیزد

(Cevâb)

از آزار

Me' âl-i Su' âl: Züll neden neş' et ider?

Me' âl-i Cevâb: Âzâr u rencişden zuhûr ider. Ya' nî bu ' âlem-i fânîde bed-menîş olup kulüb-ı nâsî âzurde vü pür-rîş itmek ef' âl-i maḡdûḡadandır hemân bu pâzâr-ı ' âlemde kesb-i yâr-ı muḡliş ve hevâdâr-ı ḡâlîşden enfa' ticaret olamaz. Ve herkese fâ' ide vü menfa' at itmek celb-i kulüb-ı muḡibbi mûcib ve şerr u maḡarrat buḡz u nefreti müstevcibdir. Zîrâ cem' -i zamânda aḡvâl-i cihân bir lu' b u lehv gibi olup oyun bâḡî ise de oyuncılar ân-be-ân tebeddül itmekle bu oyunculara i' timâd câ' iz degildir.

Ḥâṭıra: İnsânîñ dost ve düşmânları üç sınıf olur. Dostlarıñ birisi kendü dostı ve birisi daḡı dostunuñ dostı ve diğeri düşmeniñ düşmenidir. [Birisi daḡı kendi düşmeni] birisi daḡı dostunuñ düşmenidir. Birisi de düşmeniñ dostıdır. İşte bu nikât-ı mesrûdeye diḡḡat ü i' tinâ olunmalıdır. ' **Aṭṭâr Beyt:**

تا توانی هیچ کس را بد مگو

پیش مردم هم زباب خود مگو

Yigirminci Mükâleme

(Su' âl 20)

نیاز از چه خیزد

(Cevâb)

از کاهلی و فساد

Me' âl-i Su' âl: Niyâz u recâ neden neş' et ider?

Me' âl-i Cevâb: ان الله لا يحب البطالين mezmûn-ı şerîfince niyâz tenbellikden ve fesâd daḡı sū' -i ḡâl ve şehâvet-i nefsanîyyeden zuhûr ider.

Fâ' ide: Çünkü umûrında kuşûr itmek taḡyî' -i emri mûcib ve ḡezm ü iḡtiyâṭ-ı selâmeti müstevcib ve emr-i ḡaṭardan ḡazer necâtı müntic ve tedbîrde işâbet ni' metiñ

beğāsını müstelzim olur. İşte bu ef' āl-i ihtiyākārāneye ri' āyet olunduğı tağdırce kişi umūr-ı me' mūresince minnet ü niyāza muhtāc olamaz.

‘ **Aṭṭār Beyt:**

كاهلی را هر كه سازد پیشه
آید از خواری بیایش تیشه

me' ālince tenbellik aḳçe itmez ve rehāveti kendüye şan' at idinenler ' āḳıbet rencide-i ḳadem-i tīşe-i renc-i mezellet olur. Külfе-i beyāndan müstağnī olduğı üzere kāffe-i eşyā-yı nābita ve mecmū' -ı ḫayvānāt ve ecrām-ı ' ulüviyye vü sufliyyeden zerrelere varınca her bir eşyā bir şuğl ü fi'l ile meşğül olmağ üzere yaradılmış olduklarından dünyāda her bir şeyiñ boş boşuna bulunmadığını gören ādem ve insāna göre tenbel ve mu' aṭṭal olmağ gibi emr-i dünyāya ḳarşu ḳabāḫat olduğı der-kārdır.

Yigirmi Birinci Mükāleme

(Su' āl 21)

نامرادی از چه خیزد

(Cevāb)

از تعجیل نمودن درکارها

Me' āl-i Su' āl: Murādsızlık neden neş'et ider?

Me' āl-i Cevāb: العجلة من الشيطان والتأني من الرحمن fehvāsınca kişi kāffe-i umūr ḫuşuşunda ta' cıl ü şitāb ider ise nā' il-i maḳşūd u merām olamaz.

Müṭāla'a: Çünkü şabr u te' enniniñ āḫiri selāmet ü sür' at ve şitābıñ şoñi nedāmetdir. ' Āḳil olan cemī' zamānda te' ennī ü te' emmüle mā' il olup ta' cıl ü şitābdan ictināb ider. Eger nā' il-i murād olayım dir ise ve egerçi ḫuḳd u ḫased sebebiyle aşḫāb-ı iğrāz-ı āḫire işāl-i zarar ü ḫisār ḳaşdıyla el ḫabukluguyla iş göreyim diyerek a' māl-i mekr ü isti' cāl-i emr ider ise مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا¹⁴ naşş-ı celilince şoñra bi'l-āḫere terettüb iden keder ü ziyāni kendüsi çekmegi ihtiyār itmiş olur.

İḫṭār: Çünkü ḫilāf-ı uşūl-ı ' adl ü ḫaḳḳāniyyet olan şey ḫiç bir vaḳtde eyü olamayacağı ehl-i başiret ' indinde müsellemdir.

‘ **Aṭṭār Beyt:**

هر كه كارى نيك يا بد ميکند
آن همه ميدانکه باخود ميکند

Yigirmi İkinci Mükāleme

(Su' āl 22)

سبکباری در چیست

(Cevāb)

¹⁴ “Kim iyi bir iş yaparsa kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir.” (Fussilet, 41/46).

در تنهایی

Me'āl-i Su'āl: Sebük-bârlık Ʒanğı ħuşuşda cā' izdir?

Me'āl-i Cevāb: Yalnızlıkda lâzımdır الله و تریحب الوتر muƷtezā-yı şerifince vaĥdet mücib-i selāmetdir.

‘ **Aṭṭār Beyt:**

کر صفای با پدر تجرید شو

کر خرد داری ز اهل دید شو

me'āl-i beyte nazaran 'uzlet 'ani'l-enām Ʒaziyyesine ve السلامة فی الوحدة nuṭk-ı şerifine ri'āyet [iden] kişi 'uzlet-nişin-i güşe-i Ʒanā' at olup kendü ħuşuşāt-ı zātiyye vü 'ibādāt-ı dā'imesinde bulunur ise her ħâlde dünyā vü āhret[de] nā' il-i 'izzet ü sa'ādet olur.

Telmīḥ: Çünkü ferāġat Ʒadrini bilmeyen 'āfiyet bulamaz ve Ʒanā' at ehli olmayan dünyāda rāḥat üzere olamaz.

Sa'dī Beyt:

بد ریا درمنافع بی شمار است

اگر خواهی سلامت درکنار است

müfādınca ber-minvāl-i muĥarrer 'uzlet ü vaĥdet ve 'ibādāt ü ṭā'āt ile ümrār-ı vaƷt itmek olur olmaz ħalk-ı bed-ħulƷ ile iĥtilāṭ itmekden a'lā idügi

‘ **Aṭṭār Beyt:**

از حضور صالحان صالح شوی

در نشینی بابدان طالع شوی

müfād-ı 'ālīsinden meczūm ve dā'imā ħalk-ı nā-ħaƷ ile uğraşan 'abd-i 'anīd cenāb-ı ĤaƷdan dūr u ba'īd oldığı ulu'l-ebrāra ma'lūmdur.

Yigirmi Üçüncü Mükāleme

(Su'āl 23)

پادشاه را بلندی ازچه خیزد

(Cevāb)

از عدل و راستی

Mazmūn-ı Su'āl: Pādişāh-ı sāmī-cāha rif'at u 'aƷamet ü şevket neden ħāsıl olur?

Me'āl-i Cevāb: 'Adl ü dād ve rāst ü sedād gibi ħaşā' il-i memdūħadan ħāşıl ü peydā olur. Çünkü pādişāh-ı dil-āġāh ve şehensāh-ı mekārīm-iktināh ħāzretleri kişiyi bir maşlahat-ı mühimme-yi mektümeye maĥrem buyurduğu ħâlde ol emr-i sırrı

Mısra' :

کل سرّ جاوز الاثنین شاع

حکمت - HİKMET

neşidesince ketm ü ihfâ ile kimseye ifşâ itmemek ve huzûr lâmi' ü'n-nûr hazret-i pâdişâhîde **Mısra'**:

مكن فحش و دروغ وهزل پيشه

me'âlince kizb ü dürûğ semtine sâlik olmağa cür'et ü cesaret eylememk ve el-âyet ¹⁵ وَلَا يَغْتَبُ بَعْضُكُم بَعْضًا naşş-ı celîlince bir kimseyi mezemmet ü ğaybet itmemek âdâb-ı mukteziyyedendür ve aqvâl-i ef'âlinde etvâr-ı müstaķimâne üzere hüsn-i hareket itmelidir çünkü الحاجة في الصدق me'âl-i 'âlîsine ittibâ'en toĝruluk gibi iki cihânda bā' iş-i selâmet bir şey yoktur.

Mülâhaza: İnsânî tārîk-i istikâmetden inhîrâf itdiren mâddeler bā-muhabbet bir zâtın mücerred-i rızâsını taḥşîl itmek veyâhüd rızâsının ḥilâfında bulunur isem in fi'âl ider de ḥaḳkımda zararî vuķû' bulur mü'tâla' asıyla ğadrından korķmak veyâhüd bir menfa'at-i maḥşûşa vü müştereke istiḥşâl itmek gibi şeylerden terettüb idebilir.

Hâḫıra: Bu taḥşîl-i rızâ vü kesb menfa'at mâddesi daḫı def' -i mażarrat için bir nevi' muvâfaḳat demek ise de bunun da dâ'ire-i meşrû' asından tecâvüz itmemek ve السلامة مع الاستقامة sırr-ı şerîfini ḥâḫırdan çıkarmamak ḳâr-ı 'âķildir.

' **Aḫḫâr Beyt:**

هر چه باشد در شريعت ناپسند

کرد او هرگز مکرر اي هوشمند

maḥşûl-i beyt şer'an mezmûm u ḥarâm olan ef'âlden ictinâb lâzımdır.

Yigirmi Dördüncü Mükâleme

(Su'âl 24)

شرم از چه خيزد

(Cevâb)

دين دارانرا ازبیم دين وبی دنيا نرا از نادانی

Me'âl-i Su'âl: Şerm ü ḥayâ neden neş'et ider?

Me'âl-i Cevâb: Mu'tekid ü mütedeyyin olanlar dîn ḥavfindan ve ğayr-ı mu'tekid bulunanlar cehâletden bî-şerm ü bî-ḥayâ olurlar.

Telvîḫ: Çünkü dîn ü mezhebiñ bekâsına medâr olan kuvve-i ma'neviyye i' tîķâd tām olmağla mütedeyyin olanlar ḥavf u ḥaşyetden ḥâlî olamadığı gibi câhil ü nâdân olan kimse her ne kadar şâḫib-i cemâl olsa şöḫbetinden perhîz ü ittiķâ eylemek câ'izdir. Zîrâ nâdânın cemâli yaramaz, ḥüyını gidermez. Nitekim kılıç her ne kadar ḥubb-ı ruḫsâr ise de yine bed-kirdârdır.

Mevî'za: İşte kişi ni'emât-ı mütenevvi' a-yı ilâhiyyeye dâ'imâ şâķir ve cemî' edyân u mezâhibde مخافة الله سیرر-ı celîli zâhir olmağla ḥavf-ı ilâhiyi ḳalbinde zâķir olup bu 'âlem-i fesâdda ser-zede-i zuhûr olan her bir fenâlik ancak ḥavf-ı Ḥudâ olmayan eşḫâsdan zuhûra geldiginden nâşi kişi dâ'imâ i' tîķâdât-dîniyye ve uşûl-i

¹⁵ "Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın." (Hucurât, 49/12).

mezhebiyyesine kemâliyle i' timād u hürmet itmelidir. Zirā umūr-ı dīniyyesinde şalābet ü metāneti olan dünyā ve 'uqbāda tesliyet-i albiyyeye nā' il olarak من خاف من الله خاف منه الناس hadīs-i şerīfi me' āl-i 'ālīsınca enzār-ı nāsda daı i' tibārāt-ı şaıa ve hürmet-i kāmīleye mazhar olur. Faat ta' aşub ile diyāneti fark idüp ta' aşubdan ictināb ve hilye-i celīle-i diyānet olan fezā' il-i cemīleyi iktisāb eylemelidir.

Fā' ide-i Fā' ia: Kişi muāfaza-i 'arz u nāmūs urına nadīne-i muadderatı şaılmalıdır ve cemī' zamānda beyne'l-havf ve'l-recā bulunmalıdır. Çünkü ziyāde ta' aşub şıfat-ı mabūleden olmadığından mā' adā emr-i ta' aşub zāt u maşlahat ve mülk ü milletçe nice nice mazarrat ve dürlü dürlü hīsāretlere sebep ü bādī olduı erbāb-ı tevārīe külf-e-i beyāndan müstanīdir.

' Aār Beyt:

هر کرا اندر عمل اخلاص نیست
در جهان از بندکان خاص نیست

Yigirmi Beşinci Mükāleme

(Su' āl 25)

چه چیز زشت تر است در دنیا

(Cevāb)

تندی از پادشاهان و بخیلی از توانکران

Me' āl-i Su' āl: Dünyāda e ziyāde havf-nāk şey nedir?

Me' āl-i Cevāb: Pādişāhān-ı zī-şān hāzerātını

' Aār Beyt:

قرب سلطان آتش سوزان بود
با بدان الفت هلاک جان بود

fehvāsınca azāb ü hiddeti ve aniyānı

' Aār Beyt:

چشم نیکی از خسیس دون مدار
سقف اورا هم تویی استون شمار

me' ālince bul ü hīsseti ve bedleri ülfeti gibi şeylerdir. Zirā anī olup da denī olan zātdan istimād cā' iz olmadığı hadīs عند خسان الوجه اطلب الخيره me' āl-i 'ālīsinden müstefāddır.

İtār: Faat azāb-ı pādişāhīden maşūn olma için dā' imā emr-i ilāhī ve fermān-ı pādişāhīye imtişāl ü muāva'at ve nevāhī-i şer' iyyeden hazer ü mücānebet idüp tōhmet maallinde bulunmadan itirāz ü tevaī birle kaffe-i huşūşātda evāmīr-i seniyyeye muāva'at u zuhūrāt-ı ilāhiyyeye teslimiyyet üzere hūsn-i hareket ve rütbe ü me' mūriyyetine yaışmayan maşlahatda daı bulunmamaa bezl-i diāt itmek ve nefsanīyyet ü adre cesāret itmemek ve viāye-i nefis için olsa bile meşālīh-i devlet ü milletde ne' üzū bi'llāh hıyāneti irtikāb itmemek ve her şeyde rābıta-i i' tidāli elden

bırakmayup beyhüde bezl-i mâla ve buhl-i nâ-be-maḥale mecbūr olmamak ve umūrında teseyyüb ü tesâmiḥ itmeyüp iktizâ-yı ḥâli her bār tecessüsten ḥâlî bulunmak ve ṭama' ü irtikâba şapmamak ve her ḥâlde ihtiyâṭ üzere hareket itmek ve ehl-i edbâr ile ihtilâṭ eylememek ve elinden ve dilinden geldiği kadar ihvân ü 'ubbâd ḥaqqında eyüligi dirîğ itmemek ve kimse ḥaqqında tecâvüz ve ta' addî yolunda ve ḥaqqikatini bilmediği şey için 'inâd ısrârda bulunmamak ve kendüden ulular ile 'inâd ü nizâ' itmemek ve sū' -ı qarîbden ḥazer ü bed-ḥâh olan şahşın dostlığından şarf-ı naẓar itmek ve deḡâyıḳ-ı umūra şarf-ı mâḥaşal-ı meḥudât ve pâdişâh-ı sâmi câh-ı muḥabbet ü itâ' atde şebât göstermek gibi mevâd-ı mu' tenâ- biḥâya diḡḳat ü i' tinâ eylemek lâzime-i şî'âr-ı insâniyyet ve vecîbe-i şerâ' it-i' ubüdiyyetdir.

Yigirmi Altıncı Mükâleme

(Su' âl 26)

تدبير از كه پرسم

(Cevâb)

از آنکسی که سه چیز باوی بود . دین پاک و محبت نیکان و دانش یمام

Me' âl-i Su' âl: Tedbiri kimden aḡz ideyim?

Me' âl-i Cevâb: Dîn-i mübîn ile müteḡeyyin olup ulu'l-ebârın zînet-i muḥabbetiyle ârâste ve zîver-i hüner ü ma' ârif ile pîrâste olan zevât-ı kirâmdan aḡz-ı tedbîr ü uşl itmek lâzımdır.

Lâḥiḳa: Zîrâ dîn ü mezhebin bekasına medâr olan kuvve-i ma' neviyye i' tiḳâd tamdır. Ve nizâmât-ı mevzû' anıñ kuvveti ḡavfdır. Bu vechle dîn-i pâk ve muḥabbet-i aḡyâr ve ma' rifet-i kâmile gibi şifât-ı şelaşe ile muttasıf olanlardan su' âl-i tedbîr ve 'aḡd-ı meşveret itmelidir. İşte mü' min-i muvaḡḡid olan zât dâ' imâ her işde te' ennî itmek müsteḡabb oldığı mişillü zevî'l- uḡl ile her işini istişâre itmek ya' nî ¹⁶ وَشَاوَرُهُمْ فِي الْأَمْرِ naşş-ı celilince temşiyet-i umürda ehl ü erbâbıyla meşveret iderek aña göre ḡüsn-i hareket itmiş ve المستشار مؤتمن ḡadîş-i şerîfine ittibâ' an tesviye-i muḡtezâ-yı maşlaḡat eylemiş olur. Faḡaṭ istişâre idilecek zâtdan zümre-i şâliḡin ḥaqqında muḥabbet ü meveddet ve dîninde şebât ü şalâbet olmak lâzım geleceğine telmîḡ ü işâret buyurulmuştır.

Fâ' ide: Bir kimse لن يهلك امرؤ ولا يضل عن سواء السبيل بعد مشورة ¹⁶ yı şüret lâzime-i meşveret itdikden soñra ne helâk olur, ne de ṭariḳ-ı Ḥaḡdan semt-i bâṭıla meyl itmiş bulunur.

' Aṭṭâr Beyt:

هر که با او دوستان یكدل بود

جمله مقصود دلش حاصل بود

Yigirmi Yedinci Mükâleme

(Su' âl 27)

¹⁶ “İş konusunda onlarla müşa vere et.” (Âli İmrân, 3/159).

پادشاهانرا بچه حاجت بود

(Cevāb)

بمردمان خرمند

Me'āl-i Su'āl: Pādişāhān-ı zī-şān-ı kerāmet-nişān hażerātına iktizā iden şey nedir?

Me'āl-i Cevāb: Pādişāhān-ı şevket-nişān hażerātına muḳteżi olan 'āḳil ü kāmīl ve 'ālīm u fāzıl bulunan zevātdır. Ve kendüye muḳārin olanlara taḳarrüb ziyādeleştikçe merāsīm-i rāsime-i ādāba daha ziyāde ri'āyet ü diḳḳat itmek lāzım u lā-büddür.

İhtār: Her hālde hażret-i pādişāh-ı 'ālem-penāha ziyādesiyle iṭā'at ü şadāḳat ve ḳalben kemāl-ile muḳabbet itmek ve du'ā-yı şulṫān sebeb-i ğufrān idüğini bilmek lāzımdır.

Beyt:

Çün ben de senüñ dil de senüñ ey gül-i ra' nā

العبد وما فى يده كان لمولا

mü'eddāsınca cümle 'abd-ı ilāhī gerden-dāde-i rızā-yı 'ālī-yi pādişāhī olmaḳ farz-ı 'ayn meşābesindedir. Hılāfında hareket idenler hīç bir zamānda necāt ve selāmet-i şaḫīḫa ve rāḫat-ı müstedīme bulamayarak اظلم البادى mefhūm-ı müsellemi üzere mebd'e-i fesād-ı 'ām min ciheti'l-'amel bed-nām-ı enām ve siper-i ṫā'n u dūşnām olup من اهان السلطان اهان الله ḫadīs-i şerīf-i nebevīsince her birerleri dürlü dürlü felaket ü beliyelere dūçār olarak 'āḳıbet ḫālleri vaḫīm olageldiği erbāb-ı tevāriḫe āzāde-i külf-e-i tefhīmdür.

Beyt:

Şanma kim ğaddār ber-ḫordār olur

Ya kesilür başı ya ber-dār olur

Hikmet: Devlet ü millet ḫıdmetlerinde bulunacaḳ ehl-i ḫüsn-i ḫıdmet dirāyet ü iffet ü emānet ü istiḳāmet ü nişfet ü mekānet ü şebāt u ḫılmıyyet ü ḫamiyyet ü merḫamet ü uluvv-i himmet ü mürüvvet ü insāniyyet ü şabr u şecā'at ü sür'at ü metānet ü şadāḳat vesā'ire gibi ḫuşūşāt-ı ḫikemiyyeye diḳḳat ü ri'āyetle büyük ādem olmaḫla şāyān olan şıfāt-ı mezkūre ile muttaşif olmalıdır. Ve işbu şıfāt-ı mergübeye hüner ü ma'ārif ve tecārib-i 'adīde gibi kişiniñ ḫaşlet-i ḫasene ve ḫaysiyet-i muktebesesi daḫı munzam olması ehemm ü elzemdür. Ve şıfāt-ı ḫasene-yi mezkūreniñ 'aksi daḫı hırs u ṫama' u cehl ü zulm u ḫased u te'addi vü ihānet ü gaḫlet ü ḫıffet ü belāhet ü reḫāvet ü ceberüt u müfsid ü ğaraż u si'āyet ü beṫā'et ü cināyet ü cebānet mişillü ḫuzūzāt-ı nefsanıyyeye inhimāk ve mütāba'atdan perhīz ü ittiḳā iderek bālāda zıkr olunan ḫuşūş ḫikmet-i maḫşūşa ez-her-cihet bezl-i i'tinā vü diḳḳat itmek fā'ideden ḫālī degildir.

Yigirmi Sekizinci Mükāleme

(Su'āl 28)

كدام خوى كز نيم كه در غربت غريب نباشم

حکمت - ۲۸

(Cevāb)

از تهمت دور باش و کم آزاد باش و آداب بجای آر

Me'āl-i Su'āl: Evvelā tōhmetden ya' nī اتقوا مواضع التهم ḥadīs-i şerīfī me'āl-i 'ālīsınca tōhmet olan maḥalle gitmekden ḥazer ü tevaḳḳī idüp

'Aṭṭār Beyt:

هر کجا تهمت بود آنجا مرو
راه خود را همچو نا بینا مرو

neşīdesince dūr ve şāniyen kimseniñ ḳalbini rencīde vü meksūr etmekden mehcūr ve şālisen ifā-yı merāsım-i ādāb u erkāna mecbūr olmağa şarf-ı sa' y-i meşḳūr itmeliḍür. Çünki aşḫāb-ı uḳūle göre sekiz şıfāt u ef' ālde olan ādemlerden ihtirāz itmek ya' nī o mişillü kesān ile dostluḳ mu' āmelesini itmemek lāzımdur. Meşelā

Lāḫikā: Mün' imleriñ ni' metini bilüp küfrān u ' işyāndan şaḳınmayan ve bī-sebeb ḡaḏab idüp ḫışmı ḫilm üzerine ḡālib olan ve ḫuḳūḳ-ı ḫalāyıḳa ri' āyet itmeyen ve endīşe-yi ḡadr u mekri kendüye pīşe iden ve dūrūḡ u ḫıyāneti i' tiḳād ḳılan

'Aṭṭār Beyt:

آنکه باشد در کف شهوت اسیر
گرچه آزا دست او را بند گیر

beyti me'ālince şehvet-perest olan ve ḳillet-i ḫayā ile mevşūf olan ve bī-sebeb zāhir ḫalk ḫaḳḳında bed-gümān olan ve bī-burhān ehl-i ' aḳlı müttehim eyleyen eşḫās dimekdür.

Ḥāṭıra: Kişi gerek vaṭanında ve gerek ḡurbet ḫālinde bu mişillü ef'āl-i maḳdūḫa aşḫābından ihtirāz idüp müttehem olmamanıñ ṭarīḳine baḳmalıdır.

'Aṭṭār Beyt:

عقل داری میل بد کاری مکن
زین چو بگذشتی سیکساری مکن

Yigirmi Tokuzuncı Mükāleme

(Su'āl 29)

حق مهتر بر کهتر چیست

(Cevāb)

آنکه ارزش نهان داری و نصیحت ازوباز نکیری

Me'āl-i Su'āl: Büyüḡüñ küçük üzerine ḫaḳḳı nedür?

Me'āl-i Cevāb: Büyükleriñ esrār u rāzını mektüm ṭutmaḳ ve naşīḫatlerini ḳabül idüp aña göre ḫareket itmekdür.

İḫṭār: Erbāb-ı ulu'l-elbāba ma' lūm oldıḡı üzere insānı dā' imā ' azīz ü muḫterem ve ebnā-yı zamānı arasında maḳbūl ü mükerrerem iden ḫaşā' il-i ḫasenenıñ birisi daḫı ketm-i esrār ve ḫıfz u emānet ḳaḏıyyeleridür ki işbu feẓā' il-i memdūḫa ile muttaşıf

olanlar büyükleriniñ esrâr u râzını ketm ü ihfâ itmek ve pend ü naşîhatlerini rehîn-i kabûl-i gûş-ı hûş eylemekle herkesiñ ‘ indinde memdûh u mu‘ teber olduğı mişillü *el-‘iyâzu bi’llâh* ağzına gelen türrehât u hezeyâmı söyleyenler ve vazîfesinden hâric harekât-ı nâ-marziyyeye cür’et idenler beyne’n-nâs mezmûm u maq’dûh olageldiğı dâ‘ imâ görülmekdedir.

‘ **Aṭṭâr Beyt:**

خرفتش آزدن خلق خداست
دوردارد خویشرا ازراه راست

me’âl-i beyt-i ‘ âlisi müdde‘ â-yı mezbûreye delildir.

Otuzuncı Mükâleme

(Su’âl 30)

حاجت خواستن بچند چیز تمام شوند

(Cevâb)

از انکس خواه که خوش خلق تر باشد و چیزی خواه که مستحق آن باشی

Me’âl-i Su’âl: ‘ Arz-ı hâcet kaç şey ile tekmiñ ü itmâm olur?

Me’âl-i Cevâb: Ol kimseden taleb-i hâcet eyle ki evvelâ ol zât عند الخیر عند حسن الحدیث-ı şerîfi muḳtezâ-yı ‘ âlisince ziyâdesiyle aḥlâḳ-ı ḥamîde ile muttaşif ola. Faḳat şu şart ile ki taleb ü istid‘ â etdiğii şey ‘e sen daḥı müsteḥak u elyak olasn ki ol zâta ‘ arz itmiş olduğı mâdde-yi mebhûse teklif-i mâlâyutâḳ kabîlinden olmaya ve dâ’imâ kendü hâcetiñi çirkin yüzlü ve bed-ḥuyuludan taleb itme. Zîrâ

Beyt:

حاجت خود را مخواه از ژشت رو
آنکه دارد روی خوب ازوی بجو

medlûlince ancak hâcetiñi vechi cemîl ü laṭîf olan zâtdan istemege baḳ. Ḥâşılı

Lâḥika: Her bir şey ‘i ehl-i merḥamet zâtdan ve erbâb-ı semâḥatdan taleb ü iltimâs itmelidir. Ve daha bunuñ eyüsi

Rumûz: ‘ **Aṭṭâr Beyt:**

حاجت خود را جزاز سلطان مخواه
چون بخواهی یافت از دربان مخواه

mazmûn-ı ‘ âlisince ‘ amel itmek lâzım gelür ise ma‘ nen bâtin u zâhiri birleşdirerek vâhibü’l-‘aṭâyâ olan cenâb-ı Rabb-i zü’l-celâl ḥazretlerinden talebkâr-ı nuḥbe-yi âmâl olmaḳ ef’âl-i ḥasene iḳtizâsından olduğı erbâb-ı tevekküle ma‘ lûmdur.

Otuz Birinci Mükâleme

(Su’âl 31)

چه چیز است که مستغنی نیست

حکمت - HİKMET - HIKMET

(Cevâb)

خرمند از مشورت و جنگ جوی از فریب و زاهد از عبادت

Me 'âl-i Su 'âl: Ne şeydür ki andan müstağnî olan yoqdur?

Me 'âl-i Cevâb: Zevi'l-^çuqûl meşveretden ve şeci^ç harb u cenkden ve zâhid ^çibâdetden kaç^ç an rû-gerdân u müstağnî olamaz.

Fâ 'ide-yi 'Azîme: Hâşâ'il-i memdûha ve ^çubûdiyet-i kâmileniñ en ehemmi ü elzemi müte deyin ü mu^çtekid olmaqdur.

'Aṭṭâr Beyt:

ای برادر کرتو هستی حق طلب

جز بفرمان خدا مکشای لب

me 'âl-i beyt-i ^çâlisince rızâ-yı Bârî'ye muhâlif söz söylemeyüp tilâvet-i Qur'an-ı kerîm ve ذکر الله شفاء القلوب medlûl-i şerîfince dâ'imâ zikru'llâh ile meşğûl olmağa müdâvemet itmek lâzım ü lâ-büddür. Çünkü insânı dünyâ vü âhîretde ^çazîz [ü] muhterem eden işbu diyânet kazîyye-yi hasenesidür.

Mütâla'a: Hâlbuki diyânetle muttaşîf olmayan kimesne bi-^çaynihi firtunalı hevâda deñiz ortasında dumansız kalmış bir sefîneye beñzer, nitekim dumansız gemi varṭa-yı ğarḳ u telefe dūçâr olacağı mişillü dînsiz ve i^çtiqâdsız olan âdem daḳı hazret-i Hâḳḳ'ın ḳahr u ğazabını ve ḳalḳ'ın seng-i nefrîn ü la^çneti ile ber-bâd ve ni^çmeti celîle-yi şafâ-yı hâṭırdan maḳrûm ve beyne'n-nâs maḳdûh u mezmûm olarak ḳarîn-i helâk ve nâ-murâd olacağı derkârdur. Diḳḳat buyurıla diḳḳat

Beyt:

Ġam degildür gide dünyâ ḳala dîn

Ġam odur ki ḳala dünyâ gide dîn

Otuz İkinci Mükâleme

(Su 'âl 32)

کدام خصلت است که در آنها مؤمن و کافر و دست و دشمن یکسان باید

(Cevâb)

نگاه داشتن عهد و خیانت نکردن در امانت و اقبال ذر هنگام عرض حاجت

Me 'âl-i Su 'âl: Ḳanġı huşûşlarda ki mü'min ü kâfir ve dost u düşmeni müsâvât üzre tütmaḳ lâzımdur?

Me 'âl-i Cevâb: Ol emrde bi'l-cümle bunlar ve belki kâffe-yi zîrûh ḳaḳḳında ^çahde vefâ itmek büyük şeydür ki hattâ cenâb-ı Kibriyâ, Qur'an-ı kerîminde ḳazret-i İsmâ'îl ^çaleyhi's-selâm ¹⁷ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا nazm-ı kerîmiyle medḳ ü senâ buyurmuşdur.

¹⁷ “Şüphesiz o, sözünde duran bir kimse idi. Bir resûl, bir nebî idi.” (Meryem, 19/54).

Hikāye: Bir gün nebiyy-i ‘āliyy-i müşārūnileyh hāzretleri bir kimse ile bir maħalde mü'lākāt olunmasını va‘d buyurmuş olmalarıyla ol maħalle teşrīf buyurduklarında öbürisi gelmemiş olduğu hālde ol maħalde üç gün mütemādī muntazır olmuşlardır. Hūlāşa-yı maḳāl cümle hāḳḳında ‘ahde vefā itmek aḥlāk-ı ḥasenedendir.

‘ **Aṭṭār Beyt:**

نیست دروعد منافق را وفا
زان نباشد دررخش نورصفا

mü’eddāsınca incāz-ı va‘d u vefā ‘alāmet-i imān u vifāḳ ve ḥulf teşdīd-i ‘alāmet-i nifāḳdur ve emānet ḥuṣūşında ihānet itmek ve bir kimse tarafından ‘arz-ı ḥācāt olunduğı vaḳtde bilā-tefrīḳ ketm-i iḳbāl ve dirīḡ-i ‘ināyet-i nān u nevāl eylememek ve daha bu gibi şeylerde resp-i müsāvātı icrā ve seviyye-yi müsā‘ adātı elden geldiğı mertebe ifā eylemelidir.

İḥṭār: Çünkü ḳahr u iḥsānda ifrāt üzere ḥareket itmek ve hevā-yı hevese tābī‘ olmak müceb-i zarar u ḥasārdur ولو كان كافرا ḥadīs-i şerīfince luṭf u merḥameti ‘adüvvden bile dirīḡ itmeyüp müsāvātta ṭutmalıdır ḳaldı ki hengām-ı teng-destīde bulunan dostlarını vaḳt-i iḳbālde الغنم مع الجزم müfādınca unutmamalıdır. Zīrā

‘ **Aṭṭār Beyt:**

چون بیابی دولتی از مستعان
آندران دولت میراز دوستان

mü’eddāsınca teveccüh-i iḳbālde dostlarını ḥişşe-mend-i luṭf u ‘ināyet itmek muḳteżā-yı şī‘ār-ı insāniyyetdür çünkü ‘avāḳıb-ı ḥīle vü ḡadr الا قوم فلا یأمن من مکر والله ḡadr وخواصم ḥud‘ a vü mekr nā-mübārek ü meş‘üm olagelmışdür. *el-ḥazer*

Otuz Üçüncü Mükāleme

(Su’āl 33)

چه چیز غم از دل ببرد

(Cevāb)

دیدن دوستان و صحبت یاران موافق

Me’āl-i Su’āl: Ne şeydür gönülden ḡam u endūhı def‘ ü ref‘ ider?

Me’āl-i Cevāb: Muḥıbb-i şādıḳıñ görmek ve yār-ı ḡār u muvāfaḳatıñ ile şohbet etmektür. اکثره من الاخوان فان ربکم حی کریم یستحیی ان یعذب عبده بین اخوانه يوم القيمة. şerīfince dünyāda ḳarındaşlığı çok idiñiz taḥḳıḳ Rabbiñüz kerīmdür ḳıyāmet güninde ḳarındaşları arasında ḳulına ‘azāb itmeğı keremine lāyıḳ görmez demek olduğına mebnī bu bābdakişi dünyāda muḥıbb-i şādıḳıyla def‘-i ḡam u ḳasvet ve aḥıretce daḥı kesb-i menfa‘ at iderek nā‘il-i şefā‘ at-i ‘uzmā ve ḳat‘ ve derece-yi ‘ulyā ideceğine

¹⁸ “Hüsrana uğramış olanlardan başkası Allah’ın tuzağından emin olmaz.” (A’râf, 99)

bürhân-ı rāsîh ve delîl-i şâmih olarak va'd-i 'âliyy-i nebeviyy-i şeref-sânih buyurulmuşdur.

Müṭāla'a: Hüzün ü keder vücûda daḡı iḡā'-i eṣer ider, büyük zarar dur, insân mümkün merteye def'-i ġam ü endühla nefsinin ḡıfz itmeli ve efkâr-ı mü'ellimüñ medâr-ı taḡlîl ü tesliyeti mu'âşırından daha ziyâde giriftâr-ı ıṣtırâb olmuş olanların aḡvâlini mülâhazada bulunmalı ve

Mıṣra' :

Bir hâl var mı anda nihâyet görünmedi

fehvasınca 'usr, yûsr ile tev'em olmadıġından insân kâmil-i mütesellî olmalıdır. Faḡat bu daḡı ma'lûm ola ki ان الله يحب كل قلب حزين zînet-i ḡadîṣ-i şerîfiyle daḡı müteḡallî olup taḡdîṣ-i ni' met itmeli dür.

Bejt:

Miḡneti kendüye zevḡ itmedür 'âlemde hüner

ġam u şādî-yi felek böyle gelür böyle gider

neşidesince

Hikmet: Şebât u metânet-i ḡalbiyyesi olan zât iḡbâl ü idbârın kendüye bir ġüne te'sîri olmadıġı iḡhâr ider. Ve من آمن بالقدر امن من الكدر sîrrına mazḡar düṣer ve 'aḡlı ve dirâyeti olan iḡbâl ü idbârı hengâmında kendüyi müsavi tutar.

Bejt:

Âdem odur ki itmeye taġyîr vaz' ını

iḡbâl ü baḡt kendüye yâr olmuş olmamış

me'âlince vekâr-ı dâ'imî ile 'ırz ü şeref ü nâmûsını muḡâfaza eyler, çünki ehl-i 'ırz olan âdem erbâb-ı 'ırz u nâmûs 'indinde ḡaḡ'an maḡcüb olmayan insân idüġi emri-ġayr-ı mübhemdür.

Lâḡika-yı Fâ'ika: Mâye-yi 'aḡlı u dirâyetden bî-naşib olan ṣaḡṣ mazḡar olduġı iḡbâlî kendüde mevcûd olmayan ḡadr ü ḡayṣiyete ḡaml ile sermest-i bâde-yi ġurür olarak dost u düṣmeni 'indinde menfûr olur. İnsânı te'dîb idecek şeylerin aḡdemi nefsinin ṣhevâtdan ya'nî dilediġi şeyden men'dir ve umûrında hevâ-yı nefsâniyyeye teba'iyetden ziyade müzir şey yokdur لا بد للاقبال من ادبار mıṣdâḡınca iḡbâle idbârın te'âḡüb itmesi umûr-ı mücerrebeden olmasıyla kiṣi idbârın esbâb-ı dâfi'asını zamân-ı iḡbâlde mülâhaza idüp taḡṣil ü tedârik itmeli dür, diḡḡat buyurıla.

Bejt:

Tamâm iḡbâl ider insânı ilḡâ çâh-ı idbâra

Olur üftâde-yi ḡâk-ı hebâ meyve kemâlinde

mü'eddâsınca müteyakkız olmalıdır. Zîrâ iḡbâl ü i'tibâr bi't-tedric ḡâṣıl olup lâkin zarar u idbâr böyle olmayup def'aten zuḡûra gelür. Bu cihetle iḡbâlde iken idbârın zuḡûrından ġâfil olarak esbâb-ı kâfiye vü mâni'ası ḡable'l-vuḡû' istihşâl olunmayıp da hemân ḡin-i zuḡûrında def'ine çalıṣılır ise ṣoñra ḡiçbir şey'e dest-res olunamaz.

Fezâ'il-i memdūhānıñ a' māli hengām-ı idbārdan ziyāde zamān-ı iķbāl de lāzım gelür. *Fe' tebiru yā ulü'l-elbāb.*

Otuz Dördüncü Mükāmele

(Su'āl 34)

آفت علم چیست

(Cevāb)

خصومت کردن وتکبر نمودن وفخر آوردن

Me'āl-i Su'āl: 'İlmiñ āfet ü beliyyesi ne gibi şeylerden terettüb ider?

Me'āl-i Cevāb: Huşūmet itmek ve tekebbür ü ceberrüt göstermek ve 'ālim ü fāzılam deyü ibrāz-ı faħr ü ğurūr ve izhār-ı minnet ü sürūr itmekdür.

İstitrād: Vāķı'ā dünyāda 'ilm ü kemālden büyük hiçbir şey olmadıĝından اطلب العلم من المهد إلى اللحد medlül-ı şerifince taħşil-i 'ilm ü ma'ārif itmege ziyādesiyle sa'y u ğayret itmek insān-ı kāmile bir büyük ni' metdür. Faķať 'ilmiyle 'āmil olmayup ebnā-yı cinse huşūmet ü tekebbür itmek ve kemāl-i faħr ü naħvetinden kimseyi beğenmemek gibi şeyler āfet-i 'ilmden ma' dūddur. Ćunki 'ināyet-i ilāhiyyeniñ en ğayrlusı 'aql ve meşā'ib-i kevniiyeniñ şerri cehldür. Bunuñla berāber cāhilde birkaĝ ğaşlet vardır ki cehele anuñla ma' lüm olur. Meşelā ülfet ü āmiziş etdiĝi zāta zulm ider ve kendüden dūn bulanlara ta' addı vü tecāvüz eyler ve kendiniñ mā-fevķinde olan zevāta ķahr u ğalebe itmek fikr ü dā' iyyesinde olur ve bir kelāmıñ kendü 'aleyhinde mażarratını fikr ü mülāħaza itmeksizin tefevvüh ü tekellüm eyler ve bir kimsede āşār-ı fażilet müşāhede eylese andan yüz çevirür ve izhār-ı 'āzamet ü ceberrüt ider. İşte bunlar 'ilm ü kemālāta münāfi ğaşā'il-i mezmūme-yi nā-mütenāhi idüĝi kütüb-i siyerde mersüm ve cümle 'indeinde ma' lümdur. *El-ħazer*

' **A'ttār Beyt:**

علم اكراندك بود خوارش مدار

زانكه دارد علم قدر بی شمار

me'āl-i beyt-i 'ālīsince 'ilm-i şerifiñ her ne ķadar az bile olur ise ğār tūtma, zīrā 'ilmiñ şeref ü ķadri bī-ħisābdur.

Otuz Beşinci Mükāleme

(Su'āl 35)

چه چیز است که نهان داشتن آن مروتست

(Cevāb)

مصیبت و بیماری و صدقه

Me'āl-i Su'āl: Ol ne şeydür ki anı ketm ü ihfā itmek muķtezā-yı mürüvvet ve şī'ār-ı insāniyyetdür?

Me'āl-i Cevāb: Evvelā ķazā-yı nā-gehāni olarak min ħarafı'llāh zuhūr iden ğāl-i musibet-iştimāle şabr idüp ifşā ve ğālet-i bīmāriden herkese şekvā itmemek ve bezl-

i şadaķātda tefrīķ dā' iyyesine düşmeyüp لا یرد السائل ولو كان كافرأ ḥadīs-i şerīfi üzere her ne millettenden olur ise olsun i' ṭā-yı şadaķa olunduķça ol ḥaşlet-i keremkārīyi elden geldiği meretebe ihfā eylemekdür.

Tevcīh: الصبر الصدمة الاولى ḥadīs-i şerīfi me'āl-i 'ālīsınca muşibete şabr idüp müteşekkī olmamalıdır. Zīrā şikāyet belāyı red ü def' e müfid ü kāfi olamaz. *Eş-şabru miftāhu 'l-ferec*

Naẓm:

İnsāndır memerr-i vuķū' āt-ı nīk ü bed

Şabr it kemāl-i miḥnete *în nīz be-güzered*

‘ **Aṭṭār Beyt:**

بی شکایت صبر تو باشد جمیل

با کسی کم کن شکایت از جلیل

me'āl-i cemīli şikāyetsiz şabriñ soñı güzel olur, kimseye şekvā-yı ḥāl itme diyü telmīḥ ü işāret vāķi' olmuşdur.

Otuz Altıncı Mükāleme

(Su'āl 36)

کدام عملست که ضایع بود

(Cevāb)

پند دادن بکسی که نشنود و علم آموختن بکسی که بدان عمل نکند و عطا دادن کسی را که نفقه نکند

Me'āl-i Su'āl: Kaṅgi' ameldür ki zāyi' ü tebāh olur?

Me'āl-i Cevāb: ‘ **Aṭṭār Beyt:**

نشود از دوست ابله پند را

از جهالت بکسلد پیوند را

fehvasınca evvelā pend u naşīḥat ḳabūl itmeyen aḥmaķa naşīḥat virmek ' abeşdür, zīrā her kimse ki ḥayr-ḥāhlarıñ sözine uymaya ve eşerine gitmeye ol ādemīñ ' aķıbeti vaḥīm olur.

Beyt:

Ḳazā gelmez ḳula Ḥaḳ yazmayınca

Belā gelmez ḳula ḳul azmayınca

neşidesince ' aķıbet bir belāya giriftār olur ki andan necāt müyesser olamaz. Şāniyen ' amel itmedigini bildiđiñ ādeme ' ilm ü fen ta' lim ü tediş itmek. Sālīşen nafaķa itmeyen ve kifāf-ı nefse şarf eylemeyen şaḥş-ı le' im ya' nīe ḥadīs-i şerīfince denī vü le' im olan kimseye luṭf u ' ināyet eylemek gibi şeylerdir ki bunlarıñ soñra bilāḥare mazarratı cālib olduğı mücerrebāt[d]andur.

Sa' dî Beyt:

نکویی بابدن کردن چنا نست
که بد کردن بجای نیک مردان

me 'āl-i beyt-i 'ālīsi denīleri ikrāmdan men' ü taḥzīr için vāqī' olduğu münfehîmdür.

Tevcīh: Çünkü ehline in'ām u ikrām olmayup 'abeş yere şarf olunan cūd u şehā maḥż-ı mażarratı müterettib olduğu gibi ba'zı icādı ḥālinde ihtiyār olunan buḥl u hisset daḥı fā'ide vü menfa'ati müstevcib olup şāzz olarak qarīn-i memdūḥiyyet olduğu mücerrebdür.

Otuz Yedinci Mükāleme

(Su 'āl 37)

شکر انعام چه کونه کویند

(Cevāb)

بدوستی بدل و مدح بزبان و مکافات با اعضا و ارکان

Me 'āl-i Su 'āl: İn'ām u iḥsān ḥaḥḳında ne vechle teşekkür ü maḥmîdet itmek lâzımdur?

Me 'āl-i Cevāb: Mün'im ü vāhibe resm-i teşekkürü külliyyen ve şenā vü medḥi lisānen ve mücāmele vü mükāfātı a'zā vü erkān ile ifā vü icrā itmelidir.

Müḥāla'a: Ulü'l-elbāba ma'lūmdur ki düşmen ḥaḥḳında bile muḳābele-yi bi'l-miḥl sevḍāsına düşmeyip bi'z-zarūr müdārā ile geçışdirmek lâzıme-yi dirāyetdür.

Ḥāfız Beyt:

اسایش دوکیتی تفسیر این دو حرفست
با دوستان تطف با دشمنان مدارا

neşīdesince dā'imā dosta luḥf ve düşmene müdārā eylemek nezd-i ze'vīl-ü ḳūlḍa bir fi'l-i müstaḥşen idügi ba'zı delā'il-i 'adīde-yi rāşīḥa ile müberhendür.

Otuz Sekizinci Mükāleme

(Su 'āl 38)

ازچه خیزد احتراز باید کرد ناکار معاش بخلل نیاید

(Cevāb)

از مزاج باخد متکار و بابی خرد و اکرام بد اصل

Me 'āl-i Su 'āl: Emr-i ma'ışete ḥalel gelmemek için ne gibi şeyden ihtirāz lâzımdur?

Me 'āl-i Cevāb: Ol emrde etbā' u huddām ve 'aḳlı nā-tamām ile zevḳ ü mülāḥafe itmekden ve bir de

Beyt:

Ādemiyet dād-ı ḥaḥḳdur herkese olmaz naşīb

Şad-hezâr terbiye itsen bed-aşl olmaz edîb

fehvâsınca tıynet-i mezmûme aşhâbı qarâr-ı aşliyyetinden mutegayyir olmak muhâl
kâbilinden olduğundan nâşî fer ü mâye ve deniyyü'l-aşl olanlara 'izzet ü ikram
eylemekden ihtirâz itmeli'dür.

Beyt:

عن المرء لا تسأل فابصر قرينه
فان القرين بالمقارن يقتدى

kelâm-ı hikmet-ittisâmı iktizâsınca muşâhabet ü muğârenetiñ şiddet-i te'sîri ahd-i
karîninin âhiri kendüye beñzetmesini müceb olur.

İstitrâd: Çünkü insânın hılkât-i aşliyyesinde kemâl-i pâkîzelik ve şafvet merkûz
olmasıyla her nasıl âdem ile hem-dem ü muşâhib olur ise ol âdemiñ hâliyle
hâllenmek umûr-ı tabî' iyyedendür, diğkât buyurulması...

Otuz Toğuzuncı Mükâleme

(Su 'âl 39)

چه چیز است که نخورند و تن را سود دهد

(Cevâb)

جامه نرم و دیدار خوب و صحبت ینکام و حمام و بوی خوش

Me 'âl-i Su 'âl: Kâbil-i ekl ü şurb olmayup vücûda sūd u nef' i olan ne şeylerdür?

Me 'âl-i Cevâb: Melbûsât-ı laţife-yi leyyine telbîs itmek ve الله جميل يجب الجمال
1 cemîlince rü'yet-i şâhib-cemâl-i bâ-kemâl ü muşâhabet-i ulü'l-ebrâr ve'l-kemâl ve
الانظافة من الايمان kelâm-ı nazîfince istiḥmâm-ı feraḥ-encâm ve istiḥmâm-ı rāyihâ-yı
ṭayyibe gibi mutayyebât u muḥassenâtdan rûḥuñ bi't-teğaddî feraḥ-yâb olmasından
hadîş-i 'ibâretdir. **Hadîs:** شرب العسل و ليس الثوب اللين و نعم البيت الحمام يطهر البدن و
şerîfi bunlara delîl-i cemîl ve ḥamâm ḥaqqında daḥı **hadîs:** و نعم البيت الحمام يطهر البدن و
azâb-ı cehennemi ḥadîş-i fikr ü tezkîr olur ve الكرم الحق الميين و واوطبت لسانى بهذا النظم الميتم

Naẓm:

ان نلت ياريج الصبا يو ما الى ارض الحرم

بلغ سلامى روضة فيها النبى المحترم

و سلام و صلاة على المرسلين ما ظلعت النيرين و ما تعاقب النجوم و القمرين الى اخر يوم الدين والحمد لله
رب العالمين

قد وقع الفراغ من تسويده فى شهر جماديه الثانية لسنة تسعين و مأتين و الف

Sonuç

Osman Râsih'in bu çalışmada metni ve geniş özetini verilen *Mükâlemât-ı Edebiyye*'si Şimdilik Büzürcmihr'in *Zafernâme*'sinin yayımlanan ilk Türkçe Şerhi olma özelliğini gösterir. Osman Râsih eserinin Şerhini yaparken klasik Şerh geleneğimize uygun bir şekilde eseri sunduğu kişiyi, bu eseri yazma sebebini izah ettikten sonra öncelikle metninin tercümesini vermiştir. Bilindiği üzere Şerh geleneğimizde bazı Şerhler geniş bir tercüme özelliği göstermektedir. Ancak Osman Râsih bu Şerhinde geniş bir tercümeden ziyâde tercümesini yaptığı eserin ayrıntılı Şerhini yapmıştır. Bu Şerhi yaparken de yukarıda izah ettiğimiz gibi ayet, hadis, kelim-i kibarlar, mantık kuralları gibi alıntılara başvurduğu gibi bazen bir hikâyeye, bazen bir uyarıya, bazen bir konu hakkındaki ayrıntılı düşüncelerine yer vermiş ve bu düşünceyi destekleyecek Arapça, Farsça ve Türkçe Şiirler alıntılanmıŐtır. Dolayısıyla ilgili kısmın tercüme ve Şerhi bittiğinde okuyucuya anlatılmak istenen duygu ve düşünceyi kolayca anlamayı sağlayacak her türlü anlatım tekniklerine başvurarak ayrıntılı bir Şerh yapmıştır.

Osman Râsih, eserinde süslü bir dil kullandığından anlatım esnasında kurduğu bazı uzun cümlelerde iletceği mesajdaki manaların bulanıklaŐtığını görmekteyiz. Fakat dikkatli bir şekilde okunduğu vakit dönemin edebî diline uygun olarak kaleme alındığı da görölmektedir. Bu bağlamda muhataplarının okumuş insanlar olduğu ve yazarın belirli bir bilgi birikimine sahip insanlara hitap ederek yazdığını düşünmekteyiz.

Osman Râsih'ten önce bu eseri Şerh eden 16. yüzyıl Şairi Tâb'ın *Zafernâme* Őerhinin de yayımlanmasıyla birlikte Türk edebiyatında Şu ana kadar sadece tercümeleri bilinen *Zafernâme*'nin Şerhleri de ortaya konulmuŐ olacak ve böylece *Zafernâme*'nin Şerh ve tercümelerinin bir bütün olarak ele alınması için daha farklı çalıŐmaların da yapılmasına olanak sağlanacaktır. Ayrıca bu kadar tercümesi yapılan bu eserin sadece iki kere Şerh edilmediğini, kütüphanelerimizde başka Őerhlerinin ve tercümelerinin de olma ihtimalinin yüksek olduğunu düşünmekteyiz.

Kaynakça

- Aksoy, Hasan. (1995), "Fetihnâme". *DİA*, C 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Aksoy, Hasan. (2002), "Türk Edebiyatında Fetihnâmeler". *Türkler*, C 11, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Âsâr-ı Hamîde-i Aklâm. (1290), İstanbul, Şeyh Yahyâ Efendi Matbaası.
- Çakır, Müjgan. (2013), "Büzürcmihr-i Hakîm'in Nûşirevân-ı Âdil Adına Yazdığı Zafer-nâme'nin Türkçe Tercümeleri Üzerine Bir Değerlendirme ve Bir Zafer-nâme Tercümesi", *Ahmet Atilla Őentürk Armağanı*, (Editörler: Ahmet Kartal, Mehmet Mahur Tulum), Akademik Kitaplar, İstanbul, s. 167-186.
- Çakır, Müjgan. (2015), *Öğütler Kitabı: Râhatü'l-İnsân ve Zafer-Nâme Metinleri*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul.
- Menâkıb-ı Hayvân Berây-ı Teşhîz-i Ezhân. (1294), İstanbul, Süleyman Efendi Matbaası.
- Mükâlemât-ı Edebiyye Fî Âsâr-ı Nushiyye. (1290), İstanbul, Şeyh Yahyâ Efendi Matbaası.
- Saraç, M. A. Yekta (2006), "Şerhler", *Türk Edebiyatı Tarihi C. 2*, (Editörler: Talat Sait Halman, Osman Horata), KTB. Yayınları, İstanbul, s. 121-132.
- Tahir, Bursalı Mehmet. (1972), *Osmanlı Müellifleri*, C. 2, Meral Yayınevi, İstanbul.
- Turan, Namık Sinan. (2012), "Osmanlı Politik Eleştiri Geleneğinde Ziya Paşa'nın Zafernamesi", *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Bildiriler Kitabı*, s. 3173-3203, Ankara.
- Yazar, Sadık (2011), *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Yazar, Sadık (2016), "Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği", *Osmanlı Edebî Metinlerini Anlama Kılavuzu*, (Editörler: Özer Őenödeyici, Mücahit Kaçar, Beyhan Kesik, Bahir Selçuk, Ahmet Tanyıldız, Sadık Yazar, Savaşkan Cem Bahadır, Ahmet Akdağ), Kesit Yayınları, İstanbul, s. 389-404.
- Yüksel, Süheyl (e-makale), "Osman Râsih", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)*, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/rasih-osman> (Erişim Tarihi: 20.08.2021)